

STATISZTIKAI SZEMLE

A KÖZPONTI
STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

DR. BALOGH MIKLÓS, DR. BESENYEI LAJOS,
DR. HARCZA ISTVÁN, DR. KATONA TAMÁS (a Szerkesztőbizottság elnöke),
DR. KLINGER ANDRÁS, NYITRAI FERENCNÉ DR., DR. PUKLI PÉTER,
DR. SIPOS BÉLA, DR. SZILÁGYI GYÖRGY, VÉGVÁRI JENŐ, DR. VÉRTES ANDRÁS,
VISI LAKATOS MÁRIA (főszerkesztő), DR. VUKOVICH GYÖRGY

76. ÉVFOLYAM 6. SZÁM

1998. JÚNIUS

E SZÁM SZERZŐI:

Ay János kandidátus, a Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem ny. docense; Dr. Burgerné Dr. Gimes Anna, a közgazdaság-tudomány doktora, a József Attila Tudományegyetem egyetemi tanára; Joyce Dargay, londoni University College ESRC Transport Studies Unit, entre for Transport Studies professzora; Dermot Gately, New York University, Economics Department professzora; Keszthelyiné dr. Rédei Mária, a KSH osztályvezetője; Dr. Lakatos Judit, a KSH főosztályvezetője; Nyitrai Ferncné dr., a közgazdaság-tudomány doktora, c. egyetemi tanár, a Központi Statisztikai Hivatal ny. elnöke; Dr. Sántha Tamás, a Pécsi Agrártudományi Egyetem (Mosonmagyaróvár) adjunktusa; Vita László kandidátus, a Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem tanszékvezető egyetemi tanára.

*

Benet Iván kandidátus, c. egyetemi tanár, az MTA Közgazdaság-tudományi Intézetének tudományos kutatója; Fóti János, a KSH ny. főosztályvezető-helyettese; Mináry Borbála, a KSH főelőadója; Nádas Magdolna, a KSH ny. csoportvezetője; Náduvvari Zoltán, a KSH főtanácsosa; Németh Attila, a KSH Budapesti és Pest Megyei Igazgatóság főtanácsosa; Reisz László, a KSH titkára.

ISSN 0039 0690

Megjelenik havonta egyszer
Főszerkesztő: Visi Lakatos Mária
Kiadja: a Központi Statisztikai Hivatal
A kiadásért felel: dr. Katona Tamás
1630 – Akadémiai Nyomda
Martonvásár, 1998
Felelős vezető: Reisenleitner Lajos

Tördelőszerkesztők: Bálinthné Bartha Éva (szerkesztőségi titkár), Simonné Káli Ágnes

Szerkesztőség: Budapest II., Keleti Károly utca 5–7. Postacím: Budapest, 1525. Postafiók 51. Telefon: 345-6528
Kiadóhivatal: Központi Statisztikai Hivatal, Budapest II., Keleti Károly utca 5–7.
Postacím: Postafiók 51. Budapest, 1525. Telefon: 345-6212
E-mail: statszemle@ksh.x400gw.itb.hu

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál és a Hírlap-előfizetési és Elektronikus Posta Igazgatóság Hírlapelőfizetési Irodájánál, (Budapest VIII., Orczy tér 1., Telefax: 303-3440) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással Postabank Rt. 219-98636, 021-42795 pénzforgalmi jelzőszámra.

Előfizetési díj: fél évre 2100 Ft, egy évre 4200 Ft

Beszerezhető a KSH Könyvesboltban. Budapest II., Keleti Károly u. 10. Telefon: 212-4348

TARTALOM

STATISZTIKAI ELEMZÉSEK

Magyarország és Szlovénia úton az Európai Unióba. – <i>Nyitrai Ferencné dr.</i>	461
A családtámogatási rendszer változtatásának hatásai. – <i>Keszthelyiné dr. Rédei Mária – Dr. Lakatos Judit</i>	473
Földhasználat és földbirtok-politika az Európai Unió országaiban. (II.) – <i>Burgerné Gimes Anna</i>	481
A gépjárműhasználat környezeti hatása. – <i>Dargay, J. – Gately, D.</i> ...	496
Marketingcsatornák a japán élelmiszer-gazdaságban. – <i>Dr. Sántha Tamás</i>	505

MÓDSZERTANI TANULMÁNYOK

Egy kísérleti jövedelmi felvétel főbb tapasztalatai. – <i>Ay János – Vita László</i>	515
--	-----

STATISZTIKAI „EGYPERCESEK”

Magyarország helye Európában.....	533
-----------------------------------	-----

SZEMLE

Az MTA Statisztikai Bizottsága Nemzetközi Albizottságának 1998. március 25-i ülése. – <i>Ny. F-né dr.</i>	535
---	-----

STATISZTIKAI HÍRADÓ

Személyi hírek.....	537
Szervezeti hírek – Közlemények.....	537

STATISZTIKAI IRODALMI FIGYELŐ

Külföldi statisztikai irodalom

Pullinger, J.: Az Egyesült Királyság Nemzeti Statisztikai Hivatalának létrehozása. (<i>Nádudvari Zoltán</i>)	539
A közös agrárpolitika. (<i>Benet Iván</i>).....	542
Bartunek, E.: Mellékfoglalkozás Ausztriában. (<i>Nádas Magdolna</i>)	544
Paul, S. – Kearney, C. – Chowdhury, K.: Infláció és gazdasági növekedés: nemzetközi elemzés. (<i>Mináry Borbála</i>)	545
Sabir'janova, K.: Az orosz munkaerőpiac dinamikus változásának mikrogazdasági elemzése. (<i>Németh Attila</i>).....	546
Wisniewski, Z.: Az EU-csatlakozás hatásai a lengyel munkaerőpiacra. (<i>Fóti János</i>)	548
Paul, S.: Az életminőség indexeken alapuló nemzetközi összehasonlítása. (<i>Reisz László</i>)	549
Külföldi folyóiratszemle	550

Utánnnyomás csak a forrás megjelölésével!

MAGYARORSZÁG ÉS SZLOVÉNIA ÚTON AZ EURÓPAI UNIÓBA*

NYITRAI FERENCNÉ DR.

Valamennyi átalakuló országban napjaink egyik legégetőbb problémája az európai unióbeli tagság elnyerése. Ennek kritériumrendszere a már nyolc éve a piacgazdaság felé haladó országok túlnyomó többsége számára teljes egészében ma még nem teljesíthető. Az is köztudott, hogy az Európai Unió bővítése korántsem csak e térség országainak érdeke, hanem az Unió korábbi tagállamainak is, hiszen ezzel növelik piaci lehetőségeiket, viszonylag olcsó munkaerőt szereznek, és szorosabb szálakkal kötik az újonnan piacgazdasággá váló országokat az Unióhoz. A felismerés ugyan általános, de sem az átalakuló országokban, sem pedig a befogadó országokban nincs egységes vélemény a bővítésről. Ennek vannak jól érzékelhető jelei, hiszen azok az országok, amelyek eddig az Európai Uniótól támogatást kaptak például mezőgazdaságuk, vagy elmaradt infra-struktúrájuk fejlesztésére, azok versenytársat látnak a leendő új tagokban.

Magyarország EU-beli tagságának lehetőségeit, relatív felkészültségét véve szemügyre, célszerű az ugyancsak az Európai Unióba törekvő országok közül olyannal összehasonlítani, amelynek fejlettsége nagyjából azonos, de amely több területen meg is előz bennünket. Ezért választottam összehasonlításként Szlovéniát.

Szlovénia függetlenségét 1991. június 25-én deklarálták, de a szlovén statisztika fejlettségét jelzi, hogy már az ezt megelőző évekről is rendelkeznek összehasonlítható adatokkal. Ami a területét és lakosságát illeti, Szlovénia lényegesen kisebb, mint hazánk, lakossága jelenleg nem éri el a kétmilliót, tehát mintegy ötöde, területe pedig 21,8 százaléka a magyarországinak. Magyarországon a népsűrűség nagyobb, a városi lakosság aránya is magasabb, mint Szlovéniában. Az utóbbi értékelésekor azonban figyelembe kell venni, hogy a két országban lényegesen eltérő az, hogy milyen települést minősítenek városnak és milyen kritériumrendszer alapján, valamint hogy mit tartanak községnek vagy falunak.

A két ország demográfiai eltéréseit, összefoglalóan az jellemzi, hogy Szlovéniában a viszonylag fiatal, tehát a 24 évesnél fiatalabb népesség aránya valamivel magasabb, a legidősebbeké, tehát a 60 éves és idősebb lakosság aránya pedig Szlovéniában kevéssel alacsonyabb, mint a magyar. Más demográfiai mutatók azt jelzik, hogy mind a házasságkötések, mind a válások aránya Magyarországon nagyobb, az ezer lakosra jutó

* A tanulmány a szerző által összeállított KSH-kiadvány felhasználásával, aktualizálásával készült.

élveszületések tekintetében kedvezőbb a helyzetünk, a magyarországi halálozások aránya azonban jelentősen meghaladja a szlovéniai (Magyarországon ezer lakosra 1996-ban 14 halálozás jutott, míg Szlovéniában 9,4).

A két ország helyzete abban is eltér, hogy mások a hagyományok. Míg Magyarországon az 1990. évet megelőzően úgynevezett központilag tervezett gazdaság volt, Szlovénia sohasem tartozott a központilag tervezett gazdaságok közé, hanem vegyes jellegű gazdálkodást folytattak, viszonylag erős öngazgatással. Ez azt is jelenti, hogy már a nyolcvanas években is némileg közelebb állt a szlovén gazdaság a fejlett piacgazdaságokhoz, mint a magyar. Ez többek között abban is érvényesült, hogy kisebb mértékben avatkozott be az állam a vállalatok ügyeibe, a vállalati önállóság nagyobb volt, a nyugati piacgazdaságok iránti nyitottság pedig jelentősebb. Vannak azonban a két országban hasonló fejlettségre utaló elemek. Ezek a következők:

- mindkét országnak figyelemreméltó, sok évtizedes ipari tradíciói vannak különösen a feldolgozóipar és ezen belül is a gépipar, a vegyipar, a textil- és a ruházati ipar terén;

- mindkét ország már a nyolcvanas években jelentős mértékben exportorientáltan fejlesztette a gazdaságát, bár az exportált termékek fogadtatása a fejlett nyugati piacokon eléggé eltérő volt: Szlovénia bőrárúit, papíripari termékeit, ékszereit szívesen vásárolták a fejlett tőkés országokban is, az autógyártás is jelentős exportot biztosított, míg hazánkban a műszeripar, a vegyipar és a bedolgozói formában működő textil- és ruházati ipar volt a sikeresebb;

- az elmaradás az infrastruktúra különböző területein mindkét országban számottevő, e téren a telefónia, a komputerezáció helyzete különösen kedvezőtlen volt;

- közép-európai viszonylatban az idegenforgalom szerepe mindkét országban számottevő, nagy számú külföldi látogatóval, és jelentős devizabevételekkel.

Szlovénia – még mint Jugoszlávia tagköztársasága – 1985 után jelentős recessziót szenvedett el, likviditási problémái voltak, és e tekintetben is eléggé hasonló volt a helyzet a hazaihoz, bár a recesszió mértékében lényeges különbségek találhatók.

A kilencvenes évek indulása

Az első lépés a piacgazdaság útján a megfelelő jogi feltételek biztosítása volt. Közismert, hogy Magyarországon ez korán megkezdődött, épp így Szlovéniában is, ahol még 1988-ban (a korabeli Jugoszlávián belül) létrehozták a külföldi beruházásokat szabályozó törvényt, valamint a vállalati–vállalkozási törvényt, és 1990-ben elfogadták a privatizáció megalapozását biztosító törvényt.

Alapvető különbség az indulás tekintetében mégis az volt, hogy Szlovéniában 1989 decemberében (tehát még jugoszláv tagköztársaságként) olyan stabilizációs programot iktattak törvénybe, amely sokkterápiát vezetett be az országban. Ez a magyarországinál lényegesen fájdalommasabb, viszont gyorsabb átalakulást biztosított. Ennek hatására az 1990. évi GDP 8 százalékkal, az 1992. évi pedig mintegy 23 százalékkal kisebb volt az 1987. évinél. (Összehasonlításképpen: a magyar GDP 1987 és 1992 között 18,3 százalékkal esett vissza, s e perióduson belül a legjelentősebb csökkenés 1990 és 1991 között volt, egy év alatt 11,9 százalékos.) A foglalkoztatottság 1987 és 1990 között Szlovéniában 5,6 százalékkal csökkent, míg a munkanélküliség a korábbi igen alacsony 1,6 százalékos szintről 4,7 százalékra növekedett. A strukturális reformokat célzó intézkedéssorozat azonban nem volt eredményes. Minthogy a tulajdonviszonyok nem, vagy csak kevésé

váltak, nem volt igazi munkaerő-piac, a sokterápia várt eredményeit nem sikerült elérni a jugoszláv szövetségi állam keretein belül.

Az önállóság megszerzését követő években kezdődött meg tulajdonképpen az igazi átmenet a piacgazdaságba. Ez elsősorban pénzügyi reformokon alapult, és nemcsak a bank- és a valutaváltási rendszer átszervezését, hanem a privatizáció érdemi megvalósulását segítette. Kiiktattak számos olyan elemet, amelyek a piacgazdaság mechanizmusának kialakulását jogilag akadályozták. Tipikusan ilyenek az importrestrikció vagy a gazdaság védelmét szolgáló korábbi vám- és adófeltételek. A külföldi tőkebefektetések érdekében is jelentős lépéseket tettek 1992 végéig, amelyek közül kiemelt fontosságú az 1991. október 8-án elfogadott törvény, a külföldi befektetéseket ösztönözni kívánó pénzügyi reformot fogalmazva meg.

Szlovénia számára kedvezőtlen volt az, hogy a háborús események miatt elveszítette kereskedelmi szempontból egyik legfontosabb partnerét, Horvátországot, és ez igen nagy visszaesést jelentett a külkereskedelemben:

- az export 1991-ben 22 százalékkal, 1992-ben további 5,3 százalékkal esett vissza az előző évihez képest;
- az import 1991-ben 23,2 százalékkal, 1992-ben további 9,4 százalékkal kevesebb volt az előző évinél.

Zuhanásszerűen csökkentek a beruházások: 1991-ben 18 százalékkal, 1992-ben további 20 százalékkal. A visszaesés a gazdaság csaknem minden területén megfigyelhető volt. A legnagyobb mértékű visszaesés a nagykereskedelmet sújtotta: 1991-ben 18,9, és 1992-ben 30,9 százalékot tett ki. Az ipar és az építőipar is jelentősen csökkentette termelését: az ipari bruttó termelés 1991-ben 12,4, 1992-ben 13,2 százalékkal kevesebb volt az előző évinél; az építőiparban a termelés csökkenése 1991-ben 16,6, 1992-ben 10,7 százalékos volt. Összehasonlításként a hazai adatok: iparunk termelése 1991-ben 18,3, 1992-ben további 9,7 százalékkal esett vissza, a különbség tehát nem annyira a mértékben, mint inkább a tendenciában mutatkozott. A magyar építőipari termelés (országosan, a lakosság építkezéseivel együtt) 1991-ben 19,4, 1992-ben már csak 3,9 százalékkal volt kisebb az előző évinél. E téren is a tendencia tér el a szlovéniaitól. A szlovén mezőgazdaság termelése 1991-ben az előző évi szinten maradt, 1992-ben viszont mintegy 10 százalékkal visszaesett. Magyarországon a mezőgazdasági termelés csökkenése jelentősebb volt, 1991-ben 6,2, 1992-ben pedig 20 százalékos.

Az átalakulás kezdetét Szlovéniában a termelői és a fogyasztói árak jelentős növekedése jellemezte. Az árak 1992-ben kezdtek normalizálódni. A lakosság reáljövödelme 1991-ben számottevően csökkent, 1992 márciusától folyamatosan növekedett. 1991-ben a reálkeresetek az előző évinek csak 73,5 százalékát érték el, s ezt 1991-ben további 15 százalékos csökkenés követte.

A kilencvenes évek elején-közepén a nemzetközi összehasonlítások, elsősorban a Nemzetközi Összehasonlítási Terv (International Comparison Project – ICP) és más, IMF- és Világbank-publikációk azt mutatták, hogy az egy lakosra jutó GDP szempontjából a szlovén gazdaság már akkor is jóval Magyarország előtt járt. Ennek értéke ugyanis 1994-ben Magyarországon, vásárlóerő-paritáson mérve, 6451 dollár, Szlovéniában pedig 9700 dollár volt. A hazai színvonal az egy lakosra jutó ausztriai GDP 32 százalékát, a szlovéniai pedig az osztrák színvonal 48 százalékát érte el. Ha az egy lakosra jutó GDP nemzetközi összehasonlítását nem vásárlóerő-paritáson, hanem devizaárfolyamon végez-

zük, ez 1994-ben Szlovéniában mintegy 7200 dollár, Magyarországon 4046 dollár volt, ami Szlovéniához viszonyítva 56,2 százalék (vásárlóerő-paritáson számítva kedvezőbb, 66,5 százalék). A gazdasági visszaesés fázisa a kilencvenes évek elején Szlovéniában viszonylag rövid volt, és a fejlődés korábban és nagyobb mértékben indult meg, mint hazánkban. Ez nemcsak a GDP egészére vonatkozik, hanem ezen belül több területre is.

A kibontakozás szervezeti keretei

A nyolcvanas években a két ország között alapvető különbség volt a tekintetben, hogy Szlovéniában a kisvállalkozások száma meghatározó volt, hazánkban jóformán hiányzott a kisvállalati szektor, illetve ezt pótolta a mezőgazdasági termelőszövetkezetek melléküzemági tevékenysége és néhány más profilidegen vállalkozáshoz kapcsolódó elem. A kilencvenes évek elején ugyan Magyarországon robbanásszerűen nőtt a kisvállalkozások száma, ezek aránya azonban még nem érte el 1993-ban a szlovéniait. Az 50 főnél kevesebbet foglalkoztató vállalkozások ugyanis Szlovéniában 1993-ban 94 százalék, hazánkban pedig – a jelentős növekedés ellenére is – 88,5 százalékát tette ki az összes vállalkozásnak.

A különböző típusú gazdálkodási szervezetek száma 1997 végéig mindkét országban igen gyors ütemben nőtt. Típusuk és tevékenységi körük szerint azonban a társaságok megoszlása a két országban eléggé eltérő. Az 1997. december 31-i állapotot a következők jellemzik:

- az egyéni vállalkozások aránya az összes regisztrált vállalkozások közül Magyarországon volt a magasabb, 66,1 százalék, míg Szlovéniában ugyanebben az időpontban 44,7 százalék volt;
- a kft.-k aránya Magyarországon sokkal kisebb volt, mint Szlovéniában (nálunk 14,3 százaléka az összes regisztrált vállalkozásoknak, míg Szlovéniában 34,1 százaléka volt);
- a betéti társaság mint gazdálkodási forma Magyarországon terjedt el, 1997 végére elérte az összes regisztrált vállalkozás 14 százalékát, ez a forma Szlovéniában nem ismeretes;
- a tevékenységi ág szerinti összetételt illetően a kereskedelem, a közúti jármű és közszükségleti cikk javítás aránya eléggé hasonló, Szlovéniában közelíti az összes vállalkozás egynegyedét, míg Magyarországon meghaladja azok 26 százalékát;
- jelentős eltérés van a feldolgozó-ipari vállalkozások arányát tekintve, ezek Szlovéniában 16,9, Magyarországon 10,4 százalékot jelentettek;
- fordított a különbség az ingatlanügyek, bérbeadás és gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatások arányát illetően, az ilyen típusú vállalkozások Magyarországon a regisztrált vállalkozások 26,6, Szlovéniában csak 13,1 százalékát jelentették, és a pénzügyi tevékenységet folytató vállalkozások aránya is hazánkban jóval magasabb mint Szlovéniában.

A részletesebb szervezeti összetételt is elég sok eltérés jellemzi, csupán két példa. Az egyik: az egyéni vállalkozások között az ingatlanügyekkel, bérbeadással és gazdasági tevékenységet segítő szolgáltatásokkal foglalkozók aránya Magyarországon jelentős (26,9%), az ilyen fajta tevékenységet folytató egyéni vállalkozók aránya Szlovéniában mindössze 11,5 százalék. Hazánkban ugyanis számos egyéni vállalkozó foglalkozik adótanácsadással, más cégek számvitelének, adózásának lebonyolításával, és tevékenységük eléggé specializált formában folyik. A másik jellemző példa: Magyarországon a szövetkezeti forma elég jelentős maradt, a regisztrált szövetkezetek száma 1997 végén elérte az összes vállalkozás 8,3 százalékát míg, Szlovéniában ez a gazdálkodási forma lényegesen kisebb jelentőségű.

Különbség van a vállalkozások méretei között is, hazánkban dominál, közelíti az összes regisztrált vállalkozás 97 százalékát a legálisan legfeljebb 10 főt foglalkoztató gazdálkodó egységek aránya. Szlovéniában ennél kiegyenlítettebb a gazdálkodó szervezetek nagyság szerinti megoszlása. A feketén foglalkoztatottak aránya módosíthatja ezt az összehasonlítást, de erről vállalkozási nagyság szerinti részletezésben nincsenek becslések. Feltehető, hogy a feketén foglalkoztatottak aránya főleg a legkisebb vállalkozások körében jelentős.

A külkereskedelem-orientált fejlődés, a külföldi tőke szerepe

Mint a bevezetőben jeleztük, mindkét országra már az elmúlt évtizedben is jellemző volt az exportorientált fejlődés, és ez a kilencvenes években még jobban erősödött. E téren azonban vannak a két ország között eltérő jelenségek: hazánkban a kilencvenes évek során a fejlett országokba irányuló export gyorsabban nőtt, ugyanakkor a fejlődő és átalakuló országokba irányuló export lényegesen kevésbé bővült mint Szlovéniában. Ezt mutatják az 1. tábla adatai.

1. tábla

*Export az értékesítés iránya szerint
(millió dollár)*

Ország	Szlovénia					Magyarország				
	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.
	évben				I. félév	évben				I. félév
<i>Világ összesen</i>	6 083	6 828	8 316	8 306	3 864	8 918	10 733	12 540	12 686	8 050
Fejlett országok	4 208	4 876	5 992	5 759	2 659	5 675	7 575	8 810	9 065	5 945
Ebből:										
Németország	1 798	2 065	2 504	2 544	1 080	2 176	3 018	3 687	3 815	2 622
Olaszország	755	922	1 211	1 103	538	714	906	1 096	1 055	- 584
Ausztria	303	374	534	549	287	900	1 164	1 303	1 395	710
Egyesült Államok	216	248	262	246	130	374	431	413	464	444
Fejlődő és átalakuló országok	1 831	1 865	2 242	2 541	1 202	2 916	2 666	3 560	3 789	1 927

Forrás: Direction of Trade Statistics Yearbook. IMF. Washington. 1997. 97. és 185. old.

Jól látható a tábla adataiból, hogy a kilencvenes években a növekedés üteme eltérő volt. Magyarországon 1996-ban, dollárban számítva, az export 42,3 százalékkal haladta meg az 1993. évi színvonalat, míg ugyanezen időszak alatt Szlovéniában a növekedés 36,6 százalékos volt. A különbség tehát nem különösebben nagy. Az viszont már jelentős, hogy hazánk a fejlett országokba közel 60 százalékkal többet exportált 1996-ban, mint 1993-ban, és e téren az 1997. évi adatok további előrelépést jeleztek. Szlovéniában az 1996. évi exportból a fejlett országokba irányuló hányad 36,9 százalékkal haladta meg az 1993. évit. Országoként is figyelemre méltók az eltérések. Hazánkban a Németországba irányuló exportja nőtt a leggyorsabban, míg a szlovéniai exportból az Ausztriába irányuló kivitel emelkedett ebben az időszakban a legnagyobb mértékben. A fejlődő és átalakuló országokba hazánk nem egészen 30 százalékkal többet exportált 1996-ban,

mint 1993-ban, ugyanezen időszak alatt a szlovén export ebbe az irányba 38,8 százalékkal növekedett.

Más tekintetben viszont sok hasonlóság mutatkozik az export összetételében. Az exportorientált fejlődés hatása abban is érvényesül, hogy 1996-ban exportjának szinte azonos hányadát szállította a két ország a fejlett gazdálkodású térség országaiba: Szlovénia 69,3, Magyarország 69 százalékát. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy mindkét ország esetében csökkent a fejlődő ázsiai és afrikai országokba szállított export, bár a csökkenés mértéke nem volt azonos. Nem volt továbbra sem jelentős az átmeneti gazdálkodású országokba irányuló külkereskedelem, és ez az exporton belüli arányt tekintve mindkét ország esetében évről évre ingadozott. Nem teljesen azonos a kép az importorientáltságot illetően. A szlovéniai import 76,1 százaléka származott 1996-ban a fejlett gazdálkodású ipari országokból, míg a magyar importnak 68,2 százaléka. Magyarország tehát az import szempontjából valamivel jobban épített az átmeneti gazdálkodású országokra, mint Szlovénia.

Jelentős mértékben eltér a két ország exportjának áruszerkezete. Az 1995-1997. évi adatok szerint a magyar kivitelben gyors ütemben nőtt a gépek és szállítóeszközök aránya. Ez az árucsoport a szlovén kivitelnek stabilan mintegy harmadát teszi ki. Jóval nagyobb szerepet játszanak a szlovén kivitelben a gépiparon kívüli más feldolgozott termékek.

Van azonban egy igen jelentős különbség a két ország gazdaságában, ami elég nagy mértékben játszik szerepet az ipari fejlődésben és ez a külföldi tőke érdeklődése az ország iránt. Az átalakulás kezdetétől 1997 júliusáig a Magyarországon befektetett külföldi tőke összértéke 16 200 millió dollár volt, míg Szlovéniában mindössze 1700 millió dollár (a Business Central Europe információi szerint). A korábbi (70-es és 80-as) években még más volt a helyzet. Például a Renault vállalat már 1973 óta működtetett a szlovén állammal közös gyárat. Nyilvánvaló, hogy a szlovén gazdasági vállalkozások iránt a külföldi tőke már csak azért sem érdeklődhetett a kilencvenes évek elején, mert az ország a háborús övezetbe igen közel volt, és így a befektetés nagy kockázattal járt. Az 1990 és 1992 közötti 3 évben mindössze 262 millió dollárnyi külföldi tőkét fektettek be Szlovéniába, ugyanezen időszak alatt 5967 millió dollár tőke jött a magyar gazdaságba. Természetesen figyelembe kell venni az eltérés értékelésekor a két ország nagysága és gazdasága közötti különbséget is. Azonban ha ezzel korrigálunk, akkor is lényegesen jelentősebb az egy lakosra vagy akár az egy vállalkozásra jutó befektetett külföldi tőke Magyarországon, mint Szlovéniában. Nem kis mértékben ennek tulajdonítható, hogy a magyar ipar hamarabb és gyorsabb ütemben állt talpra. A külföldi tőkebefektetések hatása érvényesül az exportban is. Nem kis mértékben eltérő mértéküknek köszönhető például a Németországba irányuló kivitel aránya tekintetében mutatkozó két ország közötti különbség.

Az adatokból az is kiderül, hogy a térség átalakuló országai közötti kereskedelem még korántsem éri el azt a szintet, ami indokolt lenne az Európai Unióba való törekvésünk szempontjából is. Ha csak a Közép-európai Szabadkereskedelmi Társulás (Central European Free Trade Association – CEFTA) országait tekintjük – ide tartozott a vizsgált időszakban Csehország, Lengyelország, Magyarország, Szlovákia és Szlovénia –, 1997-ben Szlovénia összes exportjának mindössze 5,7 százaléka irányult más CEFTA-országba, s a magyar arány sem sokkal kedvezőbb, csak 7,3 százalék. A CEFTA-n belüli kereskedelem tekintetében azonban van a két ország között lényeges különbség: 1997-

ben a CEFTA-országokba irányuló szlovén exportnak 32,4 százaléka Lengyelországba, 30,7 százaléka Csehországba, egynegyede pedig Magyarországra került, ugyanakkor a hazánkból a többi CEFTA-országba irányuló exportnak 36,7 százalékát Lengyelországba, 23,2 százalékát Csehországba és 25 százalékát Szlovéniába szállítottuk. A magyar kivitelben a szlovák export viszonylag jelentős szerepet játszik, 1997-ben a CEFTA-országokba szállított áruk értékének 19 százalékát Szlovákiába exportáltuk, míg ez az arány a szlovén CEFTA-exportban csak 11,8 százalék volt.

A CEFTA-országokkal folytatott kereskedelemben más eltérés is megfigyelhető: a magyar exportban Lengyelország szerepe 1995 óta mindig is kiemelkedő volt, de aránya évről évre ingadozott. Szlovénia esetében egészen 1995-ig a Csehországba irányuló export szerepelt az első helyen, és még 1996-ban valamelyest megőrizte elsőségét, de már csaknem azonos arányú volt a Lengyelországba irányulóval, 1997-ben pedig a lengyel felvevő piac került az első helyre.

A külkereskedelem szempontjából érdemes figyelembe venni azt is, hogy a vizsgált két országban az egy lakosra jutó külkereskedelmi forgalom értéke eléggé eltérő: az egy lakosra jutó külkereskedelmi forgalom 1995-ben Szlovéniában 8959 dollár, ugyanakkor Magyarországon csak 2770 dollár volt. A szlovéniai adat tehát 3,2-szerese a magyarországinak. E téren érdemi változás az elmúlt években sem következett be.

Figyelmet érdemelnek a cserearány-mutató évenkénti alakulásában megjelenő eltérések. Ez hazánkban 1995-ben 1,3 százalékkal meghaladta az előző évit; 1996-ban 2,3 százalékkal az előző évi szint alatt maradt, 1997-ben pedig 1,2 százalékkal újra meghaladta az előző évit. Szlovéniában viszont 1995-ben 3,4, 1996-ban pedig további 1,9 százalékos növekedés mutatkozott az előző évi cserearány-mutatóhoz képest, 1997-ben pedig lassuló (0,3 százalékos) csökkenésre váltott.

A külkereskedelem mellett mind a két országban jelentős az idegenforgalom. Az egymás közötti idegenforgalomra az elmúlt években az volt a jellemző, hogy lényegesen többen jöttek Szlovéniából Magyarországra, mint ahányan Magyarországról Szlovéniába utaztak. Mindkét ország idegenforgalmi bevételében a nyugati fejlett gazdálkodású országokból érkező látogatók és turisták aránya a meghatározó.

Pénzügyi helyzet

Szlovéniában közvetlenül az önállóvá válást követően pénzügyi reformot hajtottak végre, amely az adózástól kezdve az állami pénzügyek csaknem minden területén érvényesült. Kivételt jelentett a nyugdíjalapok kezelése, erre ugyanis a reform még nem vonatkozott.

1992 februárjától vezették be a nagymértékben egyszerűsített forgalmiadó-rendszert, amely négy kategóriára épült, a legalacsonyabb az 5 százalékos volt, ezt követte a 15 százalékos, a 20 százalékos és a legmagasabb 32 százalékos adókatégória. A termékek legnagyobb részét 20 százalékos forgalmi adó terhelte.

Szlovénia helyzetét nagymértékben megkülönböztette Magyarországtól az, hogy külső adósságállománya már az önállóvá váláskor is lényegesen kisebb volt, mint hazánknak a nyolcvanas években felgyülemlett adóssága. Az induló helyzetet és az azóta bekövetkezett változásokat jól jellemzik a 2. tábla adatai.

Ezek az adatok jellemzik a legösszefoglalóbb módon azokat a változásokat, amelyek a szlovén és a magyar gazdaságban elmúlt közel 8 évben bekövetkeztek. Míg az egy lakosra jutó külföldi adósságállomány a kilencvenes évek kezdetén Magyarországon több mint kétszerese volt a szlovéniaiainak, ezt 1995 óta gyors tempóban sikerült leépíteni, ami nem kis mértékben az 1995 márciusában elfogadott stabilizációs csomag eredménye volt. Szlovéniában, ugyanebben az időszakban, nőtt a külföldi adósságállomány, s már 1997 első félévében (az éves adat még nem ismeretes) meghaladta a hazai adósságállomány mértékét.

2. tábla

Szlovénia és Magyarország egy lakosra jutó bruttó külföldi adósságállománya (dollár)

Időpont	Magyarország	Szlovénia
	az év végén	
1990	2054	977
1991	2192	934
1992	2079	873
1993	2390	941
1994	2784	1135
1995	3099	1531
1996	2717	2014
1997	1532	2052*

* Az első félév végén.

Forrás: WIIW Handbook of Statistics. Countries in Transition. 1995. Bécs. CESTAT Statistical Bulletin. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1997. évi 2. és 4. sz.

Kevésbé kedvező a helyzetük, ha a fizetési mérleg hiányát hasonlítjuk össze. 1997-ben ugyanis Szlovéniában a fizetési mérleg 70 millió dollár többlettel zárult, míg a magyar fizetési mérleg hiánya 981 millió dollár volt.

Eltérően alakult a magánosítás is a két országban. 1992 után Szlovéniában egyfelől a privatizáció módszere, másfelől a bankrendszernek a többi átalakuló országhoz hasonló problémái nem kis mértékben gátolták a kibontakozást. A privatizáció módszere Szlovéniában elég vegyes volt. Egyfelől a magyarországinál nagyobb mértékben részesültek a meglévő tőkéből a munkások és általában az állampolgárok (mintegy 20 százalékban), 10 százalék körüli részt kaptak a nyugdíjalapok, és a többit szabadon vásárolhatták fel az ország polgárai. Másfelől a külföldi tőke szerepe a privatizációban a hazainál lényegesen kisebb volt, és a külföldi tőkés tulajdon részesedése csekélyebb, mint Magyarországon.

Az 1992. év végén szükségessé vált a bankok egy részének a rehabilitációja. Ezen a szlovéniai gyakorlatban közel hasonlót értenek, mint nálunk a bank-konzolidáció fogalmán. Ez a folyamat a szlovén pénzügyi rendszerben sem volt könnyű, és nem is ment akadálytalanul végbe. Viszonylag eltérő volt a helyzet a tekintetben Szlovéniában, hogy a külföldi bankoknak vagy megengedték, hogy 100 százalékban vásároljanak fel szlovén bankokat, vagy csak kisebbségi résztulajdonosok lehettek. E két lehetőség között szerepet nem játszhattak, tehát többségi tulajdont nem szerezhettek a szlovén bankokban. Ez nem tette könnyebbé a szlovén bankrendszer átalakulásának folyamatát. A jelentős mér-

tékú decentralizáltság és a sok kisebb méretű kereskedelmi bank léte igen hasonlít a hazai helyzethez, és nem tér el a hazaitól a szlovén bankok hitelei megtisztításának módjára sem.

A pénzügyi helyzet alakulását az elmúlt 3 évben a két országban összefoglalóan a 3. tábla adatai jelzik.

3. tábla

Megnevezés	Pénzügyi adatok (millió dollár)					
	Szlovénia			Magyarország		
	1995	1996	1997	1995	1996	1997
Folyó fizetési mérleg egyenlege	-23	39	70	-2480	-1678	-981
Ebből:						
árak nettó	-954	-882	-767	-2442	-2645	-1734
szolgáltatások nettó	631	704	613	655	1426	1177
jövedelmek egyenlege	210	155	133	-1845	-1454	-1421
Tőkemérleg egyenlege	-18	-5	-4	.	156	117
Pénzügyi mérleg egyenlege	186	-42	56	7012	-1801	398*
Ebből:						
közvetlen tőkebefektetés egyenlege	171	178	295	4410	1987	1653
portfólió-befektetés egyenlege	-14	637	236	.	-861	-1047
Nemzetközi tartalékok változása	-235**	-587**	-1287**	-4532	1458	170

* A nemzetközi tartalékok változása nélkül.

** A Szlovén Bank tartalékai.

Forrás: CESTAT Statistical Bulletin. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1997. évi 3. sz. 28–31. old.

Azonos a helyzet a két országban abból a szempontból, hogy elsősorban a külkereskedelmi mérleg negatívuma határozza meg a fizetési mérleg helyzetét; a szolgáltatásokból egyértelműen pozitív egyenleg származik. Ennek mértéke Magyarországon lényegesen magasabb, mint Szlovéniában.

A 3. táblából világosan látható a külföldi tőkebefektetések egyenlegében mutatkozó különbség is, s ez az a húzóerő, amit a magyar gazdaságnak a külföldi közvetlen tőkebefektetések jelentettek, de ami a szlovén gazdaságból napjainkban is hiányzik. A szlovén gazdaságban viszont a portfólió befektetések, bár eléggé ingadozó mértékben, de pozitív egyenleggel zártak az utolsó két évben, Magyarországon ezek egyenlege továbbra is, sőt növekvő mértékben, negatív.

Társadalmi hatások

A demográfiai viszonyok különbségeiről már a bevezetőben is szóltunk, ezek az adatok önmagukban is befolyásolják a lakosság életszínvonalát, hiszen hazánkban a népesség előregedésének mértéke jelentősebb. Ez egyúttal párosul azzal is, hogy Magyarországon a nyugdíjasok és a nyugdíjra fordított összegek aránya is jóval magasabb, mint Szlovéniában. Magyarországon 1997-ben az össznépesség 30,8 százaléka volt nyugdíjas, Szlovéniában 1996-ban (erről az évről van adat) a nyugdíjasok aránya mindössze 23,2 százalék.

Az életszínvonalat befolyásolja a munkanélküliség mértékében mutatkozó különbség. Ez Szlovéniában az elmúlt évek során lényegesen magasabb volt, mint hazánkban, bár mindkét országban a munkanélküliség aránya csökkenő. Jellemzi ezt az, hogy 1997. III. negyedévében hazánkban a munkanélküliségi ráta 8,1 százalék volt szemben az 1994. évi 10,2 százalékkal; Szlovéniában a munkanélküliségi ráta 1997. III. negyedévében 14,4 százalékot tett ki, s ez mindössze 0,2 százalékponttal kisebb az 1994. évinél. Különösen nagy az eltérés a 24 éves korú vagy annál fiatalabb pályakezdők munkanélkülisége tekintetében. A fiatal munkanélküliek aránya a 19 százalékot közelíti Szlovéniában, míg hazánkban a 15 százalékot sem éri el.

Az életszínvonal szempontjából meghatározó az, hogy Szlovéniában a reálkeresetek már a kilencvenes évek közepétől évenként 4-5 százalékos mértékben növekedtek, míg Magyarországon 1995-ben és 1996-ban még reálkereset-csökkenés következett be, és csak 1997-ben indult meg a reálkeresetek átlagos színvonalának az emelkedése. Ez a különbség érzékelhető a lakosság fogyasztásának színvonalában és összetételében is. Csúpan néhány példát mutatva be az életszínvonal különböző elemeinek eltéréseire vonatkozóan:

- Szlovéniában az egy személygépkocsira jutó lakosok száma 1996-ban 2,7 fő volt, míg Magyarországon az elmúlt években bekövetkezett jelentős javulás ellenére is még mindig 4,5 fő;

- a telefon-előfizetések tekintetében is számottevően javult a kilencvenes években a magyar lakosság helyzete, ennek ellenére az ezer lakosra jutó telefon-előfizetők száma Szlovéniában jelentősen nagyobb volt: 333 fő, szemben a magyar 261 fővel – mindkettő 1996. évi adat –, és 1997-ben sem következett be e területen jelentős változás;

- kedvezőbb a lakásépítés is Szlovéniában, ahol 1996-ban ezer lakosra 3,1 újonnan épített lakás jutott, míg Magyarországon 2,8, és az új lakások átlagos alapterülete Szlovéniában magasabb, 105,7 m² szemben a hazai 97 m²-rel (itt azt is meg kell jegyezni, hogy a magyar adat már több éves kedvező változás eredményeképpen lett ilyen mértékű);

- a magyar lakosság kiadásainak lényegesen nagyobb hányadát fordítja még ma is élelmiszerre, italra és dohányárura, mint a szlovén, annak ellenére, hogy 1996-ban már nálunk is csökkenés következett be;

- jóval nagyobb az a különbség, amely a lakásfenntartási költségek arányát illetően jelentkezik: a magyar lakosság helyzetének alakulását és részben a relatív árváltozások hatását mutatja az, hogy az elmúlt években évről évre a kiadások nagyobb hányadát fordították lakásfenntartásra, míg Szlovéniában ez az arány szinte változatlanul a kiadásoknak 21 százalékát tette ki;

- igen jelentős a különbség az egészségügyre fordított kiadások arányában, ez egyfelől abból adódik, hogy a nyugdíjasok aránya Magyarországon nagyobb, másfelől abból, hogy az ország egészségi állapota rosszabb a szlovéniainál; erre mutat az is, hogy mind a születéskor, mind a későbbi életkorban várható átlagos élettartam Szlovéniában lényegesen hosszabb, mint Magyarországon; az egy lakosra jutó gyógyszerfogyasztás is Magyarországon a magasabb;

- feltehetően az árviszonyoknak, de emellett a jobb személygépkocsi-ellátásnak is eredménye, hogy közlekedésre és távközlésre a szlovén háztartások kiadásaiknak nagyobb hányadát fordítják, mint a magyarok (e téren évről évre van némi hullámlás, amiben a relatív árváltozásoknak, például a benzin eltérő adótartalmának is van szerepe);

- érdekes módon, úgyszólván nincs különbség az oktatásra, szórakozásra, kultúrára fordított kiadások aránya tekintetében, amely mindkét országban 6 százalék körüli, de kedvezőbbnek tekinthetjük, hogy Magyarországon, ha csak néhány tizeddel is, de már a kiadások arányát illetően növekedés következett be.

Hol tartunk ma az EU teljes tagságához vezető úton?

A röviden felvázolt gazdasági és társadalmi jelenségek és folyamatok módosulása jelzi azt, hogy bár nem mindig azonos módszerrel, de mind Szlovénia, mind Magyarország

erősen törekszik arra, hogy megfeleljen azoknak a kritériumoknak, amelyek a maastrichti szerződés alapján alapfeltételei a teljes jogú EU-tagság elnyerésének. Az 1997 végi helyzetet az jellemzi, hogy Magyarország néhány jelentős gazdasági mutató tekintetében már ledolgozta korábbi hátrányát, így jóval kedvezőbb a fizetési mérlegünk helyzete, a külföldi adósságállományunk, lényegében lezárult – többségében kedvezően – a privatizációs folyamat, míg Szlovéniában a külföldi adósságállomány terén ellenkező tendencia mutatkozik. Egyik ország sem felel meg viszont a munkanélküliség tekintetében támasztott feltételeknek, e téren a gazdaság további erősödésére feltétlenül szükség van.

Mindkét országnak vannak azonban olyan tartalékai, amelyeket a kilencvenes évek során eddig még csak kis mértékben sikerült kiaknáznia. Ezek között két jelentős és közel azonos tartalék-erőforrás van: a CEFTA-országokkal való, a térségen belüli kereskedelem fellendítése, valamint az idegenforgalom és az ebből származó devizabevétel növelése. Bár e téren is voltak kedvező lépések, azonban ezek mértéke a kibontakozáshoz még nem elegendő.

A fogyasztói árindexek tekintetében – erről korábban nem szóltunk – a magyarországi helyzet a kedvezőtlenebb, hiszen 1997-ben Szlovéniában a fogyasztói árak csak 8,4 százalékkal haladták meg az előző évi színvonalat, míg Magyarországon 18,3 százalékos volt az infláció mértéke. Itt tehát a hazai feladatok a jelentősebbek, s a gazdaság és a társadalom szempontjából egyaránt szükségesebbek.

Mind a két ország a szállítás területén kelet–nyugat közötti átmenő forgalmat bonyolít le, és miután a Balkánon megszűntek a háborús események (legalábbis azoknak döntő hányada), várható a szállítás élénkülése. 1997-ben a szállítás–raktározás és távközlés együttesen Magyarországon a GDP 7,9 százalékát állította elő, Szlovéniában pedig 6,6 százalékát, e téren tehát a hazai helyzet valamivel kedvezőbb, számolnunk kell azonban azzal, hogy a két ország e területen versenytárs.

A gazdasági élénkülés megalapozásához megfelelő kutató–fejlesztő tevékenység is szükséges, és erre Szlovénia a GDP nagyobb hányadát fordítja, mint Magyarország, így e téren jelentősebb a lemaradásunk.

Kétségtelen, hogy az iparban a feldolgozóipar területén versenyben van a két ország, bár a hazai autógyártás megalapozása a magyar pozíciót bizonyos mértékben erősítette.

Az Európai Unióba lépéskor a magyar mezőgazdaság problémája lesz a jelentősebb, hiszen Szlovéniában a mezőgazdasági terület az ország teljes területének csak 42,4 százaléka, hazánkban pedig közel 66 százalék. A GDP szempontjából is Magyarországon jelentősebb a mezőgazdaság szerepe, 1996-ban a GDP 5,8 százalékát állította elő a magyar mezőgazdaság, míg a szlovén mezőgazdaság a GDP 3,9 százalékát termelte meg. Közismert, hogy a két ország mezőgazdaságának relatív fejlettségi szintje az Európai Unió országainak mezőgazdaságához képest erősen elmaradott, a hazai még nagyobb mértékben, mint a szlovén, így a magyar mezőgazdaságnak van több pótolni valója.

A kétségkívül meglévő versenyhelyzet mellett az együttműködés, a partneri kapcsolatok területén elérhető fejlődés kedvezőbb helyzetet teremthet mindkét országnak az EU-tagság eléréséhez. Ebben a tanulmányban azt kíséreltem meg vázlatosan feltárni, hogy e téren milyen tartalékaink vannak.

SUMMARY

The study compares the socio-economic situation of two Central-European countries, Slovenia and Hungary in the light of the future EU-membership.

To compare the two countries is very reasonable because the level of development is more or less the same, though Slovenia precedes Hungary in some fields. The author summarizes the different and the almost identical features of both countries in the areas of population and economy. She describes the changes which took place in the time of the so-called „turning point”, the structural framework of the evolvement after the period of regression and the changes in the economic units. The author offers an analysis on the role of foreign capital as well as the financial situation and their social effects in both countries.

Finally she draws up the present state of both countries on the way to the full EU-membership.

A CSALÁDTÁMOGATÁSI RENDSZER VÁLTOZTATÁSÁNAK HATÁSAI

KESZTHELYINÉ DR. RÉDEI MÁRIA – DR. LAKATOS JUDIT

A témával foglalkozó sorozat korábbi tanulmányai¹ a kutatás indítékát, hátterét és az alkalmazott módszereket ismertették, e részben pedig bemutatjuk és értékeljük azokat a számításokat, amelyeket a családtámogatási rendszer különböző paramétereinek változtatását feltételezve a mikroszimulációs modell segítségével végeztünk. Az egyes változatok fő jellemzői már a második részben szerepeltek, s azokból már talán az is világossá vált, hogy sem mód, sem lehetőség nem volt arra, hogy a gyermekvállalással kapcsolatos valamennyi jövedelemfajta és az ezeket érintő döntési változatokat számításba vegyük. A munkát nem is annyira az eredmények minősítik, mint inkább az, hogy a KSH adatbázisai és az itt összpontosuló szellemi kapacitás segítségével sikerült a döntés-előkészítést szolgáló modellszámítást elkészíteni. Reméljük, az ilyen típusú munkára a jövőben is lesz igény, lesz idő és erőforrás a végrehajtáshoz.

Jóllehet a projekt ötlete nem a magyar KSH munkatársaitól, hanem angol kollegáiktól származott, időzítése tökéletesnek mondható. Heves viták után, éppen a hazai projekt indulásakor lépett életbe a családtámogatás új rendszere, amely egyértelműen megszorító-nak minősíthető még akkor is, ha a gyermekgondozási segély igénybevételi körét illetően kiterjesztő jellegű volt. Az akkori történésekre visszatekintve megállapítható, hogy nem is az intézkedéssorozat, hanem annak időzítése és közzététele volt elhibázott, s jellemző az is, hogy a vitában egyik fél sem támaszkodott – érveit megalapozandó – számításokra. E számítások hiányából következett az is, hogy – mint azt majd bemutatjuk – a törvény szövegén több helyen lehetett volna úgy változtatni, módosítani, hogy az megkönnyítse társadalmi elfogadtatását.

A családtámogatási rendszer változásainak főbb elemei

A családtámogatás 1996 áprilisáig érvényes rendszere hosszú, többlépcsős fejlődés eredményeként alakult ki hazánkban, és eddig az időpontig minden lépésben a juttatások és/vagy a juttatottak körének bővülését eredményezte. A jelenlegi gazdasági feltételek

¹ Csicsman József – Papp Péterné: Családtámogatási rendszerek hatásvizsgálata mikroszimulációval. *Statisztikai Szemle*.1998. évi 3. sz. 238–249. old.; *Élető Odön – Havasi Éva*: Háztartás-statisztikai minta és mikroszimulációs eljárások. *Statisztika Szemle*.1998. évi 4–5. sz. 324–340. old.

között az ilyen nagyvonalú, kevés megkötéssel működő rendszer azonban már nem volt finanszírozható, illetve elvonta az anyagi eszközöket olyan sürgős intézkedésektől, mint a családi pótlék már több éve esedékes emelése. A változtatási „csomag” így alapvetően költségcsökkentő elemekből – az általános jogok korlátozásából, a juttatások jövedelemfüggővé tételéből – tevődött össze. Emlékeztetőül a legfőbb változások:

- a szülési szabadság 24 hetében az anyát a korábbi fizetésének 100 százaléka helyett csak a táppénzszámítás szabályai szerint járó 75, illetve 65 százaléka illeti meg;
- a korábban szintén a megelőző időszak fizetésének arányában járó gyermekgondozási díj (gyed) megszűnt;
- a gyed helyét is a gyermekgondozási segély (gyes) vette át, melyet a család jövedelmétől függően lehet igényelni, amely azonban már a korábbi munkaviszony fennállásától függetlenül alanyi jogon mindenkinek jár (a jövedelemhatárok a családi pótlék jogosultságára megállapítottal azonosak); a gyes összege a korábbihoz képest emelkedett, s ígéret szerint – hasonlóan a családi pótlékhoz – rendszeresen évente emelkedik;
- a várandóssági pótlék (szülési segély) családi pótlék típusú juttatásból ismét egyösszegű kifizetéssé vált, nominál értéken mintegy 30-40 százalékkal csökkent, de továbbra is alanyi jogú támogatás maradt;
- a családi pótlék jövedelemfüggővé vált, kivéve a 3 és több gyermekeseket;
- az 1993 óta igényelhető gyermeknevelési támogatás (gyet) lényegében változatlan formában maradt fenn, mivel már bevezetése óta jövedelemfüggő volt.

A családi pótlék jövedelemfüggővé tételének gondolatát a társadalom viszonylag könnyen elfogadta. Hátrányosnak tekinthető az igénylőlap bonyolultsága, mely bizonyos rétegeket kizárhat a juttatásból, valamint az ellenőrzés költségigényessége. Elgondolkodtató az is – jóllehet 1996-ban három, 1997-ben két jövedelemhatárt alakítottak ki (ami természetesen jobb, mint az egy) –, hogy a határok közelében elhelyezkedőknél a határ átlépése, s ezzel a családi pótlék vagy a nagyobb összegű pótlék elvesztése, mindenképpen jelentős anyagi hátránnyal jár. Kedvezőnek tekinthető ugyanakkor, hogy a családi pótlék nominális összege, a kormányígéreteknek megfelelően, 1997-től újra évről évre nő, s hogy 1997 novemberétől újabb jövedelemfüggő gyermektámogatási forma: a gyermekvédelmi támogatás lépett életbe, ami lényegében úgy működik, mintha a legalacsonyabb jövedelmű háztartások magasabb családi pótlékot kapnának.

Az anyasági ellátási rendszer módosítása már jóval kedvezőtlenebb hatású, és hosszabb távon kedvezőtlen demográfiai, társadalmi következményekkel is járhat, különösen akkor, ha számolunk a munkaerő-piaci hatásokkal is. A szülési szabadság idejére jutó juttatás (terhességi, gyermekágyi segély) mértékének csökkentése minden korábban dolgozó anyát kedvezőtlenül érintett, ugyanakkor valószínűtlen, hogy befolyásolná a gyermekvállalást. A gyed megszüntetése viszont kifejezetten az átlagnál jobb keresetű (iskolázottabb) nőket érinti hátrányosan, még akkor is, ha a gyesre való jogosultságuk megmarad. Ugyanakkor a kisgyermek az újbóli munkába állásakor a jelenlegi munkaerő-piaci viszonyok mellett kifejezett hátrányt jelent, s e hátrány a gyermekek számának növekedésével mind nagyobb és nagyobb. Ezért a magasabb társadalmi státusú rétegbe tartozóknál a vállalt gyermekek átlagos száma tovább csökkenhet. E tendenciát erősíti az is, hogy az oktatási kiadások a családi költségvetés egyre nagyobb hányadát teszik ki, s e réteg gyermekvállalásánál új mérlegelési szempontként jelenik meg, hogy képesek-e a megszületendő gyermekek megfelelő iskoláztatásáról gondoskodni. Ennek ellenpontjaként a gyes és a családi pótlék emelése az alacsony jövedelmű és társadalmi státusú rétegeknél – különösen ha az a nagycsalád hagyományaival is párosul – megkönnyítheti a további gyermekek vállalása melletti döntést.

A családtámogatási rendszerek tesztelt variációi

A családtámogatási juttatások feltételrendszerének megváltoztatása 1,5 millió háztartást, a háztartásoknak csaknem 40 százalékát érintette, hiszen a bevezetett intézkedéscsomag szinte minden gyermekjuttatási forma valamilyen módosítását jelentette. Ez a háztartások kisebb hányadában tényleges jövedelemcsökkenést eredményezett, míg nagyobb hányadukban csak évente ismétlődő bonyolult jövedelemigazolások terhével járt. E változtatások közül legjelentősebb, mind a központi költségvetés, mind az egyes társadalmi csoportok, családok anyagi helyzetét távlatokban is befolyásoló hatása a családi pótlék jövedelemfüggővé tételének és a gyed megszüntetésének volt. A többi családtámogatási forma módosítása összességében a központi költségvetésnek mindössze 2-3 milliárd forintos megtakarítást jelentett, az érintett csoportok és családok életszínvonalának alakulására pedig az ellátási időszak rövidege miatt – bár ezen időszakban tényleges jövedelemcsökkenést okozott – nem volt lényeges hatása. Ezért a tesztelt változatok is alapvetően a gyedre és a családipótlék-rendszer különböző variációira összpontosítottak.

A 0. variánsnak az 1996-ban ténylegesen bevezetett családtámogatási rendszert – vagyis az „élő” változatot – tekintettük. Ehhez képest a kialakított különböző variációk a következő fő vonásokkal rendelkeztek.

– A családtámogatási juttatások feltételrendszere az 1995. évvel azonos, de színvonala (mértéke) az 1996. évvel egyezik meg (1. variáns).

– A családtámogatási juttatások közül a legtöbb családot érintő és a legnagyobb kiadást jelentő családi pótlék feltételei változtak, de a mérték változatlan (2., 3. és 6. variáns). E variánsoknál az előbbi sorrendben azt tételeztük fel, hogy a családi pótlék nemcsak a három- és többgyermekes családok számára jár általános jogon, hanem az egy- és kétgyermekes családok közül azoknak is, amelyeknél a legkisebb gyermek még hat, illetve három év alatti, illetve minden csonka családban nevelkedő gyermeknek.

– A családtámogatási juttatások feltételrendszere változatlan, de a családi pótlék mértéke eltér a törvényben rögzítettől (4/3., 5. és 9. variáns). Mivel a családi pótlék színvonala 1997 előtt éveken keresztül nem változott, sőt jövedelemfüggővé tétele idején bizonyos családi pótlékre jogosító sávokban még nominálértéken is csökkent, mindenképpen ésszerűnek látszott olyan változatot is tesztelni, amelynél meghagyjuk ugyan a családi pótlékre jogosító jövedelmi sávokat, de a családi pótlék összegét a 4/3. variánsban minden gyermek esetén a 0. variánsban kapott összeg kétszeresére, az 5. verzióban az 1. gyermek után változatlanul hagyva, a 2. gyermek után 1,2-szeresére, a 3. és további gyermekek után 1,3-szeresére emeljük; a 9. variánsban viszont az 1997-re érvényes családi pótlék összegekkel számoltunk, de változatlanul hagytuk az 1996. évi jövedelemhatárokat.

– A családtámogatási juttatások feltételrendszere és a juttatások színvonala változatlan, de az adótörvény a gyermekekkel kapcsolatosan kedvezményeket ad (7/1. variáns), melyet a szülők – egyenlő arányban – a személyi jövedelemadóból utólag érvényesíthetnek. Egy gyermek után összességében havi 1000, két gyermek után gyermekenként 1500, három és több gyermek után gyermekenként 2000 forinttal számoltunk.

A vizsgált hat családtámogatási juttatás – családi pótlék, várandóssági pótlék, árvaellátás, gyed, gyés, gyet – a nemzetgazdasági elszámolások alapján a lakosság rendelkezésére álló jövedelmének kevesebb mint 4 százalékát tette ki 1996-ban, s ennek mintegy kétharmada családi pótlék, egyharmada gyed és valamivel több mint egytizede gyés és gyet címen került folyósításra. Az 1996. évi Háztartási Költségvetési Felvétel (HKF) adatai szerint e családtámogatási juttatások – a különböző forrásokból származó piaci és társadalmi jövedelmek eltérő bevallási pontossága következtében – a lakosság bruttó jövedelmének 5, nettó jövedelmének 6 százalékát tették ki. A vizsgálat eredménye szerint,

amennyiben a családtámogatási juttatások feltételrendszere változatlan maradt volna (1. variáns), e tételek összes jövedelmen belüli aránya mintegy 0,3 százalékkal magasabb lett volna, ami 1996-ban 8 milliárd forint körüli többletkiadást jelentett volna a költségvetésnek.

Azoknál a variációknál, amelyeknél csak a központi költségvetés számára legnagyobb összegű kiadást jelentő családipótlék-jogosultság feltételrendszerét változtattuk, az alábbi eredmények adódtak.

– Ismerve a kilencvenes évek állandóan csökkenő születésszámát és a kisgyermekes, valamint a gyermeküket egyedül nevelő szülők relatíve alacsony átlagos jövedelmét, feltételeztük, hogy a központi költségvetésnek nem jelentett volna jelentős többletkiadást, ha a 2. variánsban a hat, a 3. variánsban a három év alatti gyermekek, a 6. variánsban pedig minden csonka családban nevelkedő gyermek után továbbra is alanyi jogon folyósítják a családi pótlékot. Az eredmények igazolták feltételezésünk helyességét, hiszen mind a három variáció szerint a költségvetési kiadások mindössze 1-2 milliárd forinttal emelkedtek volna. A családalapítás előtt álló fiatal családok, valamint a gyermekeiket egyedül nevelő szülők jelentős hányadának jövedelme ugyanis a jelenlegi feltételrendszer szerinti családi pótlékra jogosító jövedelmi határok alatt van. Ugyanakkor egy ilyen „lazításnak” jelentős érzelmi hatása van, az állami költségvetés vesztesége pedig az adminisztratív kiadások csökkenése révén részben megtérült volna.

– Azokban a variánsokban, amelyekben változatlanul hagytuk ugyan a családi pótlékra való jogosultság 1996-ban megállapított (0. variáns szerinti) feltételrendszerét, de különböző mértékben megemeltük a családi pótlék összegét, már az állami kiadások jelentős növekedését tételeztük fel. Elgondolásunkat azonban az indokolta, hogy a családi pótléknak a szegénység megelőzésében a jelenleginél jóval nagyobb szerepet kell játszania. Ehhez a kilencvenes évek eleje óta változatlan szinten tartott, így értékét folyamatosan vesztő, sőt 1996-ban a legalsó jövedelmi sávba tartozók kivételével még nominálértéken is csökkenő családi pótlék összegét kellett a modellben megnövelni. Az első ilyen variánsban (4/3. variáns) a családi pótlék összegét kétszeresére emeltük annak érdekében, hogy reálértéke megközelítse a kilencvenes évek elejét. Ez a kifejezetten a szegényebb családok számára juttatott összeg azonban közel 100 milliárd forinttal nagyobb kiadást jelentett mint az 1996. évi tényleges, és így a családtámogatási juttatásoknak az összes jövedelmen belüli arányát az 1996. évihez képest mintegy 3 százalékponttal megemelte volna. Ennek költségvetési fedezete nyilván nem lett volna, így teszteltünk egy olyan variáns is (5. variáns), amelynél a családokban élő gyermekek számától függően differenciáltan és alacsonyabb mértékben emeltük a családi pótlék egy gyermekre jutó összegét: nem módosítottuk az egy-gyermekes családoknak jutó 1996-ban meghatározott juttatást, 1,2-szeresére emeltük a kétgyermekes és 1,3-szeresére a három- és többgyermekes családoknak járó gyermekenkénti összegeket. Ezzel egyidőben modelleztünk egy olyan megoldást is (9. variáns), amely a családi pótlék összegét az 1997. májusi feltételek szerinti (törvényben meghatározott) összegekkel emeli, de megmaradtak az 1996. évi jövedelemsávok. E két utóbbi variáns szerinti eredmények nagyon hasonlóak, a családi pótlékok összege mintegy 30 milliárd forinttal emelkedett volna, ami a háztartások összes jövedelmén belül a családi támogatásból származókat 1 százalékkal növelte volna. (Megjegyezzük, hogy 1997-ben a családi támogatásra fordított kiadások nem nőttek ilyen arányban, mert közben egyrészt a családipótlék-jogosultság jövedelemsávjai háromról kettőre csökkentek, másrészt emelkedtek az értékhatárok.)

– A családipótlék-rendszer átalakításának társadalmi vitájában megfogalmazódott az adórendszer révén ható változat gondolata is. Ennek megfelelően a 7/1. variánsban azon családoknál, amelyek adóköteles jövedelemmel rendelkeztek, a gyermekek számától függően, progresszíven emelkedő, adóból levonható gyermekkedvezményt tettünk figyelembe. A HKF adatai alapján ez 60 milliárd forint körüli bevételkiesést jelentett volna az állami költségvetésnek, de bevezetése esetén valószínűleg az elvileg számítottnál kisebb lett volna a központi költségvetés vesztesége, hiszen ez a forma a jövedelem eltitkolásra mérséklően hatott volna.

A vizsgált hatféle családtámogatási juttatásból a 0. variáns, az 1996-ban tényleges feltételek szerint, összességében 1 százalékponttal nagyobb arányban részesedtek a legalsó és néhány tized százalékponttal nagyobb arányban a 2-7. decilisbe tartozók, mintha a feltételrendszerek változatlanok maradtak volna. Az elvonás tehát a 8. vagy annál magasabb decilisbe tartozók jövedelmeiből történt.

1. tábla

A családtámogatási juttatásokban részesülők száma és a költségvetés által kifizetett összegek az egyes variánsok szerint

Családtámogatás	0.	1.	2.	3.	4/3.	5.	6.	7/1.	9.
variáns									
A háztartások száma (ezer)									
Családi pótlék	1339,9	1423,7	1409,8	1369,9	1339,9	1339,9	1359,9	1339,9	1339,9
Árvaellátás	64,5	64,5	64,5	64,5	64,5	64,5	64,5	64,5	64,5
Várandóssági pótlék	56,7	56,7	56,7	56,7	56,7	56,7	56,7	56,7	56,7
A személyek száma (ezer)									
Gyed	156,5	188,7	156,5	156,5	156,5	156,5	156,5	156,5	156,5
Gyes	119,3	91,5	119,3	119,3	119,3	119,3	119,3	119,3	119,3
Gyet	27,2	27,2	27,2	27,2	27,2	27,2	27,2	27,2	27,2
Összes éves kiadás (milliárd forint)									
Családi pótlék	96,6	100,6	98,5	97,4	192,9	124,5	97,2	96,6	125,6
Árvaellátás	6,6	6,6	6,6	6,6	6,6	6,6	6,6	6,6	6,6
Várandóssági pótlék	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8
Gyed	23,6	29,3	23,6	23,6	23,6	23,6	23,6	23,6	23,6
Gyes	13,3	11,2	13,3	13,3	13,3	13,3	13,3	13,3	13,3
Gyet	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7
Jövedelem (milliárd forint)									
Bruttó	2846,5	2862,1	2849,3	2849,1	2944,7	2876,2	2850,0	2846,5	2877,3
Nettó	2321,2	2336,3	2324,0	2323,8	2419,3	2350,9	2324,6	2387,5	2352,0

A családtámogatási juttatások elvonásán belül:

– a gyedből való részesedés – amelyet 1996. első négy hónapjában még meg lehetett szerezni, illetve amelyet a már gyeden lévőeknek annak lejártáig még folyósítottak – mind a két variánsban a 3. decilisbe tartozóknál volt a legmagasabb, de az ennél alacsonyabb jövedelemmel rendelkezők is 10 százaléknál nagyobb arányban részesedtek belőle (összességében a gyedre kifizetett összegek 39,5 százaléka került volna az 1. variáns szerint a három legalacsonyabb jövedelmi decilisbe tartozókhoz, míg a 0. variáns szerint ennél 1 százalékponttal kisebb hányad jutott e csoportokba);

– a gyesre kifizetett összegeknek több mint fele mind a két variánsban az alsó három decilisbe tartozóknak jutott, de úgy, hogy a legelső tizedbe tartozók részesedése az 1996. évi intézkedések során majdnem 2 százalékponttal emelkedett,

– a harmadik anyasági ellátás, a gyet esetében a kifizetett összegeknek több mint nyolctizedét mind a két variánsban a legelső három decilisbe tartozók kapták volna;

– megnőtt az alacsonyabb jövedelmű rétegek, ezen belül is mintegy 1,5 százalékponttal a legelső decilisbe tartozók családi pótlékból való részesedése is: az összes kifizetett családi pótléknak a 0. variáns szerint több mint 50 százaléka, az 1. variáns szerinti 46 százaléka került az 1-3. decilisekbe tartozókhoz.

A családtámogatási rendszer 1996. évi változtatása, amely a vizsgált kiadási tételek esetén mintegy nyolcmilliárd forintos megtakarítást jelentett a központi költségvetésnek, minden más jövedelemforrás feltételrendszerét és színvonalát mind a két variánsban azonosnak tekintve nemcsak azt eredményezte, hogy a juttatások koncentráltabban kerültek a legelső harmadban élő szegény családokhoz, hanem azt is, hogy a legszegényebb rétegek között is változások következtek be. Közülük azon háztartások, amelyek jövedelme-

inek nagyobb hányada származott családtámogatási juttatásokból, ezek rendkívül alacsony színvonalra következtekben még lejjebb, a jövedelmi létra aljára csúsztak.

2. tábla

*A családtámogatási juttatásokra a 0. és 1. variáns szerint kifizetett összegek
százalékos megoszlása decilisenként*

Variáns	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	Össze- sen
	decilis										
	A családtámogatási juttatások megoszlása										
0.	18,2	14,9	14,8	11,0	9,9	8,8	7,1	7,8	5,0	2,5	100,0
1.	17,1	14,0	14,1	10,7	9,7	7,7	6,8	8,3	6,5	5,4	100,0
	A gyed megoszlása										
0.	10,3	10,6	17,4	8,6	11,9	9,9	5,4	12,5	8,1	5,4	100,0
1.	11,1	11,1	17,3	8,2	11,4	8,3	6,4	13,4	8,2	4,7	100,0
	A gyés megoszlása										
0.	22,4	15,4	18,0	11,9	10,0	6,9	5,8	4,3	3,9	1,3	100,0
1.	20,7	15,7	17,4	12,2	8,1	7,7	4,0	5,5	5,7	3,0	100,0
	A gyet megoszlása										
0.	43,7	19,5	20,9	8,3	0,8	1,4	3,8	–	–	1,6	100,0
1.	43,3	20,5	17,2	8,6	2,6	3,3	3,0	–	–	1,5	100,0
	A családi pótlék megoszlása										
0.	19,9	16,1	13,9	11,5	9,6	8,8	7,5	7,0	3,9	1,7	100,0
1.	18,4	14,6	13,0	11,0	9,4	7,7	7,2	7,2	5,9	5,4	100,0

Részletesebb elemzést tesz lehetővé az a feldolgozás, amelyben a háztartásokat annak alapján választottuk szét, hogy van-e a háztartásban aktív kereső vagy sem. A 3,8 millió háztartás 57 százaléka aktív keresővel rendelkezett, és ezekben a népességnek majdnem háromnegyede élt. E háztartásoknak majdnem kétharmada egyben gyermekes háztartás is. Ugyanakkor a mintegy 1,6 millió inaktív, aktív keresővel nem rendelkező háztartásnak több mint egytizede is gyermekes háztartás. Más megközelítésben: a több mint 1,5 millió gyermekes háztartás 88 százalékában aktív kereső(k) is él(nek), míg 12 százalékában a felnőttek nyugdíjasok, munkanélküliek, gyermekgondozási ellátásban részesülők vagy eltartottak.

Az 1. variáns szerint – tehát a régi feltételrendszert feltételezve – a családtámogatási juttatásoknak 84,6 százaléka jutott volna az aktív keresős háztartásokhoz, míg a 0. variáns szerint ennél 1,3 százalékponttal kevesebb, 83,3 százalék. Az intézkedéscsomag által megvont 8 milliárdos csökkentés jóformán csak az aktív keresős háztartások jövedelmét érintette. Az inaktív háztartások a vizsgált hat tétel szerinti juttatásokból továbbra is hasonló mértékben, 24-25 milliárd forinttal részesedtek, aminek 63 százalékát a családi pótlék tette ki.

Az aktív keresős háztartásokat jövedelmi decilisenként vizsgálva már lényeges eltolódásokat lehet észlelni a családtámogatási juttatások mértékében. A 0. variáns szerint – szemben az 1. variánsal – mind nagyságában, mind arányában a családtámogatási juttatá-

soknak nagyobb hányada jutott az 5. decilisbe tartozó, illetve az annál alacsonyabb jövedelmi szinten élő háztartásoknak. Ez különösen az 1–3. decilisekben szembetűnő, ahol a 0. variáns csökkentett családtámogatási juttatásai is több mint 2 milliárd forinttal, arányukat tekintve pedig 3 százalékkal magasabbak, mint az 1. variáns szerint. Ezzel egyidejűleg a felső négy decilisbe tartozók összes családi támogatásból való részesedése több mint 10 milliárd forinttal csökkent.

Ezeket a mozgásokat főképpen a családi pótlék, valamint a gyed összegének felső decilisekbeni csökkenése és a gyes és némileg a gyet összegének alsó decilisekbeni növekedése idézte elő. Azok a gyermekes családok, amelyektől a családi pótlékot és/vagy a gyedet megvonták, a jövedelmi létra alacsonyabb – középső – deciliseibe kerültek, azon háztartások viszont, amelyek gyed helyett gyest vagy gyetet kaptak, ezeknek megemelt összegei ellenére is (rendkívül alacsony színvonaluk következtében) a legalsó jövedelmi decilisekbe csúsztak le a 0. variánsban az 1. variánshoz képest. Ez a mozgás azonban a jövedelem-egyenlőtlenséget alig módosította, a legfelső és a legalsó tizedben élők között mindkét variáns szerint 5,6-szeres különbségek adódtak.

A családi pótlékból való részesedés

A további variánsok tesztelésénél már nem az összes családjuttatási forma feltételrendszerét változtattuk, hanem csak a költségvetés szempontjából legjelentősebb kiadási tételre, a családi pótlékre koncentráltunk.

A családi pótlék jövedelemfüggővé tétele 1996-ban elvileg a gyermekes családoknak kevesebb mint 10 százalékát zárta ki e juttatásból, és gyakorlatilag csak a magasabb jövedelmű egy-két gyermekes aktív keresős háztartásokat érintette, átrendezve az állam által kifizetett családi pótlékból való részesedést az egyes társadalmi csoportok között. Míg e juttatás alanyi jogon járt, az aktív keresős gyermekes háztartások részesedése a 0. variáns szerint pár tized százalékponttal csökkenve 84,2 százalékot tett ki 1996-ban. (E háztartásokban él a 20 év alatti eltartott gyermekek 87,5 százaléka.) A módosítás egyben azt is jelentette, hogy a családi pótlék tömegének nagyobb hányada koncentráldott a legalsó három jövedelmi decilisbe, ezen belül is az 1.-be, mint korábban.

3. tábla

A családi pótlékból való részesedés decilisenként a különböző variánsok szerint

Variáns	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	Össze- sen
	decilis										
0.	19,9	16,1	13,9	11,7	9,6	8,8	7,5	7,0	3,9	1,7	100,0
1.	18,4	14,6	13,0	11,0	9,4	7,7	7,2	7,2	5,9	5,4	100,0
2.	19,8	16,1	13,9	11,5	10,0	8,4	6,9	6,2	4,2	3,0	100,0
3.	20,1	16,4	14,4	11,9	10,5	8,6	6,8	5,6	3,5	2,3	100,0
4/3.	16,5	15,1	14,1	12,4	10,2	9,6	8,3	6,8	4,6	2,6	100,0
5.	18,2	15,1	13,3	10,7	9,3	8,2	6,8	6,8	6,0	5,7	100,0
6.	20,1	16,4	14,4	12,0	10,5	8,6	6,7	5,6	3,4	2,2	100,0
7/1.	19,9	16,1	13,9	11,5	9,6	8,8	7,5	7,0	3,9	1,7	100,0
9.	19,4	16,4	14,6	12,2	10,2	8,9	7,0	5,5	3,8	2,0	100,0

A 0. variánshoz – tehát a megvalósított 1996. évi intézkedésekhez – képest csak azok a variánsok szerint módosul jelentősebb mértékben az egyes társadalmi csoportok családi pótlékból való részesedése, amelyek ennek alanyi jogúvá kiszélesítését szimulálták, vagy amelyekben a feltételrendszer változatlanul hagyása mellett gyermekszámtól függő differenciált emelést alkalmaztunk. Ez minden esetben az aktív keresős háztartásokban élő gyermekes háztartások családi pótlékból való részesedését növelte (2., 3. és 5. variánsok), de úgy, hogy ez csak a központi költségvetés kiadásaiban jelentkezett.

A modellkísérletből látható volt, hogy a családi pótlékra jogosultság feltételrendszerének vagy a családi pótlék összegének megváltoztatása kisebb-nagyobb mértékben befolyásolhatja a különböző társadalmi csoportok részesedését e juttatásból, s módosítja a jövedelmi ranglétrán való elhelyezkedésüket. Ez főképpen az aktív gyermekes háztartások saját csoporton belüli és a gyermektelen aktív háztartásokhoz viszonyított jövedelmi helyzetét befolyásolja. Sem az általunk tesztelt, sem a megvalósult családipótlékrendszer nem változtatott érdemben az inaktív két- és többgyermekes háztartások helyzetén, melyeknek többsége olyan szegénységben él, amit központi intézkedésekkel kezelni ily módon nem lehet.

TÁRGYSZÓ: Mikroszimuláció. Családtámogatási rendszerek.

SUMMARY

The present paper is the third part of a series of studies which, using the so-called microsimulation method, are examining the effects of the family support system being recently effective in Hungary.

The prime aim of the authors has been the testing of the model calculations carried out by the HCSO. The versions established have the following main features as compared to the family support system actually planned in 1996:

- the system of conditions of the family support allotments is identical with those of the previous years but its level (extent) equals with that of the year 1996 (Variant No. 1),
- the conditions of family allowance affecting the largest proportion of population and constituting the biggest expenses among family support allotments, are different but its extent is unchanged (Variants Nos. 2, 3 and 6),
- the system of conditions of the family support allotments is unchanged but the extent of the family allowance differs from that specified in the law (Variants Nos. 4/3, 5 and 9),
- the system of conditions of the family support allotments and the level of allotments are unchanged but in the Law on Taxes the preferences to children prevail (Variant No. 7/1).

The results have shown that depending on the modification of the system of conditions and on the changing in the extent of the allotments, respectively, the family support allotments had different effects both on the expenses of the central budget and on the income conditions of the households. The further extension to some smaller groups (such as persons with children below 6 years or persons bringing up children alone) of the new family support system which can be considered as a restriction would have hardly increased the macroeconomic expenses.

FÖLDHASZNÁLAT ÉS FÖLDBIRTOK-POLITIKA AZ EURÓPAI UNIÓ ORSZÁGAIBAN (II.)

BURGERNÉ GIMES ANNA

Az Európai Unió mezőgazdasági politikájában igen fontos szerepet játszó földhasználati és földbirtok-politika általános elveit és szabályait a tanulmány első részében (lásd a *Statisztikai Szemle*. 1998. évi 4–5. sz. 375–389. old.) foglaltam össze. Ezt követően részletesen, tagországonként ismertettem a földbirtok-politikákat, különös tekintettel a jogi szabályozásra mind a tulajdonlás (öröklés), mind a birtokforgalom területén. A tanulmány második része a földbérllet alakulásával, országokénti szabályozásával foglalkozik, és kiemelten tárgyalja az új tartományok helyzetét.¹

A FÖLDBÉRLLET

Az európai és az észak-amerikai fejlett kapitalista országok többségében a XX. század elején a magántulajdonú családi gazdálkodás volt az uralkodó. A földbérllet a gazdaságok modernizálásával, hatékonysági és jövedelmezőségi követelményeinek előtérbe kerülésével kezdett elterjedni. A második világháború után a beruházott tőke – gépek és épületek – megtérülési igénye és a más ágazatokban elérhető munkajövedelmek szintje egyre magasabb jövedelmezőségi követelményeket támasztott a gazdálkodókkal szemben. A 80-as években a recesszió és a mezőgazdasági termékek világpiaci árának csökkenése tovább fokozta a hatékonyság növelésének igényét. Ez a gazdaságok földterületének növelését követelte. Az utóbbi két évtizedben mintegy 40-50 százalékkal nőtt az Egyesült Államokban és az észak-európai országokban a gazdaságok átlagos földterülete, ezen belül a nagyobb gazdaságoké még nagyobb mértékben. A területi koncentráció jelentős részben bérelt és nem vásárolt földdel történt.

Az Európai Unió területén a fejlettebb mezőgazdasággal rendelkező országokban a legnagyobb a bérelt földterület (lásd a táblát), kivéve az olyan országokat, amelyekben a korábbi földbirtokreformok által létrejött kistulajdonosi szerkezet védelme érdekében az állam visszaszorítani igyekszik (például Finnország, Írország) vagy igyekezett (például Dániában az 1989-es reformig) a földbérlletet. A bérelt föld aránya Belgiumban 66, Franciaországban 60, Luxemburgban 52, Nagy-Britanniában 37 és Hollandiában 34 százalék.

¹ A német szakirodalom az egykori NSZK, illetve NDK területén levő tartományokat „régí” (alte Ländern), illetve „új” (neue Ländern) tartományok elnevezéssel jelöli. Ezeket a megnevezéseket én is átveszem.

Németországban a bérleti arányt számottevően növelte az országegyesítés: míg a régi német tartományokban 45 százalék a bérelt terület, addig az újakban 90 százalék. [18] A korábbi keletnémet termelészövetkezetek jogutódai a mezőgazdasági területnek mintegy felén továbbra is közösen, bérelt földön gazdálkodnak, a volt állami gazdaságok területét pedig, amely az összes mezőgazdasági területnek 20 százalékát foglalta el, az egyéni gazdálkodók bérlik. Az új tartományokban a 100 hektárnál nagyobb gazdaságok teszik ki az üzemek 25,7 százalékát, és ezek az összterület 93,5 százalékán gazdálkodnak, szemben a régi tartományok 2,3, illetve 15,5 százalékos megfelelő értékeivel.

A bérletnek mint koncentrációs formának a térhódítása a földtulajdonnal szemben annak tulajdonítható, hogy sok esetben mind a bérbeadó, mind a bérbefizető számára kedvezőbb a bérlet, mint az adásvétel. Kevés ugyanis a megvásárolható föld, és a csekély kínálat miatt drága is. A tulajdonosok nem szívesen válnak meg földtulajdonuktól, vagyontárgynak tekintve azt, inkább bérbe adják. A bérbeadók többnyire a mezőgazdasági foglalkozással felhagyók, a nyugdíjba vonulók, az örökhagyók és az örökösök. (Több örökös esetén a tovább gazdálkodó vagy megváltással elégíti ki a többi örököst, vagy bérlő tőlük a földet a rajta lévő ingatlanokkal és esetleg eszközökkel. Gyakori, hogy a tovább gazdálkodó örökös az örökhagyótól még életében átveszi a birtokot oly módon, hogy vagy kifizeti annak árát, vagy bérlő tőle.) A bérlő számára azért lehet kedvező a bérlet, mert nem kell egyszerre kifizetnie a föld árát, és a bérlet kockázata kisebb, mint a vétel (a kockázatot még tovább csökkenti az Egyesült Államokban gyakori, de Európában ritka részes bérlet, amelynél a tulajdonos is hozzájárul a beruházásokhoz és a termelés költségeihez), végül pedig a bérleti díjak végösszege kisebb lehet, mint a vételár.

A részletes bérletnek csekély jelentősége van az európai országokban [18], mivel azt többnyire feudális maradványnak tekintik, és ezért egyes országokban tiltják is ilyen új bérletek megkötését. Nagyobb szerepük még a déli államokban van.

A bérelt földterület aránya az EU-országokban 1993-ban

Ország	Bérlet	Részes bérlet és egyéb
	aránya (százalék)	
Belgium	66,3	0,9
Dánia	21,1	0,0
Németország	59,0	1,0
Görögország	24,0	0,8
Spanyolország	20,9	6,4
Franciaország	60,3	0,3
Írország	.	.
Olaszország	21,7	0,5
Luxemburg	51,7	0,8
Hollandia	34,0	1,4
Ausztria	.	.
Portugália	24,5	3,4
Finnország	14,9	0,0
Svédország	.	.
Nagy-Britannia	37,1	1,0
EU 12	38,2	1,9
EU 15	.	.

Az egyes EU-országokban különböző a bérleti szabályozás. ([26], [16]) Azokban az országokban, amelyekben szigorú a szabályozás, meghatározzák a minimális – rendszerint hosszú – bérleti időtartamot, korlátozzák a tulajdonos felmondási jogát, limitálják a bérleti díjat, biztosítják a bérlő térítési igényét, ha a bérleményen a termelés érdekében változtatásokat hajtott végre, illetve a beruházások kivonási jogát a bérlet leteltével, bérletadási jogát, elővásárlási jogát stb. A szigorú szabályozások általában a bérlőt védik és jogait erősítik a bérbeadóval szemben. A legszigorúbb a bérleti szabályozás Franciaországban, Belgiumban, Hollandiában, Olaszországban, kevésbé szigorú Spanyolországban, Portugáliában, és szigorú volt Angliában az 1995-ös reformig.

Liberális a szabályozás Görögországban, Luxemburgban és jelenleg már Angliában is, ahol széles teret engednek a szerződéses szabadságnak, és ahol a hatóságok nem vagy csak kevésbé ellenőrzik a szerződéseket. A bérlővel szemben inkább a tulajdonosok jogát védi az írországi, a finnországi és védte 1989-ig a dániai szabályozás. Közepes erősségű a szabályozás Svédországban, Ausztriában, Skóciában és Németországban.

Franciaországban, ahol 1993-ban a mezőgazdasági területnek több mint 60 százaléka volt bérletben, a törvényes minimális bérleti idő 9 év, és a bérlőnek joga van a bérlet további 9 éves meghosszabbítását kérni. A bérbeadó csak abban az esetben tagadhatja meg a további bérbeadást, ha a törvény által meghatározott okokból – például nem megfelelő gazdálkodás – már a bérleti idő lejártá előtt felmondott a bérlőnek. Ha azonban a tulajdonos nem mezőgazdasági célokra kívánja hasznosítani a birtokot, bármikor felmondhat, és a 9 év letelte után a tulajdonosnak akkor sem kell megújítania a bérletet, ha maga vagy családtagja kíván a birtokon gazdálkodni. A 9 éves minimális bérleti idő mellett létezik évente megújítható bérlet is, amelyet évente meg lehet szüntetni. Az ilyen bérleti szerződést maximum 6 évre lehet kötni. Ezek mellett köthetők még szerződések hosszabb: 18, 25 évre és a bérlő aktív életidejére, minimálisan 25 évre is (ez utóbbiak adókedvezményben részesülnek).

Franciaországban a bérleti díjat is ellenőrzik. A prefektusok megállapítják a bérleti díj alsó és felső határát mind a földre, mind a gazdasági és lakóépületekre vonatkozóan. A bérletidő-határokat évente állapíthatják meg, de minimálisan 6 évenként felül kell vizsgálni azokat.

A bérlő meghatározott feltételek esetén változtatásokat végezhet a bérleten, amelyekért a bérlet lejártával a bérbeadótól kiegyenlítést követelhet. A változtatásokhoz a bérbeadó engedélye szükséges, ennek megtagadása esetén a bérlő a bírósághoz fordulhat, és a bíróság csak akkor tagadhatja meg az engedélyt, ha a változtatás a bérleményben kárt okoz. (Hasonló változtatási és térítési szabályozás van érvényben a legtöbb EU-országban, ezért ezekre külön nem térünk ki.) A bérlőnek bizonyos feltételek esetén elővásárlási joga van a bérletre.

Belgiumban a bérleti arány az EU-országok között a legnagyobb, a mezőgazdasági terület 66 százaléka. A bérlet forgalmát nem ellenőrzik Belgiumban, a bérleti időt azonban előírják. A minimális bérleti idő 9 év, amely további 9 évre meghosszabbítható, ha a bérbeadó a bérletet nem mondta fel idejében és érvényes a törvény által meghatározott módon. 1988-ban két újabb bérleti formát vezettek be, az egyik 27 évre, a másik a bérlő 65 éves koráig, de minimum 27 évre szól.

A bérleti díjat szintén ellenőrzik. A bérletidő-megállapító bizottságok maximális bérleti díjakat írnak elő. A bérlőnek elővásárlási joga van a bérleményre, kivéve ha a másik

vásárló résztulajdonos vagy a tulajdonos rokona, illetve ha a vevő építési, illetve közcélra kívánja megvásárolni a birtokot. [6]

Hollandiában az 1959-es 52,4 százalékról 1993-ban 34 százalékra csökkent a bérelt földterület aránya, de a gazdaságok 54 százaléka még ma is részben vagy egészben bérelt. [3]

A hollandiai bérleti szabályozás igen szigorú, a bérleti arány visszaesését ennek is tulajdonítják. Talán ezért enyhítettek 1995-ben az 1958-as bérleti törvény bérleti időre és bérleti díjra vonatkozó szabályozásán. Engedélyhez kötik a bérleti szerződés megkötését, megváltoztatását, felmondását, a bérleti szerződés tartalmát, különösen a bérleti díjra és az agrárstruktúra megváltoztatására (az üzem felosztására, túlzottan nagygyá válására, a bérelt terület nem megfelelő fekvésére) vonatkozóan. Az engedélyezést a földbizottság (Grondkamer) végzi. A bizottságnak be nem mutatott írásbeli vagy szóbeli szerződések a végtelenségig érvényesek és nem mondhatók fel.

A bérleti szerződések számára minimális bérleti időket határoznak meg, amelyek egész üzem esetében 12 évesek, parcellák esetében 6 évesek, és 6 évvel meghosszabbíthatók, ha a bérletet nem mondta fel a bérbeadó érvényes módon a bérlet lejárta előtt. A bérlő érvényes felmondás esetén is kérheti a bíróságtól a bérlet meghosszabbítását.

A bérlőnek meghatározott esetekben elővásárlási joga van a bérleményre. Ha ilyen esetben a bérbeadó és a bérlő nem tud megegyezni a birtok árában, akkor a bérlő bírósághoz fordulhat, amely rendszerint 45 százalékkal csökkenti a kért forgalmi árat. Emiatt a bérelt gazdaságok piaci ára általában csak 55 százaléka a nem bérelt gazdaságokénak.

1995-ben két rövidebb idejű bérleti formát vezettek be. Az egyik maximum 1 vagy 2 évre szól, az 1-2 éves vetésforgóban termelt növényekre és csak a földterületre vonatkozik. Ez nem engedélyköteles, de a hatóságok ezt is nyilvántartják. E bérletformára nem érvényes a kötelező bérlet-meghosszabbítás, a bérleti díj meghatározása és ellenőrzése, a bérletátadás lehetősége és a bérlő elővásárlási joga. A másik forma az 1-től maximum 12 évig terjedő bérlet. Ez ugyan engedélyköteles, de mentes a meghosszabbításra, a bérletdíj-megállapításra és -ellenőrzésre, a bérlet átadására és az elővásárlásra vonatkozó jogtól. A bérbeadó azonban csak egy bérleti periódusra adhatja bérbe ilyen feltételekkel földtulajdonát.

A bérleti díj mértékét ellenőrzik, és a bérleti szerződést csak akkor hagyják jóvá, ha a kialakított bérleti díj nem haladja meg a maximálisan megengedettet. A szerződő partnerek 3 évenként kérhetik a bérleti díj kiigazítását. A bérletidőnormák megváltozása esetén automatikusan változnak a bérleti díjak.

Hollandiában előírás, hogy a bérlőnek intenzíven kell gazdálkodnia.

Olaszországban a második világháború utáni változások, de különösen az 50-es évek birtokreformja következtében, jelentősen megváltozott az agrárstruktúra. Többek között visszaszorult a földbérlet és méginkább a korábban kiterjedt részesbérlet. 1993-ban a mezőgazdasági területnek 21,7 százaléka volt bérletben és csak 0,5 százaléka részesbérletben. Az 1964–1965. évi törvények növelték a részesbérlők jogait és részesezését a jövedelemből, ugyanakkor megtiltották új részesbérleti szerződések kötését. [15]

A minimális előírt bérleti idő 15 év. Egyes hegyvidéki területeken a területi hatóságok 6 évre csökkenthetik a bérleti időt parcellák bérlete esetén. Ha a bérbeadó nem mondja fel idejében a bérletet, az automatikusan meghosszabbodik 15, illetve 6 évvel.

A tartományok az egyes mezőgazdasági zónákra felső és alsó bérletidj-határokat állapítanak meg, amelyeket időről időre felülvizsgálják és kiigazítanak. A vállalkozó bérlők (a nem családi gazdálkodó bérlők és szövetségeik, továbbá a nem földmunkás bérlők szervezetkezetei) számára magasabb bérleti díjakat határoznak meg.

A családi gazdálkodóknak bizonyos körülmények között elővásárlási joguk van. A bérlőnek a bérleti idő lejártával bizonyos feltételek esetén előbérleti joga is van.

Spanyolországban, mint a dél-európai országokban általában, amelyekben még kevésbé ment végbe a birtokkoncentráció, csak 21 százalékos a bérelt mezőgazdasági földterület aránya. A bérleti forgalom ellenőrzés alatt áll, a bérlők csak hivatásos gazdálkodók lehetnek. A bérletre felső határokat állapítottak meg. Így a saját és a bérelt földterület együttesen nem lehet több 50 hektárnál öntözött, 500 hektárnál öntözetlen föld, továbbá 1500 hektárnál extenzív állattartás esetén.

Az 1995. évi mezőgazdasági modernizációs törvény a minimális bérleti időt 5 évre csökkentette, az automatikus meghosszabbítás lehetőségét kizárta, és a bérbeadó számára felmondási jogot adott.

A bérleti díjban a partnerek szabadon állapodnak meg, az első bérleti év leteltével azonban bármelyik fél a díj megváltoztatását kérheti bizonyos körülmények megváltozása esetén.

A bérlőnek a bérleményre elővásárlási joga van.

Portugáliában, hasonlóan Olaszországhoz, megkülönböztetik a családi és a vállalkozó, túlnyomóan bér munkásokkal dolgozó gazdálkodókat.

A törvény minimális bérleti időt állapít meg, a vállalkozó gazdálkodók számára 10 évet, a családi gazdálkodók számára 7 évet. Amennyiben a bérletet nem mondják fel idejében és érvényesen, az az előzők esetében automatikusan 3 évvel, az utóbbiak esetében 1 évvel meghosszabbodik. A bérlőnek előbérleti joga van más bérlőkkel szemben.

A bérleti díjra vonatkozóan a mezőgazdasági és a pénzügyminiszter területi maximumdíj-táblázatokat ad ki, amelyeket legalább két évente kiigazítanak.

Meghatározott feltételek esetén a bérlőnek elővásárlási joga van.

Görögországban viszonylag csekély a bérelt föld aránya, csupán 25 százaléka az összes mezőgazdasági földterületnek. A bérleti szerződéseket meghatározott és korlátlan időre kötik. A minimális bérleti idő mindkét esetben 4 év. A bérleti szerződéseket lejártuk esetén is 6 hónappal a lejárat előtt fel kell mondani, egyébként automatikusan meghosszabbodnak 1 évvel. A 30 évnél hosszabb időre vagy életre szóló bérleteket 30 év lejártával fel lehet mondani.

A bérleti díjban szabadon állapodnak meg a felek.

Luxemburgban nem kötik engedélyhez a bérletet. Előírják viszont a minimális bérleti időt, amely egész üzemekre vonatkozóan 9 év, egyes parcellákra vonatkozóan 6 év. A bérleti idő leteltével a bérlet 3, majd 1 évre meghosszabbítható, ha a bérbeadó nem mondta fel érvényesen és idejében.

A bérleti díjat nem szabályozza a törvény, de előírja, hogy azt 3 évente akár a bérbeadó, akár a bérlő kívánságára ki kell igazítani.

Az *Egyesült Királyságban* 1908-ban a mezőgazdasági földterületnek 88 százaléka volt bérletben, 1993-ban már csak 33 százaléka. [16] A bérlet Nagy-Britannián belül más szabályozás alá esik Angliában és Walesben, más Skóciában, és más Észak-Írországban.

Angliában és Walesben 1995-ben új bérleti törvény jelent meg (Agricultural Holdings Act 1995), amely az 1995 után megkötött bérleti szerződésekre vonatkozik, és jelentősen liberalizálja a bérletek felmondását. 1995-ig a bérlő a lejárt bérletek esetén is visszautasíthatta a felmondást. Ha a bérbeadó a visszautasítás miatt a mezőgazdasági bírósághoz fordult, az a legtöbb esetben a bérlő kérelmének adott helyt. Mivel a bérlőtől akarata ellenére gyakorlatilag nem lehetett megszabadulni, a bérelt földek és ingatlanok a legtöbb esetben forgalomképtelenné váltak. Nagy valószínűséggel ez az oka annak, hogy Nagy-Britanniában – a mezőgazdasági bérletek korábbi hazájában – jelentősen csökkent a bérleti arány. Azok, akik meg akarták tartani ingatlanuk forgalomképességét, nem merték azt bérbeadni. Ezen kívánt változtatni az 1995-ös reform, a szerződő felekre bízva a bérleti időre és bérleti feltételekre vonatkozó megállapodást.

Az angol bérleti jog szerint a bérleteket rendszerint meghatározott időre és periodikusan évről évre lehet megkötni. A bérletek ugyanannyi időre megújulnak, amennyiben nem mondják fel őket idejében. Azok a bérleti szerződések, amelyeket 2 évnél hosszabb időre kötöttek, nem szűnnek ugyan meg automatikusan a szerződési idő lejártával, de csak 1-1 évvel hosszabbodnak meg, amennyiben nem mondták fel őket idejében.

A bérleti díjban a bérbeadó és a bérlő korlátozások nélkül egyezkedhet (korábban ezt is ellenőrizte a hatóság). A bérleti díj kiigazítását bármely szerződő fél 3 évente kérheti egy döntőbírótól.

Skóciában 1987-ben a mezőgazdasági üzemek 49 százaléka bérletben volt, szemben az akkori 38 százalékos angliai és walesi aránnyal, a területnek viszont csak 41 százaléka, szemben az akkori angliai és walesi 49 százalékkal.

Skócia nem vette át az angliai 1995. évi bérleti törvény bérleti időre és felmondásra vonatkozó liberalizálási intézkedéseit, a bérletek meghatározott időre, és periodikusan, évről évre köthető bérletek a szabályozás tárgyai.

Észak-Írországbán a reformbirtokok a birtokokért járó részletfizetési idő leteltéig nem oszthatók meg, nem adhatók el és nem vehetők bérbe. Az egyéb bérletekre az általános bérleti szabályozások érvényesek néhány mezőgazdasági kivétellel.

Az *Ír Köztársaságban*, az észak-írországihoz hasonló reformintézkedések következtében, 1989-ben a mezőgazdasági területnek csak 12,4 százaléka volt bérbe adva. A nem reformbirtokok egy éven túli bérlete hatósági engedélyhez kötött, és az engedélyt gyakran megtagadják. Ennek következtében sokszor olyan 11 hónapos szerződéseket kötnek, amelyek nem számítanak bérletnek, majd a bérletet egy hónapra megszakítják, utána megújítják.

Az 1984-es földtörvény több tekintetben feloldotta a korábbi agrárreformtörvények korlátozásait, és ma általában a szokásjog (Common Law) érvényes a mezőgazdasági bérletre is. A bérleti szerződést meghatározott időre, illetőleg periodikusan lehet megkötni, és az utóbbi évről évre megújul, amennyiben nem mondják fel idejében. A bérleti díjat nem korlátozzák.

Dániában az Ír Köztársasághoz és Észak-Írországhoz hasonlóan a mezőgazdasági kistulajdont védik a bérlettel szemben. Itt is nő azonban a bérelt terület aránya, és ez 1993-ban 21 százalékot ért el. Kevés az önálló bérelt üzem, többnyire a tulajdonos gazdálkodók növelik bérlettel gazdaságukat. [27]

A dániai törvények azonos szabályokat érvényesítenek a gazdálkodókkal szemben, akár bérlők, akár tulajdonosok azok. Kivétel, hogy a bérelt terület nem esik olyan korlá-

tozás alá, mint a tulajdonszerzés, és a bérlő esetében nem kötik ki a 30 hektáron felüli földtulajdonszerzésre vonatkozó képesítési kötelezettséget.

A mezőgazdasági birtok, illetőleg földterület bérlési idejének felső határa 30 év, ezután csak megszakítással újítható meg a bérlet. Ettől a felső határidőtől eltekintve a szerződő felek szabadon állapodhatnak meg a bérlet idejében és a bérleti díjban. A bérleti díj csak akkor változtatható a bérlet ideje alatt, ha azt a szerződésben kikötötték.

A bérlőnek nincs elővásárlási joga.

Finnországban 1918-ban birtokreformot hajtottak végre, amelynek során a tulajdonosnak el kellett adnia a földet a bérlőnek. E történelmi okok következtében a rendelkezések a magántulajdont védik. Mindazonáltal a bérleti arány lassan növekszik, 1993-ra az 1982 évi 10 százalékról 15 százalékra emelkedett.

A finnországi rendelkezések szerint csak meghatározott időre lehet bérleti szerződést kötni. Ha a bérleti szerződésben nincs kikötve a bérleti idő, akkor az 2 évre szól. A maximális bérleti idő a termőföld esetében 10 év, gazdasági és lakóépületekkel rendelkező birtokok esetében 15 év. A vizenyős réteken 25 évig terjedhet a bérlet. A rövidebb időre megkötött bérleti szerződések csak a törvényben előírt maximális bérleti időre hosszabbíthatók meg.

A bérleti díj szabad megegyezés tárgya, de pénzben kell meghatározni.

Svédországban elsősorban a bérleti időt szabályozzák. Ha a bérleti szerződés nem köt ki meghatározott bérleti időt, akkor a bérlet 5 évre szól. Ha a bérlő a bérlemény területén lakik, akkor a bérletnek minimum 5 évre kell szólnia. A maximális bérleti idő 50 év, de ha a bérlemény városépítési övezetben fekszik, akkor 25 év. Lehetséges ezenkívül egész életre szóló bérleti szerződést is kötni. A bérleti viszony nem szűnik meg automatikusan a bérleti idő lejártával, hanem fel kell mondani. Amennyiben nem mondják fel, maximum 5 évvel meghosszabbodik.

A bérleti díjat nem korlátozzák.

Ausztriában a földbérlet csekély szerepet játszik. A 70-es években a mezőgazdasági területnek csak körülbelül 2 százaléka volt bérbé adva. A 80-as évekre ez 5 százalékra emelkedett.

Az ingatlanforgalmi törvény szerint nemcsak az adásvétel, hanem a bérbeadás is engedélyhez kötött. Egyes tartományokban azonban a bérbeadáshoz nem szükséges engedély, ha a bérelt terület nem haladja meg a megadott minimális nagyságot vagy nincsen rajta épület. Az egyes tartományi törvények általános feltételeket írnak elő a birtokforgalmi engedélyezésre vonatkozóan. Egységes cél az engedélyezésnél a hatékony parasztgazdaságok létesítése és fenntartása.

A bérletre vonatkozóan az 1969. évi földbérleti törvény érvényes. Eszerint a bérleti szerződések határozott vagy határozatlan időre köthetők, és nincs törvényesen megállapított minimális bérleti idő. A törvény lehetővé teszi, hogy a felek megállapodásának hiányában a bíróság döntsön a bérletmeghosszabbításról. Ennél a bíróság különböző bérleti irányidőszakokból indul ki; olyan mezőgazdasági üzem esetében, amely elsősorban zöldségtermeléssel, gyümölcsstermeléssel vagy szőlőstermeléssel foglalkozik, az irányidőszak 10-15 év, a többi üzem esetében pedig 5 év. A bíróság nem hosszabbíthatja meg a bérletet, ha a bérlet az irányidőszaknak megfelelő időben vagy később jár le.

A bérleti díjban szabadon állapodhatnak meg a felek, de a bíróságnak jogában áll valamelyik fél kérésére méltányos bérleti díjat megállapítani, és amennyiben a tényleges

bérleti díj ettől több mint 50 százalékkal eltér, azt a következő bérleti időszakra a méltányos bérleti díjhoz hozzáigazítani.

Németországban a bérleti szabályozás átmeneti állapotban van. [26] Még érvényben vannak a régi jogszabályok, de átdolgozás alatt állnak. Vitatottak és változtatásra szorulnak egyrészt azok a szabályok, amelyek a bérlőt a bérelt föld mezőgazdasági lehetőségeinek maximális kihasználására kötelezik. Így például módosításra szorul a bérbeadó azonnali felmondási joga az engedélye nélküli művelési változtatások esetén (például hozzá kell járulnia az EU-parlagprogram keretén belüli parlagoltatáshoz; a gazdasági terület nem mezőgazdasági célokra történő felhasználásához és az építkezéshez; az állami programban szereplő és kártérítéssel járó üzemi tejkvóta feladásához). Kérdéses például, hogy jár-e a bérlőnek kártérítés azért, ha a bérlet lejártával átengedi a bérbeadónak az általa szerzett tejkvótát és a tejúzemi beruházásokat, habár a bérleti szerződésben nem volt ilyen változtatási lehetőség kikötve, és a jogszabályok szerint nem változtatható a bérleti díj a tejkvótaszabály bevezetése miatt. Ilyen és hasonló vitás kérdések rendezése egyrészt az EU- és a német állam termelés-csökkentési előírásaival függ össze, szemben a korábbi nemzeti szabályozás maximális kihasználást igénylő előírásaival, másrészt az új EU- és nemzeti szabályok egyéb következményeivel.

A jelenlegi szabályozás másik problémája, hogy nem veszi kellően figyelembe, hogy a régi tartományokban a bérelt mezőgazdasági földterület aránya az 1985. évi 34-ről 1993-ra 45 százalékra nőtt, az új tartományokban pedig 90 százalékra. A szabályozás a kisüzemi családi gazdálkodás védelmét szolgálja, ugyanakkor a német egyesítés után a keleti részen a mezőgazdasági terület több mint 90 százalékán 100 hektárnál nagyobbak az üzemek, és több mint 50 százalékán szövetkezetek és társaságok gazdálkodnak.

Az 1952. évi bérleti törvényt megreformáló 1985. évi törvény bizonyos változtatásokkal fenntartotta a hatósági bérletellenőrzési és kifogásolási jogot. A törvény szerint a bérlő köteles a bérleményen gondosan gazdálkodni, betartani a mezőgazdasági technológia szabályait, és ökológiai okokból csak akkor korlátozhatja a termelést, ha az a bérleti szerződésben szerepel. Ha a bérlő szerződésen kívüli változtatásokat kíván végrehajtani a gazdálkodásban, arra köteles a bérbeadótól engedélyt kérni. Engedély nélküli változtatás esetén a bérbeadó azonnali felmondásra jogosult. A bérleti szerződést kifogásolhatja a hatóság, ha az egészségtelen birtokstruktúra kialakulását idézi elő. Ilyen például a túlzott birtokkoncentráció. (A nordhein-westfaliai mezőgazdasági miniszter 1987-es rendelete szerint például túlzott koncentrációnak tekinthető, ha a bérleménnyel együtt az üzem mérete meghaladja az érintett körzet 10 hektárnál nagyobb gazdasági átlagméretének 2,5-szeresét, de különösen, ha nagyobb 75 hektárnál. A hesseni végrehajtási utasítás 80-100 hektáros felső birtokhatárt ír elő.) Kifogásolható a szerződés, ha az agrárstruktúra szempontjából kívánatosabb lenne a bérbeadás valamely másik jelentkező bérlő számára. Ilyen például a mezőgazdasági foglalkozású előnyben részesítése a nem mezőgazdasági foglalkozásával szemben. Kifogásolható a bérleti szerződés akkor is, ha a bérbevevő olyan külföldi, nem EU-polgár, akinek a saját gazdasága külföldön van. Strukturális okokból ugyancsak kifogásolható, ha a bérlemény távol van az üzemközponttól. (Ezt meglehetősen rugalmasan kezelik, általában a 40 kilométernél távolabbi bérleményt tekintik túl távolinak, de nem szabnak meg felső határt, ha nincs közelebbi jelentkező a bérletre.) Az új tartományokra módosítva alkalmazták a rendelkezést: a helyi, magánbirtokát visszaszerző gazdálkodónak nincs bérleti előjoga azzal szemben, akinek gazdasága

a régi tartományokban van. Egyenlően kell kezelni a fő- és mellékfoglalkozású gazdálkodók bérleti jogát is, és az új tartományokban egyenlően kell kezelni a családi gazdaságok és a nagy mezőgazdasági üzemek bérleti jogát, nem biztosítva előnyt az előzőknek. Itt másként értelmezik az egészségtelen birtokkoncentráció fogalmát, mint a régi tartományokban.

A német jog szerint a bérlet bírósági úton maximum 18 évre hosszabbítható meg.

A bérlőnek nincs elővásárlási joga.

Földbérlet és földtulajdon az új német tartományokban

A volt Német Demokratikus Köztársaság termelőszövetkezeteinek (Landwirtschaftliche Produktionsgenossenschaft – LPG) *a privatizációja* több szakaszban ment végbe. ([7], [17], [19])

Az 1990. március 6-i megreformált termelőszövetkezeti törvény leszögezte, hogy az LPG-k államtól függetlenek és önállók. E törvény visszaállította a szövetkezeti demokrácia elveit.

Az 1990. június 29-i törvény visszaállította a magántulajdont. Eszerint az LPG-k tagjaik kétharmados szavazattöbbségével egyéni gazdálkodók szövetkezetévé válhatnak, szétválhatnak, összeolvadhatnak és feloszlatják magukat. Tagjaik szabadon kiválhatnak, és a tagok közötti vagyonfelosztást az LPG-kre bízta a törvény.

Az 1991. július 3-i törvény kimondta, hogy az LPG-k a szövetségi jogrendszernek megfelelő önkéntes szövetkezetekké alakulhatnak át. A törvény kötelező irányelveket tartalmazott a szövetkezetből kiválók, a szövetkezetek, illetőleg jogutódaik és a szövetkezeti tagok közötti vagyonmegosztásra. A tagok kárpótlást kaptak a szövetkezetek vagyonából. Amennyiben a szövetkezeti vagyon meghaladta a tagok által bevitt vagyont, a tagoknak az LPG-be lépésüktől számítva a földért évente és talajpontonként minimum 2 márka kárpótlást kellett kapniuk, a bevitt egyéb vagyonért pedig annak évente 3 százalékos kamattal megnövelt értékét. A kárpótlásra csak a szövetkezeti vagyon 80 százaléka volt fordítható, a többit a tagok javadalmazása és az üzemi vagyonrész között kellett megosztani. A törvény szerint a nagyüzemek saját vagyonnal éppúgy rendelkezhetnek, mint saját földterülettel.

A kilépő és újra egyénileg gazdálkodó tagok egy hónapon belül jogosultakká váltak a kárpótlásra, a többi tag pedig az év végi mérleg készítésekor. Azokat a kilépő tagokat, akik nem váltak gazdálkodóvá, 5 évi részletfizetéssel lehetett kielégíteni. A szövetkezetek vezetősége felmondási jogot kapott, habár az elbocsátottak tagsági viszonya megmaradt. Az 1995-ös törvénykezés lehetővé tette a magántársasággá vagy részvénytársasággá alakulást.

1992-ig a szövetkezetek 40 százaléka feloszlott. Egy részük újraegyesült (így például a korábban elkülönült növénytermesztő és állattenyésztő LPG-k), más részüket felszámolták. Az átalakult LPG-k 45 százaléka vált szövetkezetté 1995-re és 55 százaléka tőkes társasággá. (Lásd a táblát.) Ez utóbbi rugalmasabb formának bizonyult, mivel lehetővé tette a saját tőkerésszel való szabadabb rendelkezést, a saját tőke utáni jövedelemrészesedést és a tőke nagyságával arányos részvételt a vállalat irányításában, szemben a szövetkezetek egy tag egy szavazat elvével. Az újjáalakult nagyüzemek általában kisebb területen gazdálkodnak, mint korábban.

Az LPG-knek jelentős, 7,6 milliárd márka adósságuk volt az újraegyesítéskor. Ez a felszámolásokkal és végelszámolásokkal 4,7 milliárdra csökkent. Az állami és a szövetkezeti vagyont kezelő intézmény, a Treuhandanstalt (THA) ebből 1,3 milliárdot elengedett. A jogi szabályozás szerint csak azoknak az utódgazdaságoknak kell törleszteniük régi adósságukat, amelyeknek nyereségük van és azoknak is csak nyereségük 20 százalékáig. Az alacsony jövedelmezőség miatt még kevés törlesztésre került sor. Viszont a kamatterhek halmozódnak, de eddig ezeket sem kellett megfizetni. 1995-ben további adósságelengedést ígért az állam azoknak az üzemeknek, amelyek adósságuk egy részét azonnal törlesztik. Emellett igen sok beruházási és egyéb támogatásban, kedvezményes hitelben is részesülnek az utódszervezetek, mind a nagy, mind a kisüzemek.

A föld privatizációja, akár csak a vagyone restitúciós alapon, visszaadással ment végbe. Az NDK-ban a kollektivizáláskor a tagok által bevitt földterület a belépő nevén maradt, akár a termelőszövetkezet tagja maradt a földet beadó, akár elhagyta azt, és más népgazdasági ágba vagy az NSZK-ba vándorolt. Így a visszaadás viszonylag egyszerű volt. A termelőszövetkezetek jogutód vállalatainak tevékenységi körében megmaradó volt LPG-tagok visszakapták korábbi földjük tulajdon- és rendelkezési jogát, és az ismertetett módon kárpótlást kaptak. Földjüket jelenleg bérbe adják a jogutód vállalatoknak, és a bevitt vagyont közösen használják. A kilépő tagok, illetve a földjüket és vagyonukat visszaigénylő kívülállók kivihetik földjüket és korábbi gazdasági központjukat, épületeiket, továbbá pénzbeli kártérítési igényt támaszthatnak az egyéb bevitt vagyontárgyaik ellenértékéért. Amennyiben nem kívánnak újra gazdálkodni, a földet és az épületeket bérbe adhatják. Ha valamely bevitt föld vagy épület visszaadása nem lehetséges (például az LPG épületet emelt a bevitt földön vagy az épületet lebontották), térítést kell adni. Hasonló jogok vonatkoznak az örökösökre.

Az egyéni és a jogi személyiségű mezőgazdasági vállalatok az új német államokban 1996-ban*

Gazdaságtípus	A vállalatok		A területük		Átlagos üzem nagyság (hektár)
	száma	aránya (százalék)	mérete (100 hektár)	aránya (százalék)	
Egyéni gazdaság	25 014	81,1	1 205	21,7	48
Magán társaság	2 820	9,1	1 233	22,2	437
Jogi személyiségű vállalat	2 894	9,4	3 108	55,9	1 074
Ebből:					
Szövetkezet	1 293	4,2	1 843	33,2	1 425
Kft.	1 432	4,6	1 183	21,3	826
Rt.	54	0,2	74	1,3	1 369
Egyéb jogi személyiségű társaság**	115	0,4	8	0,1	72
Közületi jogi személyiségű vállalat	115	0,4	10	0,2	86
<i>Összes vállalat</i>	<i>30 843</i>	<i>100,0</i>	<i>5 556</i>	<i>100,0</i>	<i>180</i>

* 1 hektárnál nagyobb.

** Felszámolás alatt álló LPG-vel együtt.

Forrás: [1]

A volt LPG-tagok számottevő része nem vált magángazdálkodóvá, hanem a volt LPG-k utódszervezeteiben vállalt tagságot vagy tevékenységet. Az új tartományokban

1996-ban a mezőgazdasági terület 55,9 százaléka és az üzemek 9,4 százaléka volt jogi személyiségű vállalatok használatában. A magángazdaságok tették ki az üzemek 81,1 százalékát 21,7 százalékos területi aránnyal és a magántársaságok az üzemek 9,1 százalékát 22,2 százalékos területi aránnyal. A főfoglalkozású mezőgazdasági magánüzemek átlagos nagysága 122 hektár lett az új tartományokban, szemben a régi tartományok 39 hektárjával, és az új tartományokban az átlagos (magán és társasági) üzemméret 180 hektár. [1]

Az LPG-k utódszervezetei saját tagjaiktól, részvényeseiktől és kívülállóktól bérlik a földet, és azért állami iránydíjak alapján kialakult piaci bérleti díjat fizetnek. Ez körülbelül egyharmada a nyugatnémet bérleti színvonalnak. [14] Éppúgy, mint bármely más vállalatnak, tulajdonukban is lehet vagyon és föld.

Az állami földek privatizációja másképpen történt. A németországi szovjet megszállási övezetben 1945 és 1949 között birtokreformot hajtottak végre. A 100 hektárnál nagyobb üzemek birtokrészeit kisajátították, és kisajátították a volt nácik és háborús bűnösök 100 hektárnál kisebb birtokait is. Ez összesen 3,3 millió hektárt tett ki. Ebből 2,2 millió hektárt kisparasztok és földnélküliek között osztottak szét, a többi (főként az erdő) állami tulajdonban maradt, és állami gazdaságok kezelésébe került. 1952–1953-ban további kisajátításokra került sor. Az érintett 24 200 üzem, amelyeket jórészt az 1952–1953-as kollektivizálási kényszerintézkedések miatt hagytak el tulajdonosaik, 0,7 millió hektár területtel állami kezelésbe, a körzeti tanácsok igazgatása alá került. Ezeket később az LPG-k ingyenes használatába adták. Az államilag kisajátított üzemek, illetve üzemszerek a volt NDK mezőgazdasági földterületének körülbelül 20 százalékát és erdőterületének mintegy kétharmadát tették ki. E területek volt tulajdonosait jórészt kizárták a restitúciós eljárásból. A területek előbb a THA, majd 1992-ben a BVVG (Bodenverwertungs- und -verwaltungs GmbH) kezelésébe kerültek. A BVVG ezeket 1993-ban rövid lejáratú, majd 1994-től hosszú lejáratú bérletbe adta, 80 százalékukat 12 évre. A legnagyobb bérbe adott állami terület Mecklenburg-Vorpommernben van, ahol a legnagyobb volt a földreform során kisajátított nagybirtokok aránya.

Az 1095 ezer hektáros területhez még hozzászámítandó 70 ezer hektár a volt állami gazdaságok eredetileg 330 ezer hektáros területéből. E 330 ezer hektárból 130 ezer hektárt részben visszaadtak a volt tulajdonosoknak, részben felszámoltak, illetve eladtak. A maradék 200 ezer hektárt szintén a BVVG kezelésébe adták. Ennek körülbelül kétharmada ugyancsak hosszú távú bérletbe került, és körülbelül 70 ezer hektárt olyan egységekre osztottak, amelyek eladhatók, illetve bérelhetők. Így körülbelül 1-1,1 millió hektár maradt privatizálásra.

Az erdőterület további privatizálási folyamat tárgya. A körülbelül 2 millió hektárnyi NDK-beli állami erdőterületből korábban 1250 ezer hektár volt állami, illetve kommunális tulajdonban. Ezek visszakerültek az utódszervezetek tulajdonába. A maradékból, a BVVG kezelésében lévő 773 ezer hektárból 605 ezret a földreform keretében és 139 ezer hektárt 1949 után sajátítottak ki. Ez utóbbiakat valószínűleg visszakapják a korábbi tulajdonosok. 30 ezer hektárnak még nem tisztázott a hovatartozása. A BVVG körülbelül 600 ezer hektár erdő privatizálásával számol a jövőben. Ebből eddig 18 ezer hektárt adott el.

Az állami tulajdonú földek korábbi tulajdoni viszonyai nehezen tisztázhatók. A földreform során kisajátított földek egy része állami tulajdonba, másik része kisparasztok tu-

lajdonába került. Az eredeti tulajdonosoknak visszaadni tehát részben nem lehet, részben nagy nehézségekbe ütközne, részben a mai német kisparaszti gazdálkodásra épülő szociális igazságosság elvét sértené, ha a volt nagybirtokosok visszakapnák földtulajdonukat.

Hosszas viták és egyezkedések után az új tartományok mezőgazdasági miniszterei és a szövetségi kormány abban egyeztek meg, hogy az állami földek privatizálását három fázisban hajtják végre:

1. hosszú távú bérletbe adás (12 év, ami meghosszabbítható); a bérleti iránydíjat a THA 2-4 márkában szabta meg talajpontonként, és az ténylegesen 1,50-4,80 márka között mozog [5] (a bérbeadást nem a bérbevevők által ajánlott bérleti díj nagysága dönti el, hanem az igénylők üzemterve, amelyeknek egyenlő minősége esetén a régi, újra gazdálkodni kezdő tulajdonosoknak és a helyi új magángazdálkodóknak elsőbbségük van az LPG jogi személyiségű utószervezeteivel, ez utóbbiaknak pedig a nyugatnémet új gazdálkodókkal szemben);

2. 1995-től a bérelt földek szubvencionált áron (a hozamérték – Ertragswert – alapján) megvásárolhatók, kedvezményezettek a régi, kártérítésre jogosult birtokosok és a jelenlegi hosszú távú bérlők, akár természetes, akár jogi személyek;

3. az előző módon el nem kelt vagy nem bérelt földterületeket szabadpiaci áron értékesítik.

A törvény a megvásárolható föld felső határáról is rendelkezik. Két korlátozó tényező van: a megvehető föld nem érhet többet 6000 talajpontnál (ez az átlagos hektáronkénti 43 talajpont/hektáros földeken maximum 140 hektár), és a már tulajdonban lévő föld csökkenítő tényező; nem haladhatja meg a vevő bérelt területének 50 százalékát. [8]

Erdőterület 1000 hektárig vásárolható – előzetes bérlet nélkül –, ha mezőgazdasági területet nem vásárolt a vevő (kivéve azokat a régi birtokosokat, akik kártérítési összegük határáig erdő- és mezőgazdasági területet is vehetnek). A vevőknek üzemtervet kell benyújtaniuk, és több vevő esetén a legjobb üzemtervvel rendelkező a nyertes. A mezőgazdasági üzemmel rendelkezők maximum 100 hektár ún. paraszterdőt vehetnek.

A volt állami földek régi birtokosait (jórészt nagy földbirtokosok) kárpótlási jeggyel kártalanították. A kárpótlás birtokuk 1935-ös telekkönyvbe bejegyzett értékén (Einheitswert) alapul, és az érték nagyságától függően degresszív. A kárpótlási jegy 2004-ben beváltható, de a bankok diszkontálva korábban is beváltják. A kártalanításból levonták a nyugatra menekültek már korábban kapott kárpótlását. Földet a teljes kártalanítási összeg (korábbi és új) feléért vásárolhatnak. A földet bérlő kárpótlottak az ismertett feltételek mellett, maximált mértékben vehetnek földet, a bérlettel nem rendelkezők maximum 3000 talajpontig (mintegy 70 hektár). A földet már bérlők előnyben részesülnek vásárlási igény esetén a nem bérlőkkel szemben. A bérlet vásárlási igény esetén is meghosszabbítható 18 évre. Az erdővásárlás lehetősége a kárpótlott régi birtokosok számára is kedvezőbb, mint a mezőgazdasági területé.

A régi nagybirtokosok szervezetei ma is harcolnak birtokuk természetbeni visszaadásáért. Követeléseiket már elutasította az Alkotmánybíróság. 1997 szeptemberében közzétették, hogy az EU-Bírósághoz kívánnak fordulni jogorvoslatért.

Az erősen eladósodott és jórészt veszteséges volt állami gazdaságok privatizálását eredetileg gyors eladásukkal tervezték, és 1990 után előkészítették eladásukat. Szervezeteiket kft.-ké alakították át, jelentős támogatásokat nyújtottak számukra, leépítették személyi állományukat, és a legkevésbé rentábilisakat felszámolták. Időközben azonban kiderült, hogy a német jog szerint értékesítés esetén 1933-ig visszamenőleg tisztázni kell a

tulajdonjogot, hosszú távú bérbeadás esetén pedig az eredeti tulajdonos hozzájárulása szükséges. A helyzetet bonyolította, hogy a volt állami gazdaságok nem csak állami, hanem LPG-, azaz volt magánterületen is gazdálkodtak. A volt tulajdonosok felderítésének nehézségei miatt lemondtak a gyors eladásról, és – főként a felszámolt gazdaságok területét – elsősorban a volt földbirtokosoknak adták bérbe 1990 és 1993 között. Hosszas jogi viták és az új tartományok kormányaival történt egyezkedés után a volt állami gazdaságokat gazdálkodásra alkalmas kisebb egységekre osztották, és azokat vagy tiszta bérletre (csak a területet), vagy eladásra és bérletre (az épületeket eladásra, a földet bérletre), vagy teljes eladásra írták ki 1995–1996-ban. A privatizálást a THA 1994-ben átadta a BVVG-nek. 1995 végéig a volt állami gazdaságok területének 80 százalékát hirdették meg tiszta bérletre.

*

Az Európai Unió birtokpolitikájának és birtokszabályozásának ismeretét részben az Unióhoz való csatlakozásunk előkészítése, részben a földtulajdonlás kérdése körül zajló, politikai felhangoktól sem mentes hazai viták, illetőleg az azokban való tisztánlátás kívánják meg. A vitatkozók – érveiktől függően – hol ennek, hol annak az európai országoknak a szabályozására hivatkoznak, mint általános érvényűre.

Az ismertetésből láttuk, hogy az egyes országok birtokpolitikája és az annak megfelelő szabályozás igen eltérő, sőt sokszor az egyes országokon belüli szabályok egy része is ellentmond egymásnak. A legtöbb szabályozás történelmi eredetű, és korábbi gazdaságpolitikai célokat szolgál. Egyes országokban a XVIII–XX. századi földreformok során létrejött kisbirtokok tulajdonlásának védelmét tűzik ki célul a birtokkoncentrációval és elaprózódással, esetleg a bérlőkkel szemben is. Más országokban, ahol a bérleti rendszer a múltban kiterjedt volt, a szabályozás a bérlők védelmét szolgálja a tulajdonosokkal szemben. A legtöbb országban fontos cél – a korábbi követelményeknek megfelelően – az elegendő mennyiségű élelmiszer és az ezt megtermelő intenzív, a lehetőségeket kihasználó gazdálkodás biztosítása. Vannak ezenkívül olyan európai országok is, amelyekben csekély mértékű mind a földtulajdon, mind a földbérlet szabályozása, vagy azért, mert a korábbi gazdaságpolitika nem tartotta szükségesnek, vagy mert a régebbi szigorú szabályozást már liberalizálták.

Az Európai Unió közös szabályozása – amely a tagországok konszenzusával jött létre – az egyes országok maximális földterület-kihasználási előírásaival szemben a parlagoltatást és az extenzitás növelését írja elő, illetve ösztönzi a mezőgazdasági túltermelés csökkentése érdekében. A korszerű gazdaságossági követelményeknek megfelelően támogatja a birtokkoncentrációt, és a helyi kisbirtokosok vagy bérlők védelme helyett az EU-n belüli szabad munkaerő- és tőkevándorlás elveit igyekszik érvényesíteni.

Több tagország is lazítja a korábbi szigorú és a modern követelményeknek ellentmondó szabályozást, részben a közös szabályozásnak, részben saját korszerű érdekeinek eleget téve. Nem véletlenül foglalkoztunk kiemelten Németországgal, amelynek az egyezés után a hazaihoz hasonló problémákat kellett megoldania. Míg korábbi és még jelentős részben jelenleg is érvényben lévő szabályozása a kisbirtokos gazdálkodás védelmét és megőrzését szolgálta, addig most már nemcsak megengedi, hanem támogatja is a magán-, a szövetkezeti és a tőkés társasági nagyüzemi földtulajdon-, -bérletet és gazdálkodást. Kívánatos lenne, ha a magyar birtokpolitika és -szabályozás is az adott

mezőgazdasági struktúrából indulna ki, és figyelembe venné a korszerű követelményeket: a hatékonyság, versenyképesség növelését és az EU-ba belépési szándékunkra való tekintettel az EU közös szabályozását.

IRODALOM

- [1] Agrarbericht 1997. Agrar- und ernährungspolitischer Bericht der Bundesregierung. Deutscher Bundestag 13. Wahlperiode. Drucksache 13/6868. Sachgebiet 780. 155. old.
- [2] *Austená, T.*: Agrarian land law in Norway. Megjelent: Agrarian Land Law in the Western World. Szerk.: *Rosso Grossman, M. – Brussaard, W.* CAB International. 1992. 280 old.
- [3] *Brussaard, W.*: Agrarian land law in the Netherlands. Megjelent: Agrarian Land Law in the Western World. Szerk.: *Rosso Grossman, M. – Brussaard, W.* CAB International. 1992. 280 old.
- [4] Die Lage der Landwirtschaft in der Europäischen Union. Bericht 1996. Brüssel–Luxemburg. 1997. 308 old.
- [5] *Doll, H. – Günther, H. J. – Klare, K.*: Auswertung von Daten aus Pachtverträgen der Bodenverwertungs- und verwaltungs-gesellschaft mbH als Verpächterin (Stand: Juni 1994). Institut für Strukturforchung Bundesforschungsanstalt für Landwirtschaft, Braunschweig-Völkenrode. 1994. 25 old.
- [6] *Gotzen, R.*: Agrarian land law in Belgium. Megjelent: Agrarian Land Law in the Western World. Szerk.: *Rosso Grossman, M. – Brussaard, W.* CAB International. 1992. 280 old.
- [7] *Hagedorn, K. – Beckman, V. – Klages, B. – Rudolph, M.*: Politische und ökonomische Rahmenbedingungen für die Entwicklung ländlicher Räume in den neuen Bundesländer. Megjelent: Regionale Strukturen im Wandel. Leske+Budrich. Opladen. 1997. 567 old.
- [8] *Hoffmann, K. – Schulz S.*: Flächenerwerbsverordnung in Kraft. Informationen für die Agrarberatung. Quellen, Daten, Kommentare 2. 1996.
- [9] *Kniepert, M. – Hofreither, M. F.*: Osterweiterung und gemeinsame Agrarpolitik – Politikoptionen und Konsequenzen. 1. Bericht. Universität für Bodenkultur. Institut für Wirtschaftspolitik und Recht. Wien. 1996. XV, 116, XLIV old.
- [10] Landbrugs-regnskabsstatistik 1996/97. Statens Jordbrugs-og Fiskeri-okonomiske Institut. Serie A nr. 81. Kobenhavn. 1997. 146 old.
- [11] *Lorvellec, L.*: Agrarian land law in France. Megjelent: Agrarian Land Law in the Western World. Szerk.: *Rosso Grossman, M. – Brussaard, W.* CAB International. 1992. 280 old.
- [12] *Manegold, D.*: Die landwirtschaftlichen Märkte an der Jahreswende 1992-93. *Agrarwirtschaft*. 1993. évi 1.sz. 1–18. old.
- [13] Materialband zum Agrarbericht 1997 der Bundesregierung. Deutscher Bundestag 13. Wahlperiode. Drucksache 13/6869. Sachgebiet 780. 238 old.
- [14] *Neander, E.*: Bestimmungsgründe und Entwicklungen des Bodenmarktes. Megjelent: Die Zukunft der landwirtschaftlichen Flächen – Nutzungen, Wertungen, Prognosen – Schriftenreihe für Ländliche Sozialfragen. Heft 118. Göttingen. 1994. 980 old.
- [15] *Porru, P.*: Agrarian land law in Italy. Megjelent: Agrarian Land Law in the Western World. Szerk.: *Rosso Grossman, M. – Brussaard, W.* CAB International. 1992. 280 old.
- [16] *Rodgers, C. P.*: Agricultural tenure, land use and conservation in the United Kingdom. Megjelent: Agrarian Land Law in the Western World. Szerk.: *Rosso Grossman, M. – Brussaard, W.* CAB International. 1992. 280 old.
- [17] *Schweizer, D.*: Das Recht der landwirtschaftlichen Betriebe nach dem Landwirtschaftsanpassungsgesetz. Verlag Kommunikationsforum GMBH. Köln. Recht Wirtschaft Steuern. 1992. 251. old.
- [18] Statistisches Jahrbuch über Ernährung, Landwirtschaft und Forsten der Bundesrepublik Deutschland. Landwirtschaftsverlag GMBH Münster-Hiltrup. 1996. 515 old.
- [19] *Thöne von, K. F.*: Die agrarstrukturelle Entwicklung in den neuen Bundesländern. Verlag Kommunikationsforum GMBH. Köln. Recht Wirtschaft Steuern. 1993. 345 old.
- [20] *Velde van der, M. – Snyder, F.*: Agrarian land law in the European Community. Megjelent: Agrarian Land Law in the Western World. Szerk.: *Rosso Grossman, M. – Brussaard, W.* CAB International. 1992. 280 old.
- [21] *Whitby, M.*: The European environment and CAP reform. Policies and prospects for conservation. Wallingford: CAB International. 1996. 842 old.
- [22] *Winkler, W.*: Erb- und Ehegüterrecht und Landwirtschaftlicher Betrieb in den Mitgliedstaaten der Europäischen Gemeinschaft. In Aktuelle Aspekte der Landpacht. Schriftenreihe des Hauptverbandes der landwirtschaftlichen Buchstellen und Sachverständigen e.V. Heft 130. Verlag Pflug und Feder GMBH. Sankt Augustin. 1991/a. 33–65. old.
- [23] *Winkler, W.*: Das landwirtschaftliche Erbrecht im westlichen Europa. Berichte über Landwirtschaft. 69. 1991/b. 517–542. old.
- [24] *Winkler, W.*: The law of agricultural land use in the Federal Republic of Germany. Megjelent: Agrarian Land Law in the Western World. Szerk.: *Rosso Grossman, M. – Brussaard, W.* CAB International. 1992. 280 old.
- [25] *Winkler, W.*: Das Grundstückverkehrsrecht in westlichen Europa. Manuskript. 1997/a. 28 old.
- [26] *Winkler, W.*: Entwicklung und Handhabung des deutschen Landpachtrechts und dessen Zukunft in der EU. Megjelent: Aktuelle Aspekte der Landpacht. Schriftenreihe des Hauptverbandes der landwirtschaftlichen Buchstellen und Sachverständigen e.V. Heft 149. Verlag Pflug und Feder GMBH. Sankt Augustin. 1997/b. 7–59. old.
- [27] *Wulff, H.*: Agrarian land law in Denmark. Megjelent: Agrarian Land Law in the Western World. Szerk.: *Rosso Grossman, M. – Brussaard, W.* CAB International. 1992. 280 old.

TÁRGYSZÓ: Mezőgazdaság. Földhasználat. Földbirtok-politika.

SUMMARY

The paper deals with the common land use policy of the EU including property policy and the succession, turnover and rent policies related to the properties of several EU-countries. It states that there are great differences between these policies depending on the historical heritage and traditions. The property regulations of the countries are protecting either the achievements of earlier land reforms, and so the ownership of small family farms, or the rights of tenants against the land owners. The third group of regulations is rather liberal in both aspects. Country regulations are often inconsistent with the EU-regulations of extensification of agricultural production and do not serve the domestic purpose of raising efficiency and decrease surplus production of farms. The German landed property policy deserves special attention, being in transitional state after the reunification. It protects the small farms as it did earlier, but tends to support the big farms of the new lands. Hungary has to develop its own land policy learning from the common EU land policy and the new German policy adapting to the new conditions.

A GÉPJÁRMŰHASZNÁLAT KÖRNYEZETI HATÁSA*

DARGAY, J. – GATELY, D.

A közlekedés felelős a világ összes olajfogyasztásának több mint feléért, és mintegy 30 százalék a részesedése az összes értékesített energia fogyasztásában. Egyben mind az energia-, mind az olajfelhasználás tekintetében a leggyorsabban növekedő nemzetgazdasági ág. Az utóbbi 20 évben a közlekedés energiafelhasználása átlagosan évi 2,7 százalékkal nőtt, sokkal gyorsabban, mint más ágazatoké. Az OECD- (Organization for Economic Co-operation and Development) országokban (1,8%) és különösen Észak-Amerikában lassabb volt a növekedési ütem, mint a világ többi országában. Ez annak a hatása, hogy a fejlett országokban lassabb volt a bruttó hazai termék növekedése, és hogy ott a személygépkocsik állománya és használata csaknem elérte a telítettséget. Ezen a téren a leggyorsabb növekedést Kína, Kelet-Ázsia és Latin-Amerika egyes országai érték el, amelyeknek gazdasági fejlődése a leggyorsabb volt. Az OECD tagországaiban az 1970-es évek közepétől az olajszükséglet teljes növekménye a közlekedésnek tulajdonítható, míg a világ többi országában ez csak a növekmény 45 százalékát tette ki.

A környezeti gondokhoz nagy mértékben hozzájárul a közlekedés. Azon túl, hogy a fosszilis tüzelőanyagok égéstermékei mind a helyi szennyező hatásokkal, mind a globális klímaváltozással veszélyeztetik az egészséges környezetet, egyre nyilvánvalóbbak az olyan kedvezőtlen jelenségek, mint például a zaj, a torlódás, a közúti baleset, a más célra hasznosítható földterületek elfoglalása. Becslések szerint a világ országai teljes széndioxid-terhelésének több mint 25, az OECD-országokban több mint 30 százaléka tulajdonítható a közlekedés üzemanyag-felhasználásának. Ez elkerülhetetlenül növekedni fog, ha folytatódik a közlekedési ágazatok energiaigényének növekedése, ezért a meglegháztást okozó füstgázok elleni küzdelemnek fontos területe lesz a gépkocsiforgalom korlátozása.

Számítások szerint a közúti közlekedésre jut az OECD-országok közlekedési ágazatai energiafelhasználásának és egyben széndioxid-kibocsátásának 75 százaléka, és ennek 70 százalékát a személygépkocsik okozzák. Az OECD-országok fosszilis tüzelőanyagból származó széndioxid-kibocsátásának 15 százalékáért felelősek a személyautók. Az Egye-

* Az angol Elsevier kiadónál megjelenő *Energy policy* 1997. évi 14–15. számában megjelent (1121–1127. old.) Vehicle ownership to 2015: implications for energy use and emissions című angol nyelvű tanulmány kissé rövidített fordítása. Fordította: Nádudvari Zoltán.

sült Államokban valószínűleg jóval nagyobb ez a szennyező hatás, a szegényebb országokban viszont kisebb, amiben több tényező együttes hatása mutatkozik, például más szállítási rendszert alkalmaznak, eltérő az ágazati szerkezetük és energiafelhasználásuk tüzelőanyag-összetétele.

Feltétezzük, hogy a következő évszázadban folytatódik a közlekedési szolgáltatások iránti igény növekedése, és ennek hatására az ágazat energiaszükséglete is nő, különösen az OECD-n kívüli országokban, de a kevésbé fejlett OECD-országok körében is növekedés várható. Nem rendelkezünk az olajszármazékok helyett a gyakorlatban is használható alternatív üzemanyagokkal, ezért tovább fog növekedni az olajszükséglet és ehhez kapcsolódva a szén-dioxid és hasonló gázok kibocsátása is.

E tanulmány azokat a közlekedéshez kapcsolódó kibocsátásokat vizsgálja, amelyek a gépkocsik tulajdonlásában és használatában várható növekedés következményei. Az új elemzési módszere alapozott előrejelzések nem közvetlenül a gépkocsik energiafogyasztását veszik figyelembe, hanem egyedi modellt alkalmazva vezetik le a közlekedés üzemanyag-szükségletét a gépkocsik állománya és használata alapján. A modell a következő gondolatmenetet követi:

- hosszabb időszakban meghatározott arányok alakulnak ki az országok egy főre jutó nemzeti jövedelme, valamint a gépkocsik egy főre jutó száma között;
- feltételezhető, hogy az S-alakú eloszlási függvénnyel jellemezhetők az arányváltozások;
- az előrejelzés figyelembe veszi a gépkocsi-tulajdonlás jövedelemrugalmasságát: amennyiben a kisebb nemzeti jövedelmű tartományban a GDP egységnyi változásához az autótulajdonlás egységénél nagyobb növekedése tartozik, a telítettségi tartományba jutott gazdag országoknál viszont az egységénél kisebb ez a változás.

A modell előrejelzéseire 20 OECD-ország és hat fejlődő ország 20 éves idősorai (1973–1992) álltak rendelkezésre. Az elemzéshez felhasználták a gépkocsik használatáról és üzemanyag-fogyasztásuk hatékonyságáról rendelkezésre álló adatokat, továbbá ezek lehetséges időbeli változásait becslésekkel is kiegészítették. Az éves üzemanyag-fogyasztás alapján számítással meghatározták a széndioxid-kibocsátást.

A gépkocsi-tulajdonlás előrejelzési modellje

A gépkocsi-tulajdonlás becslésének alapja egy ökonometriai modell, amely az egy főre jutó jövedelem és az egy főre jutó gépkocsi-tulajdonlás közötti arányokat számszerűsíti.¹ A modell feltételezi, hogy hosszú távon az ún. Gompertz-görbével szemléltethető a két változó közötti összefüggés. A Gompertz-görbe is S-alakú, azokhoz a logisztikai függvényekhez hasonlít, amelyeket az energiaszükséglet elemzésében nagy számban alkalmaznak. A logisztikai függvény különösen ott kifejező, ahol a fejlettség és a nemzeti jövedelem különböző szintjein levő országok energiafelhasználása és nemzeti jövedelme közötti viszonyt vizsgálják. Mind a Gompertz-függvény, mind a logisztikai függvény az igények lassú növekedését engedi meg a legalacsonyabb jövedelmi szinteken, ezt követi az ütem növekedése, amint az országban nő a jövedelem, majd végül a gépkocsi-tulajdonlás telítődését elérve az igények növekedése visszaesik. A Gompertz-függvény és a logisztikai függvény között az a legfőbb eltérés, hogy az utóbbi függvény záró (telí-

¹ Dargay, J. – Gately, D.: The worldwide growth of car and vehicle ownership. TSU Working Paper. University College. London.

tődési) tartományában lassú a változás (laposabb a görbe). Mindazonáltal elméleti alapon a két függvény közül egyik sem részesíthető előnyben a másikkal szemben. Az elemző feladata, hogy a kapott eredményeket egyenként minősítse a mérési adatok és a görbe illeszkedésének jósága, valamint az előrejelzési eredmények valószínűsége alapján.

Az Amerikai Gépkocsigyártók Szövetsége (American Automobile Manufacturer's Association – AAMA) kiadványában 1994-ben közzétett idősorok alapján számították ki a vizsgált 26 ország gépkocsi-tulajdonlási adatait az 1973 és 1992 közötti időszakra.² Az empirikus adatokat összeállítva a parciális helyesbítésekkel kialakított Gompertz-függvény azt is figyelembe vette, hogy időbeli késleltetés van a gépkocsi-tulajdonlás, valamint a GDP változása között:

$$C_{it} = \Theta(\gamma \exp[\alpha_i \exp(\beta \text{GDP}_{it})]) + (1 - \Theta)C_{it-1}$$

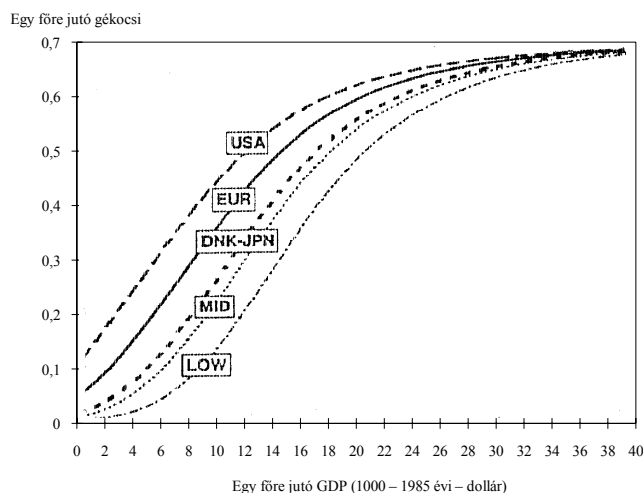
ahol a Θ korrekciós paraméter, az idősorok i és t indexe pedig az országot, illetve az időszak évét jelöli.

A Gompertz-görbékét a 26 országot jellemző idősorok alapján, de nem országonként vázolták, hanem a következő öt országcsoportra:

- európai OECD-országok (EUR),
- Egyesült Államok (USA),
- Dánia és Japán (DNK-JPN),
- Kína, India, Pakisztán (LOW),
- Törökország, Dél-Korea, Mexikó, Izrael és Tajvan (MID).

Hosszú távon az 1. ábra szerint alakul a gépkocsi-tulajdonlás a GDP függvényében, az említett országcsoportok szerint.

1. ábra. A gépkocsi-tulajdonlás hosszú távú függvényének becslése

² World motor vehicle data, 1994. American Automobile Manufacturer's Association. Washington.

A Θ korrekciós együttható becslés értéke 0,09, ami azt jelzi, hogy a gépkocsi-tulajdonlásnak a jövedelemváltozáshoz igazodása körülbelül 24 év alatt érhető el. A telítődés modellel becslés szintje az egy főre jutó 0,69 gépkocsi. A GDP-adatokat 1985. évi dolláron vették figyelembe, eszerint a gépkocsi-tulajdonlás telítődési pontját az Egyesült Államok a 25 ezer dolláros egy főre jutó GDP-nél éri el, a legkisebb nemzeti jövedelmű országok pedig 30 ezer dollárnál. Az eredményeket bizonytalanná teszi, hogy viszonylag hosszú az az időtáv, amely a szegényebb országok számára szükséges ilyen magas egy főre jutó GDP eléréséhez.

A rugalmassági tényezők nem állandók, a GDP függvényeként határozhatók meg és az α tényezőtől függően, országonként is változna. A GDP változása és a gépkocsi-tulajdonlás közötti 1992. évi rugalmassági tényező (E) 1–1,2 között alakul a legszegényebb országokban (India, Pakisztán és Kína), a maximális 1,7-es rugalmasság jellemzi Mexikót, Dél-Koreát és Tajvant. A rugalmassági tényező az 1-hez közel álló szintre csökken a kevésbé fejlett OECD-országokban, a minimális, 0,33-os szint az Egyesült Államokra jellemző. A gazdagabb európai országok többségének rugalmassági tényezője a 0,6–0,7 tartományban van, és tovább csökken, ahogy az országok elérik a telítődést.

A GDP-rugalmasság (E) becslése, 1992

Ország	E-érték	Ország	E-érték	Ország	E-érték
Kanada	0,56	Egyesült Királyság	0,76	Ausztrália	0,66
Mexikó	1,71	Görögország	0,98	Japán	0,93
Egyesült Államok	0,33	Írország	0,91	Kína	1,22
Ausztria	0,74	Olaszország	0,51	India	1,01
Németország	0,65	Hollandia	0,73	Izrael	1,57
Dánia	1,01	Norvégia	0,61	Pakisztán	1,18
Spanyolország	0,90	Portugália	0,96	Dél-Korea	1,70
Finnország	0,79	Svédország	0,69	Tajvan	1,63
Franciaország	0,69	Törökország	1,50		

Az üzemanyag-fogyasztás és a széndioxid-kibocsátás becslése

A gépkocsi-tulajdonlás becslésének modellje alapján, továbbá a népesség és a GDP növekedésének előrejelzésével meghatározható az egyes országokban rendelkezésre álló személygépkocsik várható száma. Ezek az előrejelzések kombinálhatók az egy gépkocsival évente megtett út átlagos hosszával (U), továbbá az adott időpontban közlekedő gépkocsik egységnyi (például 100 kilométer) útjára jutó üzemanyag-fogyasztással (f) és ennek feltételezett változásával. Az „üzemanyag-hatékonyság”, a fajlagos fogyasztás reciproka, vagyis az egy liter felhasználásával megtett út átlagos hossza. Az összes üzemanyag-fogyasztás (F) számításának képletében az évente rendelkezésre álló gépkocsik száma (C) a modellszámításból származik: $F=(CxU) \times f$.

A feltételezett éves futásteljesítményt ezer kilométerben és a gépkocsiállomány fajlagos üzemanyag-fogyasztását literben az 1. tábla foglalja össze országok szerint.³ Ezeket

³ A gépkocsik használatának, fajlagos üzemanyag-felhasználásának adatait a következő források tartalmazzák: a nemzetközi adatközlések; az International Energy Agency 1994., 1995. és 1996. évi kiadványai; az European Conference of Ministers of Transport, 1995; International Road Federation, 1980–1995; az UK Department of Transport, 1994.

az 1992. és 2015. évi adatokat csak közelítő értéként szabad kezelni. Az 1992. évi átlagos üzemanyag-fogyasztás a meglévő gépkocsiállományra és az érvényes közlekedési feltételekre vonatkozik. Az előre jelzett üzemanyag-fogyasztási adat azt feltételezi, hogy a fajlagos üzemanyag-felhasználás a gépkocsik korszerűsítésének eredményeként átlagosan évi 0,5 százalékkal csökkenthető.

Feltételezett széndioxid-kibocsátási tényezőket alkalmaztak a dízel-, valamint a benzinmotoros személygépkocsikra, és információt gyűjtöttek arról, hogyan oszlik meg az országok teljes gépkocsiállománya e két alaptípus szerint. Feltételezték, hogy a dízelüzemű gépkocsik átlagos fogyasztása csak 80 százaléka a benzinmotoros kocsikra jellemző átlagnak, továbbá, hogy a dízelmotoros gépkocsik évente átlagosan 50 százalékkal nagyobb utat tesznek meg.

1. tábla

A gépkocsik átlagos éves futása és üzemanyag-fogyasztása

Ország	Ezer kilométer	Fajlagos üzemanyag-fogyasztás (liter)		Ország	Ezer kilométer	Fajlagos üzemanyag-fogyasztás (liter)	
		1992	2015			1992	2015
Kanada	18,0	10,7	9,5	Portugália	10,0	7,8	7,0
Mexikó	15,0	16,7	14,9	Svédország	16,0	10,2	9,1
Egyesült Államok	18,0	10,8	9,6	Törökország	16,0	14,0	12,5
Ausztria	10,3	10,2	9,1	Ausztrália	18,0	11,8	10,5
Németország	13,0	10,7	9,5	Japán	10,0	10,5	9,4
Dánia	18,4	8,0	7,1	Kína	15,0	12,0	10,7
Spanyolország	14,0	7,8	7,0	India	15,0	13,0	11,6
Finnország	18,6	10,2	9,1	Izrael	15,0	9,0	8,0
Franciaország	13,8	8,8	7,8	Pakisztán	15,0	13,0	11,6
Egyesült Királyság	16,0	9,0	8,0	Dél-Korea	15,0	10,0	8,9
Görögország	15,0	10,0	8,9	Tajvan	15,0	10,0	8,9
Írország	16,0	9,0	8,0	26 ország	14,7	10,4	9,3
Olaszország	10,0	7,6	6,8	Fejlődő országok	15,0	11,2	10,0
Hollandia	14,0	9,0	8,0	OECD-országok	14,7	10,2	9,0
Norvégia	14,0	10,2	9,1				

A gépkocsik széndioxid-kibocsátásának prognózisa

Két előrejelzésre van szükség a gépkocsi-tulajdonlás országoként várható alakulásának számszerűsítésére, ezek

- a népesség átlagos évi növekedési üteme,
- az egy főre jutó GDP átlagos évi növekedési üteme.⁴

A modellszámításokban feltételezték, hogy a 2015-ig terjedő időszakban egyenletes lesz mindkét tényező változása, továbbá, hogy az ismertett telítődési (Gompertz-) modell szerint alakul a gépkocsi-tulajdonlás az egy főre jutó GDP függvényében. (Lásd a 2. táblát.)

⁴ *Források:* a népesség előrejelzésére az ENSZ statisztikái, a GDP növekedési ütemére a Világbank adatai (a GDP előrejelzései 2005-ig terjednek, ezekkel azonos növekedési ütemeket vettek figyelembe 2015-ig).

2. tábla

A népességszám és az egy főre jutó GDP átlagos évi növekedésének előrejelzése 2015-ig
(százalék)

Ország	Népesség	GDP/fő	Ország	Népesség	GDP/fő
Kanada	0,97	2,30	Portugália	0,02	3,54
Mexikó	1,79	1,43	Svédország	0,33	1,38
Egyesült Államok	0,91	1,67	Törökország	1,48	1,95
Ausztria	0,30	2,04	Ausztrália	1,13	2,35
Németország	-0,04	2,43	Japán	0,21	2,78
Dánia	0,18	2,36	Kína	0,89	8,09
Spanyolország	0,02	2,87	India	1,68	3,82
Finnország	0,29	2,66	Izrael	1,88	3,35
Franciaország	0,39	2,23	Pakisztán	2,65	2,42
Egyesült Királyság	0,19	2,33	Dél-Korea	0,80	5,87
Görögország	0,36	1,68	Tajvan	0,76	5,59
Írország	0,66	3,75	26 ország	0,71	2,90
Olaszország	-0,04	2,20	Ázsiai országok	1,44	4,86
Hollandia	0,40	1,94	OECD-országok	0,50	2,31
Norvégia	0,38	2,37			

Az országonkénti előrejelzési eredményeket kombinálták a gépkocsik feltételezett éves futásteljesítményével és fajlagos üzemanyag-fogyasztásával. Ezek alapján készültek becslések 2015-re a becsült személygépkocsi-tulajdonlás esetén várható éves út hosszára, az üzemanyag-fogyasztásra, valamint a várható széndioxid-kibocsátásra. A 3. tábla bemutatja e tényezők 20 éves időszakra várható százalékos változását is.

Az egy főre jutó gépkocsi-tulajdonlás 1995-ben (lásd a 3. tábla első oszlopát) nagy eltérést mutat az országok fejlettsége szerint. Kína és India az egyik véglet, ahol ez 0,01-nél kisebb, az Egyesült Államok a rangsor élén áll, elérte a 0,58-os szintet. A gépkocsi-tulajdonlás mutatója 2015-ben is várhatóan széles sávban szóródik: a rangsor végén, Pakisztánban várhatóan kisebb lesz 0,01-nél, az Egyesült Államokban viszont meghaladja a 0,64-os szintet. Európában is jelentős eltérés van a rangsort záró törökországi (0,04, illetve 0,08) és a vezető olaszországi (0,52, illetve 0,60) gépkocsi-tulajdonlási mutatók között. Az OECD-országokban 20 év alatt 0,37-ről 0,51-ra növekszik ez a mutató, a hat ázsiai országban 2015-ig megháromszorozódik (0,08, illetve 0,24). 1995-ben a 20 OECD-ország a megfigyelt 26 ország lakosságának 29 százalékával a gépkocsik 96 százalékát birtokolta. A számítások szerint ez a tulajdonlási arány 2015-ben 80 százalékra mérséklődik.

A modellszámítások azonos eredményre vezettek a gépkocsiállomány és az évente megtett út indexeit tekintve is, mert az 1995 és 2015 közötti időszakban országonként állandónak tekintették az egy gépkocsira jutó éves út hosszát. Hasonlóképp a széndioxid-kibocsátás és az üzemanyag-fogyasztás indexe is egyező, mert az előrejelzésben nem változtatták a benzin- és a dízelmotoros gépkocsik arányát. A környezet terhelése azért nőtt kisebb mértékben, mint a gépkocsiállomány, mert feltételezték, hogy a korszerűsítések hatására csökken a fajlagos üzemanyag-fogyasztás.

Egyértelmű, hogy az ázsiai országokban sokkal gyorsabban fog nőni a közlekedés minden mutatója, mint az OECD-országokban. (Lásd a 2. ábrát.) Az OECD-orszá-

gokban az előrejelzés szerint a gépkocsiállomány közel 43 százalékos növekedése várható, viszont az üzemanyag-fogyasztás 2015-ig csak 28 százalékkal nő. A hat ázsiai ország a 20 éves időszakban 7,4-szeresre növeli gépkocsi-állományát, illetve az évente megtett út hosszát, ugyanakkor közel 6,8-szeresére növekszik az üzemanyag-fogyasztás és a széndioxid-kibocsátás ezekben az országokban. A hat ázsiai országra jut a megfigyelt 26 ország gépkocsiállománya, illetve évente megtett összes útjuk 2015-ig várható növekedésének 37 százaléka, arányuk az üzemanyag-fogyasztás becsült növekedésében ennél nagyobb, 46 százalék, és ez jellemzi a széndioxid-kibocsátás növekedésében való részesedésüket is.

3. tábla

Az előrejelzés eredményei

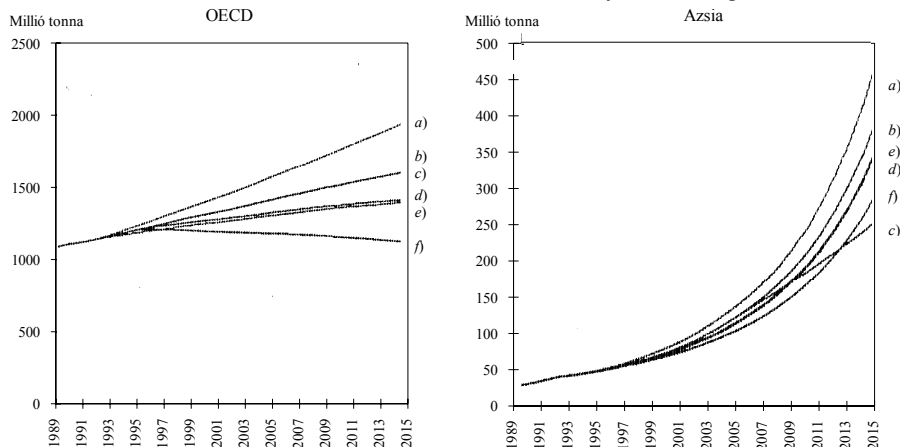
Ország	A gépkocsik egy főre jutó száma 1995-ben (darab)	Előrejelzés 2015-re					Az 1995–2015 közötti százalékos változás		
		a gépkocsik egy főre jutó száma (darab)	gépkocsi-állomány (millió darab)	éves út hossza (milliárd kilométer)	üzemanyag-fogyasztás (milliárd liter)	széndioxid-kibocsátás (millió tonna)	a gépkocsik száma és útja	egy főre jutó gépkocsi	üzemanyag-fogyasztás és széndioxid-kibocsátás
Kanada	0,50	0,62	21,2	381	36,3	84	48,5	22,4	32,3
Mexikó	0,09	0,16	20,0	300	44,5	103	138,2	67,0	112,3
Egyesült Államok	0,58	0,64	202,2	3639	350,2	809	33,3	11,2	18,8
Ausztria	0,43	0,55	4,7	48	4,3	10	36,8	28,9	21,9
Németország	0,46	0,60	37,9	492	46,9	111	28,3	29,2	14,3
Dánia	0,34	0,54	2,9	53	3,8	9	62,3	56,7	44,6
Spanyolország	0,35	0,50	19,8	277	19,2	45	44,9	44,3	29,1
Finnország	0,40	0,55	3,0	56	5,1	12	45,6	37,5	29,7
Franciaország	0,44	0,58	36,3	501	39,2	94	41,5	30,9	26,1
Egyesült Királyság	0,42	0,56	33,7	540	43,2	101	38,5	33,5	23,5
Görögország	0,20	0,33	3,7	55	4,8	11	73,8	61,9	54,9
Írország	0,28	0,52	2,2	35	2,7	6	113,6	87,1	90,3
Olaszország	0,52	0,60	34,3	343	23,2	55	14,7	15,5	2,2
Hollandia	0,40	0,55	9,2	129	10,3	24	48,6	37,2	32,4
Norvégia	0,42	0,60	2,8	39	3,5	8	53,8	42,5	37,1
Portugália	0,22	0,46	4,6	46	3,1	7	106,9	106,2	84,3
Svédország	0,44	0,55	5,1	82	7,4	17	34,3	25,8	19,6
Törökország	0,04	0,08	6,3	101	12,5	29	157,1	91,6	129,1
Ausztrália	0,47	0,59	13,4	242	25,5	59	58,0	26,1	40,8
Japán	0,35	0,57	74,8	748	69,9	164	68,3	61,5	50,0
Kína	0,00	0,04	59,7	895	95,7	221	2259,6	1876,1	2002,7
India	0,00	0,01	7,3	110	12,7	29	159,5	85,9	131,3
Izrael	0,20	0,44	3,2	48	3,8	9	214,3	116,6	180,1
Pakisztán	0,01	0,00	1,1	16	1,8	4	58,2	-6,1	41,0
Dél-Korea	0,10	0,46	24,2	363	32,3	75	432,3	535,5	374,4
Tajvan	0,14	0,50	12,3	184	16,4	38	306,7	249,4	262,4
26 ország	0,30	0,45	645,6	9722	919,4	2136	64,8	48,2	49,2
Ázsiai országok	0,08	0,24	107,8	1616	162,8	377	637,7	217,6	575,9
OECD-országok	0,37	0,51	537,9	8105	756,6	1759	42,6	37,7	27,9

Az ismertetett becslések nagyon sajátos feltételezésekből származtak a GDP növekedésére, a gépkocsik kihasználására és fajlagos üzemanyag-fogyasztására vonatkozóan, de készültek olyan érzékenységvizsgálatok is, amelyekkel az előbbiektől eltérő feltételezések mellett vizsgálták az előrejelzés eredményeit. A következő eseteket határozták meg:

– kisebb lesz a GDP éves növekedési üteme, mint az alapváltozatban, a mérsékelt ütem az OECD-országok körében évi 2, az ázsiai országokban átlagosan évi 3 százalék;

- nagyobb lesz a gépkocsik kihasználása: állandó ütemű növekedéssel 2015-ben az éves futásteljesítmény gépkocsinként eléri a 18 ezer kilométert;
- az alapváltozatban feltételezettnél jobb lesz a fajlagos üzemanyag-fogyasztás, évi 0,5 százaléknál gyorsabban, évi 1 százalékkal javul a gépkocsik hatékonysági mutatója.

2. ábra. A széndioxid-kibocsátás alakulásának előrejelzése 2015-ig

a) Magas használat b) Alapeset c) Alacsony GDP d) Alacsony rugalmasság e) Magas hatékonyság f) Magas rugalmasság

Az előrejelzés érzékenységvizsgálatai során nem vették explicit módon figyelembe az üzemanyagárak alakulását. A modell szerint egyedül az egy főre jutó GDP befolyásolja a gépkocsi-tulajdonlás alakulását, és exogén tényezőként határozták meg a futásteljesítményt, valamint a fajlagos üzemanyag-fogyasztást. Természetesen a gépkocsik fajlagos fogyasztásának alakulása szorosan összefügg a benzin és a dízelolaj árának változásaival. A korábbi árrugalmassági tanulmányok⁵ arra adnak alapot, hogy a végső összehasonlítások során az üzemanyag árrugalmassági tényezőjére -0,2 és -0,5 szélső értéket („kis rugalmasságú”, illetve „nagy rugalmasságú”) vegyenek figyelembe.

Az érzékenységvizsgálat előbbi feltevéseivel számított előrejelzéseket a 2. ábra mutatja be. Amennyiben a környezet terhelését a „hosszabb utak” változáttal számítják, az OECD-országokban az alapesethez képest 18, az ázsiai országokban 20 százalékos a széndioxid-kibocsátás növekedése. Az eltérés elsődleges oka, hogy a gépkocsik futásteljesítménye különösen az Egyesült Államokban és a fejlettebb OECD-országokban növekszik. A GDP mérsékeltebb ütemű növekedése lényeges változással jár az ázsiai országok kibocsátásában, az alapesetben számított évi 5 százalék helyett csak évi 3 százalékkal számoltak, ami elmarad a 2005-ig szóló előrejelzések átlagos ütemétől. Az OECD-országokban a GDP lassúbb növekedését feltételezve a környezet terhelésének alapesetéhez képest mindössze 1 százaléknyi eltérés mutatkozik. (Az alapesetben feltételezett évi 2,4 százalékhöz képest az érzékenységvizsgálat évi 2 százalékos GDP-növekedése alig mutat eltérést.) A megfigyelt ázsiai országok körében a GDP visszafogott növekedése 2015-ben mintegy 34 százalékkal kisebb környezetterheléssel jár, a

⁵ Dargay, J. – Gately, D.: The response of world energy and oil demand to income growth and changes in oil prices. *Annual Review of Energy and the Environment*. 1995. évi 20. sz. 145–178. old.

gépkocsi-tulajdonlás többi feltételét azonosnak feltételezve. Ebben a mérsékelt fejlődési ütemű változatban az ázsiai országokban a személygépkocsik széndioxid-kibocsátása 2015-re az 1995. évinek 4,5-szeresére növekedne (az alapváltozatot a terhelés 6,8-szeresre növekedése jellemzi).

A kisebb (-0,2-es) árrugalmassággal és a fajlagos üzemanyag-fogyasztás átlagosan évi 1 százalékos csökkenésével számolva, a modellszámítás alapváltozatához képest a kibocsátás csökkenése 10 százalék, a nagyobb (-0,5-es) árrugalmasságot feltételezve mindkét országcsoportban 25 százalékkal csökken a 2015-re számított széndioxid-kibocsátás. AZ OECD-országok körében ez azt eredményezné, hogy a 2015-re számított széndioxid-kibocsátás a jelenlegi szinthez képest is csökkenne.

*

A bemutatott előrejelzések szerint a következő húsz évben akkor is növekedés várható a környezet terhelésében, ha viszonylag lassan nő a GDP, valamint a gépkocsik tulajdonlása és éves futásteljesítménye. Amint növekednek a jövedelmek, különösen a fejlődő országokban, úgy csökken az OECD-országok túlsúlya a személygépkocsi-közlekedés-ben, az üzemanyag-fogyasztásban, valamint a széndioxid-kibocsátásban. Arra lehet következtetni az előrejelzés eredményeiből, hogy a hat ázsiai országra jellemző üzemanyag-fogyasztás és a kibocsátás ugyanolyan mértékű növekedés előtt áll, mint ami a húsz OECD-országban várható. Az előrejelzés másik fontos eredménye, hogy a gépkocsi-tulajdonlás gyors növekedése ellenére a legnagyobb ázsiai országokban még mindig nagyon alacsony marad a gépkocsisűrűség, ez pedig további lényeges bővülésre vezet, többek között a széndioxid-kibocsátásban is. Ezekre a számításokra alapozva csak részleges kép alkotható a globális fejlődésről, valamint ennek környezeti következményeiről, hiszen bizonyára hasonlóképp fog növekedni sok más fejlődő országban is a gépkocsi-tulajdonlás a jövedelmek növekedésére alapozva.

Feltéve, hogy a következő évtizedekben is megmarad a közúti közlekedés terén a fosszilis üzemanyagok iránti jelenlegi bizalom, és lényegesen nem változik a kis környezetterhelésű, alternatív motorhajtó anyagok technológiai színvonala, azzal lehet számolni, hogy nagy mértékben növekedni fog az olajalapú üzemanyagok világfogyasztása és – elkerülhetetlenül – a széndioxid-kibocsátás is.

TÁRGYSZÓ: Környezetszennyezés. Gépjárműhasználat.

SUMMARY

The article forecasts the growth in car ownership to the year 2015 for the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) countries and a number of Asian economies, and estimates the implications of this growth on energy demand and emissions. The vehicle forecasts are based on models derived from distribution functions, which relate the car stock to income and population. The models are dynamically specified, so that short- and long-run income elasticities are estimated for the individual countries. The question of vehicle saturation, both in terms of ownership levels and time, is analysed, as well as the similarities and differences in the demand relationships among the various countries. The forecasts of car ownership are combined with income and population projections and assumptions on possible trends in vehicle use, fuel efficiency and fuel prices to produce a range of estimates of fuel consumption CO₂ emissions. The paper concludes with a discussion of the implications of the results for energy, environmental and transport policy.

MARKETINGCSATORNÁK A JAPÁN ÉLELMISZER-GAZDASÁGBAN

DR. SÁNTHA TAMÁS

Magyarország a piacgazdaság megteremtésének rögzös útját járja. Ebben az átmeneti helyzetben különösen fontosá válik a marketing szerepe az élelmiszer-gazdaság termékeinek értékesítésében. A fejlett piacgazdaságú országok több évtizedes tapasztalatai a marketingcsatornák kiépítésében és működtetésében meggyőződésem szerint sok tanulsággal szolgálhatnak a hazai marketingszakemberek számára is. Írásomban arra vállalkozom, hogy áttekintsem a japán élelmiszer-gazdaság főbb marketingcsatornáit, valamint korábban megjelent több magyar publikációhoz kapcsolódva összegezzem a tanulságokat.¹

A téma terjedelme és viszonylagos bonyolultsága, valamint az egyes élelmiszer-gazdasági termékek eltérő elosztási sajátosságai miatt nem foglalkozhatom minden fontos kérdéssel, de mindenképpen meg kell említenem az Általános Vámtarifá- és Kereskedelmi Egyezmény (General Agreement on Tariffs and Trade – GATT) Uruguay Fordulóját lezáró egyezményt,² amely az import liberalizálásával hatást gyakorol a japán élelmiszer-gazdaság marketingrendszerére is.

Az élelmiszer-gazdaság szerepe Japánban

Japán Ázsia vezető gazdasági hatalma és egyik leggyorsabban fejlődő országa. A négy nagyobb és több kisebb szigetből álló ország területe mindössze négyszer nagyobb hazánknénál, népessége viszont tizenháromszorosa Magyarország lakosságának. Általánosságban elmondható, hogy a természeti viszonyok csak az ország egy részén kedveznek a mezőgazdasági termelésnek. Az 1. tábla a mezőgazdasági területet mutatja nemzetközi összehasonlításban. Japánban a parasztgazdaságok átlagos mérete alig haladja meg az 1 hektárt, csupán Hokkaido szigetén nagyobb 10 hektárnál az átlagos farmméret.

Az élelmiszer-gazdaság ágazatai – a mezőgazdaság és halászat, élelmiszer-előállítás és -feldolgozás, egyéb ágazatok – termelik meg az ország GDP-jének mintegy 10 száza-

¹ Lásd: Székely Csaba – Kárpáti László: A japán családi gazdaságok és a piac. *Gazdálkodás*. 1992. évi 5. sz. 21–29. old.; Benet Iván: Szemtől szemben Japán és Magyarország mezőgazdasága. *Statistikai Szemle*. 1994. évi 2. sz. 114–123. old.

² Benet Iván: A japán mezőgazdaság és a piacgazdaság c. (Budapest – Keszthely – Okayama. Georgikon Kiskönyvtár. 1993.) könyvében részletesen foglalkozik az importliberalizáció kérdéseivel és hatásával a japán élelmiszer-gazdaságban (lásd a 48–51. old.).

lékát, mely megközelítőleg 49 trillió jen értéket képvisel. (Lásd a 2. táblát.) Szembetűnő, hogy míg a mezőgazdaság és a halászat termelési értéke a vizsgált időszakban alapvetően stagnált, addig az élelmiszer-kereskedelem és az egyéb szolgáltató ágazatok jelentősen növelték termelésüket, jelezve ezzel is az élelmiszer-gazdaságban elfoglalt szerepük növekvő fontosságát.

1. tábla

A mezőgazdasági terület nagysága és aránya

Mezőgazdasági terület	Japán	Egyesült Államok	EU 12	Német Szövetségi Köztársaság	Franciaország	Egyesült Királyság	Magyarország
Millió hektár	5,32	431,38	122,82	11,92	31,29	18,55	6,13
A teljes terület százalékában	14	46	59	51	57	76	66

Megjegyzés. Az EU 12 csoport országai: Belgium, Franciaország, Hollandia, Luxemburg, Németország, Olaszország (az EGK alapító országai), Dánia, Egyesült Királyság, Írország (1973-tól), Görögország (1981-től), Portugália, Spanyolország (1986-tól).

Forrás: Japanese Agriculture. 1993. (A Japán Gazdasági Oktatási Központ Alapítványának – JEECF - kiadványa); Magyar statisztikai zsebkönyv, 1993. Központi Statisztikai Hivatal. 1994. Budapest. 258 old.

Nem szabad megfeledkezni ugyanakkor az élelmiszer-gazdaság fontos szerepéről a munkaerő foglalkoztatásában, az alkalmazottak jövedelemszerző lehetőségeinek biztosításában. Az 1991. évi statisztikai adatok szerint az élelmiszer-gazdaság egészében 7,22 millió alkalmazottat foglalkoztattak, melyből 1,39 millió fő az élelmiszer-feldolgozó iparban, 3,29 millió fő a nagy- és kiskereskedelemben és 2,54 millió fő az ún. élelmiszer-szolgáltató ágazatban talált munkalehetőséget. (Lásd a 3. táblát.)

2. tábla

Az élelmiszer-gazdaság szerepe a japán GDP előállításában

Ágazat	1975-ben		1985-ben		1992-ben	
	trillió jen	százalék	trillió jen	százalék	trillió jen	százalék
Mezőgazdaság és halászat	6,7	4,4	9,4	2,9	9,8	2,2
Élelmiszer-feldolgozás	5,4	3,5	10,5	3,2	12,1	2,7
Élelmiszer-kereskedelem	6,2	4,1	11,8	3,6	16,6	3,6
Élelmiszer-szolgáltatás	3,3	2,2	7,4	2,3	10,3	2,3
Élelmiszer-gazdaság összesen	21,6	14,2	39,2	12,1	48,7	10,7
Bruttó hazai termék (GDP)	152,4	100,0	324,2	100,0	455,4	100,0

Forrás: The Food Industry of Japan. Ministry of Agriculture, Forestry and Fishery. Tokyo. 1993. 13 old.

A japán élelmiszer-gazdaságnak a hazai ellátásban betöltött szerepét jelző adatokból (lásd a 4. táblát) szembetűnő, hogy míg a rizstermelés szinte teljes egészében fedezi a lakossági szükségleteket, addig több fontos élelmiszer-gazdasági termékből jelentős – esetenként a hazai termelést jóval meghaladó mennyiségű – behozatalra szorul az ország.

3. tábla

Az élelmiszer-gazdaságban alkalmazott munkaerő létszáma és aránya

Élelmiszer-gazdaság	Az alkalmazott munkaerő					
	1975-ben		1985-ben		1991-ben	
	tízezer fő	százalék	tízezer fő	százalék	tízezer fő	százalék
Mezőgazdaság és halászat	718	13,5	528	9,1	390	6,3
Élelmiszer-gazdaság összesen	565	10,7	699	12,1	722	11,7
Ebből:						
Élelmiszer-feldolgozás	113	2,1	126	2,2	139	2,3
Élelmiszer-kereskedelem	262	4,9	321	5,5	329	5,3
Élelmiszer-szolgáltatás	191	3,6	252	4,3	254	4,1
Összes alkalmazotti létszám	5.302	100,0	5.834	100,0	6.173	100,0

Forrás: lásd a 2. táblánál.

4. tábla

Néhány élelmiszer-gazdasági termék hazai termelése és importja 1991-ben

Termék	Hazai termelés	Import
	millió tonna	
Rizs	9,6	0,06
Búza	0,76	5,41
Szójabab	0,20	4,33
Zöldség	15,01	1,72
Gyümölcs	4,38	3,03
Hús	3,41	1,66
Tejtermék	8,34	2,68
Hal	4,27	4,32

Forrás: Yutaka Ishikawa: Status quo of the distribution of foods in Japan. Ministry of Agriculture, Forestry and Fishery. Tokyo. 1993. 8. old.

Az élelmiszer-gazdaság marketingcsatornáit

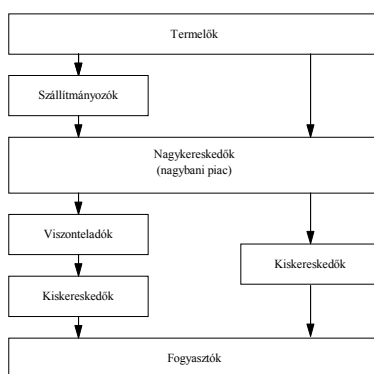
A japán élelmiszer-gazdaság marketingcsatornáira jellemző, hogy az esetek nagy részében a végső értékesítő nem a termelő, hanem szövetkezet vagy egyéb értékesítő szervezet. Az egész élelmiszer-vertikumot a szövetkezeti–szövetségi forma általános modellként szövi át.

A mezőgazdasági termékek realizálása sajátos elosztási rendszeren keresztül történik a szigetországban. Az 1. ábra a zöldség- és gyümölcsfélék elosztási csatorna sémáját mutatja, a 2. ábra a húsforgalmazás útjait szemlélteti.

Külön kell említeni a japán mezőgazdasági termelők és a lakosság számára egyaránt rendkívül fontos rizs sajátos elosztási rendszerét. A rizs termelését és a lakossági ellátást szabályozó 1942. évi Élelmiszer Ellenőrző Rendszer szigorú kormányzati felügyeletet biztosított a japán rizskereskedelem, a keresleti és kínálati viszonyok, az árak és az elosztás területén. A rizsimport liberalizálásának igénye azonban az 1980-as évek második fe-

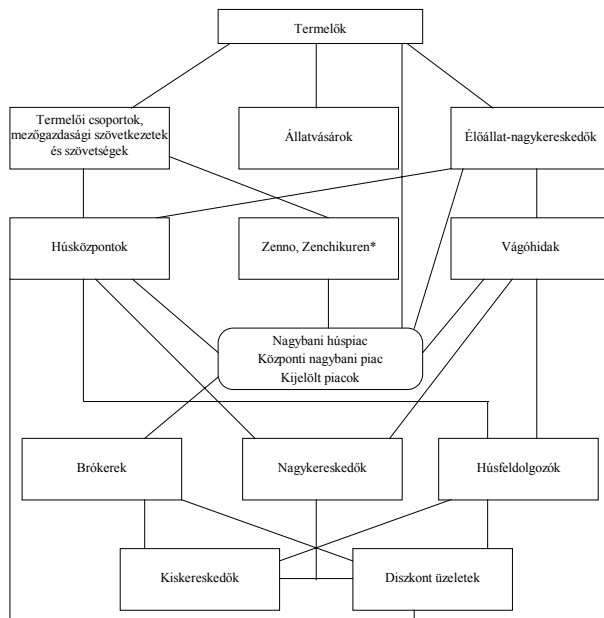
létől egyre erőteljesebben jelentkezett. A szigorú állami kontroll azóta némileg lazult, de a főbb marketingcsatornákra ma is jellemző az állami fix árak alkalmazása. A kormányzat teljes kivonulása a rizs elosztási rendszeréből s ezáltal a tiszta piaci viszonyok megteremtése mindmáig nagyfokú ellenállásba ütközik a nagyszámú rizstermelő és a fogyasztók részéről egyaránt. A rizstermelés és a termelői, illetve a fogyasztói árak destabilizációjától való félelem politikai kérdés.

1. ábra. A zöldség- és gyümölcsfélék kereskedelmének csatornái

Forrás: Japanese foods. Agriculture and rural areas. 1993. (a Japan International Cooperation Agency – JICA- kiadványa).

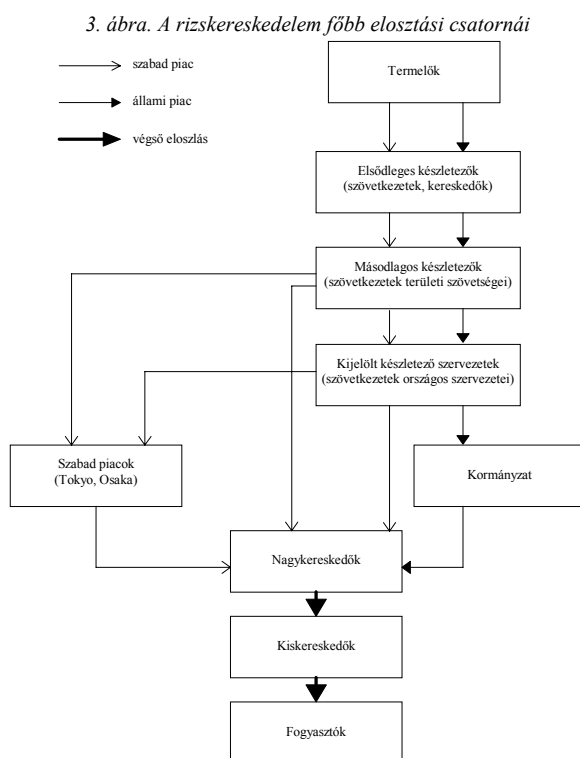
2. ábra. A húskereskedelem főbb elosztási csatornái

* Speciális japán közvetítő szervezetek a termelők és a nagybani piac között.

Forrás: Yoshiharu Kubo személyes közlése. (Obihiro University.)

Némiképp leegyszerűsítve, a jelenlegi értékesítési rendszerben a japán rizstermelő farmerek három úton tudják értékesíteni terméküket: szövetkezeti értékesítés, eladás egyéb szervezeteknek és „fekete kereskedelem” útján. Ez utóbbi csatorna tulajdonképpen közvetlen értékesítés a kiskereskedőknek, becslések szerint az összes megtermelt rizsnek 5-10 százalékát értékesítik ezen az úton. A japán rizskereskedelem elosztási csatornáit a 3. ábra mutatja.

Forrás: Tokuzo Mishima: Changes of the rice distribution. *Agricultural Economics*. 1992. évi 7. sz. 39–54. old.

A nagybani piacok szerepe

A nagybani piacok jelentősége az összes forgalomból való részesedésük alapján is megítélhető. Különösen a friss gyümölcs és zöldség, valamint az ún. tengeri élelmiszerek forgalmazásában vállalnak nagy szerepet a elosztási rendszer ezen csatornáit, részesedésük az 1992. évi forgalomból rendre 85, 86, illetve 72 százalékot tett ki, és a virágkereskedelem 86 százaléka is a nagybani piacokon bonyolódott le. Ugyanakkor e piacok részesedése a marhahús esetében 38, a sertéshús esetében pedig 17 százalékot tett ki.

Japánban törvény szabályozza a nagybani piacok alapítását és működését. E piacok kétféle típusa található meg: a központi és a helyi piacok. A központi piacok a Mezőgazdasági Minisztérium felügyelete alatt működnek, a helyi piacok ellenőrzése az önkormányzatok feladata.

A nagybani piacok feladata a mezőgazdasági termékek összegyűjtése, minőségének megállapítása, minőségi osztályba sorolása, árának megállapítása és újraelosztása. A mezőgazdasági termékek elvben szabad piacon is eladhatók, de gyakorlatilag az elosztási hálózat olyan jellegű, hogy a támogatott árak, a kvóták és egyéb okok miatt érdemesebb a szövetkezetnek eladni a mezőgazdasági termékeket. A szerződéses fejelem betartása Japánban is a magyarországihoz hasonlóan sok problémát okoz, melyek megoldására a szerződő felek közötti folyamatos kapcsolattartás, valamint egyeztetés lehet a megoldás.

A sajátos marketingcsatornák miatt a kiskereskedők nem vásárolhatnak közvetlenül a termelőktől, hanem csak a szövetkezetektől, illetve a nagykereskedőktől. Ily módon a mezőgazdasági termék útja a fogyasztóig a következő:

MEZŐGAZDASÁGI TERMELŐ → SZÖVETKEZET → NAGYKERESKEDŐ → KISKERESKEDŐ.

Az utóbbi években megfigyelhető, hogy jelentősen csökken a kiskereskedők száma és nő a szupermarketek jelentősége.

A nagybani piaci árverések után a megmaradt (el nem kelt) termékeket a szupermarketek közvetlenül is megvásárolhatják a szövetkezetektől. Mindamellelt terjedőben van az ún. SAKIDORI is, mely bizonyos elővásárlási (prebuying) rendszert tesz lehetővé. A nagybani piac, amelynek egyik fontos szerepe, hogy biztosítja a termelők és a fogyasztók közötti kapcsolat lehetőségét, típusai a következők³:

1. központi nagybani piac, számuk 88, amelyek a Mezőgazdasági Minisztérium ellenőrzése alatt működnek, csak olyan városban kaphatnak működési engedélyt, ahol a lakosság száma meghaladja a 200 ezret; jelenleg 52 vegyespiac, 20 zöldség-gyümölcs, 6 tengeri élelmiszerek, 10 virág és feldolgozott termékek forgalmazását végzi;

2. helyi nagybani piac, számuk 1596, közülük 887 nagyon kicsi, az összes forgalomnak mindössze 2 százalékát bonyolítja le; a helyi piacok lehetnek köz- és magánműködtetésűek, illetve forgalmazott termékek szerint vegyes forgalmazású, valamint zöldség- gyümölcs-, hal-, hús- és virágpiacok.

A nagybani piacokon hivatásos nagykereskedők működnek, akik engedélyüket közvetlenül a Mezőgazdasági Minisztériumtól kapják, de helyi engedély alapján ún. köztes nagykereskedők is tevékenykednek. Az engedélyezett felvásárlók listáját az önkormányzat polgármestere hagyja jóvá.

A Japánban működő összes nagybani piacok 1993. évi forgalma meghaladta a 12 milliárd dollárt. A nagybani piacokat szabályozó törvény ugyan nem tartalmaz részletes előírásokat, de az ún. kísérő rendeletek megszabják e piacok működési rendjét. A törvény, illetve a rendeletek megszegése esetén a piacot időlegesen bezárják.

A japán gazdaság egyik élelmiszer-központja, Hokkaido

Számunkra nagyobb jelentősége van Japán legészakibb nagy szigete, Hokkaido mezőgazdasági termékelosztó rendszerének, hiszen e sziget éghajlata hazánkéhoz hasonló. A sziget a 41–46. szélességi körök között fekszik, területe 83 000 négyzetkilométer, 22 százalékát teszi ki az ország összes területének. Hokkaido mezőgazdaságára jellemző,

³ Kazuo Muto szerint a nagybani piacoknak van egy harmadik típusa is, mely jóval kisebb méretű az ún. helyi piacoknál (lásd: Marketing systems of agricultural products in Japan. Japan FAO Association. Tokyo. 1987.), de személyes tapasztalataim szerint e két típus lényegileg nem különbözik egymástól, így azokkal értek egyet, akik alapvetően csak kétféle nagybani piacot különböztetnek meg.

hogyan az itt előállított termékek jelentős részt képviselnek Japán összes mezőgazdasági termékkibocsátásában. Így például a Japánban megtermelt

rizs	7,6,
búza	60,0,
szójabab	19,0,
vörös bab	79,0,
vesebab	79,0,
burgonya	78,0,
répa	100,0,
hagyma	43,0,
tej	39,0,
marhahús	14,0,
sárgarépa	23,0,
csemege kukorica	43,0

százalékát Hokkaido adta 1991-ben.⁴

A szigeten folytatott mezőgazdálkodás főbb jellemzőit az 5. tábla szemlélteti. A Hokkaidon megtermelt mezőgazdasági termékek mennyisége tekintetében a búza, a paradicsom, a bab, a cukorrépa és a tehen tej nagyjelentőségű. Különösen figyelemreméltók ezek az adatok annak tükrében, hogy a szigeten élők mindössze 4,6 százalékát teszik ki Japán lakosságának, és a mezőgazdasági népesség aránya ennél is kisebb. Számottevő különbség figyelhető meg a teljes-, illetve a részmunkaidős gazdálkodók arányában is. Hokkaido mezőgazdálkodásában kiemelkedő jelentősége van a tehenészeteknek és a húsmarhaállományoknak. A mezőgazdasági tevékenység tehát meghatározó jelentőségű a sziget lakossága számára, amit az is mutat, hogy az egy gazdálkodási egységre jutó árbevétel többszöröse a japán átlagnak.

Hokkaidon 98 nagybani piac működik, 42 közülük csak halpiac, a többi egyéb termékeket forgalmaz.

A sziget 212 lakott települését 8 kerületre osztották, és minden kerületben van központi piac. Igen tanulságos a piacok információáramlása. A nagybani piacok információs rendszerét 25 éve építették ki, s ennek eredményeképpen naprakész információt tudnak szolgáltatni a forgalmazott mezőgazdasági termékek 80 százalékáról. A sziget nagybani piacának információs központját 5 fő üzemelteti, és Hokkaido önkormányzata finanszírozza. Az információkat számítógépes rendszeren tárolják, az azokhoz való hozzájutás valamennyi gazdálkodó számára ingyenes. A számítógéppel nem rendelkező farmerek az információkat ún. tanácsadó irodáktól kapják.

A nagybani piacok különleges formái az állatárverések, melyeket hetente 2-3 alkalommal tartanak különböző helyszíneken. Az árveréseket szövetkezetek szervezik, az élő állatok egynegyedét itt adják el. A szervezésért és lebonyolításért a szövetkezetek 2,5 százalékos jutalékot számítanak fel. Az árveréseken rossz üzletmenet esetén visszavásárlás is előfordul azért, hogy később újra árverésre bocsáthassák az állatokat.

A nagybani piacok szervezettsége, információs lehetőségeinek kihasználása számkra is jelentős tapasztalatokkal szolgál. Emellett igen tanulságos a Hokkaidon tevékenykedő felvásárló, értékesítő, feldolgozó, hitelnyújtó szövetkezeti formációknak az elosztási rendszerben betöltött szerepe is.

⁴ Profile agriculture in Hokkaido. Hokkaido Overseas Agricultural Relationship Fund. 1993. 11. old.

5. tábla

Hokkaido mezőgazdasági részese

Megnevezés	Hokkaido (A)	Japán (B)	Arány (A) / (B) (százalék)
Földterület (ezer hektár)			
Összes terület	8 341	37 773	22,1
Szántóterület	1 209	5 243	23,1
Rizsföld	243	2 846	8,5
Hegyvidéki terület	439	1 275	34,4
Gyümölcsös	4	475	0,8
Rét-legelő	523	647	80,8
Egy gazdálkodási egységre jutó művelt terület (hektár)	10,8	0,9	12-szeres
Gazdálkodó egységek (ezer farm)			
Összes gazdálkodó egység	95	3 835	2,5
teljes munkaidős	43	592	7,2
részmunkaidős, elsősorban mezőgazdasági	31	531	5,9
részmunkaidős, elsősorban egyéb tevékenységgel	22	2 712	0,8
Teljes és részmunkaidős gazdálkodók aránya (százalék)	77,3	29,3	–
Mezőgazdasági népesség (ezer fő)			
Lakosok száma összesen	5 688	123 173	4,6
Mezőgazdasági népesség száma	405	17 296	2,3
Saját birtokon gazdálkodó népesség száma	216	5 653	3,8
Megtermelt mezőgazdasági termékek értéke (százmillió jen)			
Nettó nemzeti termelés értéke	124 623	2 991 618	4,2
Mezőgazdasági termelés értéke	4 797	46 406	10,3
Bruttó mezőgazdasági kibocsátás (százmillió jen)			
Összes kibocsátás	11 086	109 583	10,1
Növényi termékek	6 315	76 695	8,2
Rizs	2 014	31 305	6,4
Állatok és állati termékek	4 769	31 476	15,2
Tehéntej	2 233	7 178	31,1
Mezőgazdasági termelés mennyisége (ezer tonna)			
Rizs	790	10 463	7,5
Búza	501	952	52,7
Paradicsom	2 598	3 478	74,7
Bab	159	371	42,9
Cukorrépa	3 994	3 994	100,0
Tej	3 058	8 190	37,3
Feldolgozott állati termékek	156	2 103	7,4
Állatállomány (ezer darab)			
Tejelő tehén	847	2 058	41,2
Húsmarha	290	2 702	10,7
Sertés	643	11 816	5,4
Tojóttyúk	7 919	187 412	4,2
Farmok átlagos árbevétele (ezer jen)			
Mezőgazdasági bruttó árbevétel	11 616	2 648	4,4-szeres
Gazdálkodásból származó árbevétel	4 339	1 029	4,2-szeres
Nem mezőgazdasági tevékenység árbevétele	1 814	5 195	34,9

Forrás: Agriculture in Hokkaido. Hokkaido Kyodokumiai Tsushinsha. Sapporo. 1991. 30. old.

Ezek a szervezetek sajátos helyet követelnek maguknak az adott régióban, és ezt különféle eszközökkel igyekeznek elérni. A Tokachi körzetben működő Meat Packer Incorporated például rendkívüli jelentőséget tulajdonít annak, hogy a cég és termékei ismertek és keresettek legyenek piaci vonzáskörükben. Ennek érdekében például termékeiken szimbolikus jelet, úgynevezett logót alkalmaznak. Ez a Hokkaido-szerte ismert, a cég és beszállítói megkülönböztetésére az 1980-ban elfogadott szimbólum a közösségi marketing fontos eszközének tekinthető. Segítségével jelzik a minőségi hús előállítását, az állatok természetes tartását és az alapanyag környezetbarát feldolgozását. (A logó a végtelen kék eget és a határtalan térséget mintázza, valamint a felkelő napot, mely gazdag aratást ígér.) A szimbólumnak jelentős szerepe van abban, hogy a céget és beszállítóit az egész szigeten ismerik, a fogyasztók keresik az ily módon megjelölt termékeket.

A közösségi marketing hasonló megnyilvánulása tapasztalható a zöldség- és gyümölcsfélék kereskedelmében is, a területi szövetségi felvásárló és értékesítő csoportok pedig saját szimbólumokat használnak a fogyasztói csomagolásokon. Emellett gyakori, hogy a beszállító farmer azonosítóját (nevét és stilizált fényképét) is feltüntetik. Ennek, a termék vállalati és személyes azonosítása mellett, nyilvánvalóan jelentős reklámértéke is van.

A japán tapasztalatok hasznosíthatóságáról

A japán, illetve közelebről a hokkaidoi tapasztalatok közül megfontolandónak tartom többnek magyarországi honosítását.

– A hazai eloszlási rendszerben nagyobb szerepet kell biztosítani a nagybani piacoknak, melyek területi szervezését és működtetésük feltételeit törvényileg kellene biztosítani. E piacok alapításában és fenntartásában a legfelsőbb agrárirányítás, a helyi önkormányzatok, az agrárkamarák és a szaktanácsadó szervezetek kaphatnának megkülönböztetett szerepet.

– A piaci információs rendszer széles körű kiépítését elsősorban a nagybani piacok árumozgására kell alapozni. Állami költségvetési forrásokból kell megteremteni annak a lehetőségét, hogy a gazdálkodók és a felvásárló szervezetek naprakész információkhoz jussanak mind az értékesített termékek mennyiségéről, áraikról, mind a várható piaci irányzatokról.

– A népelelmezésben alapvető szerepet betöltő rizs elosztási rendszerének szabályozása Japánban jórészt ma is kormányzati hatáskörbe tartozik. A szabályozás mindig a terméskilátások és az importlehetőségek függvénye, és elsődlegesen figyelembe veszi a mezőgazdasági kistermelők mindenkori érdekeit. Ennek alapján megfontolandónak tartom, hogy a hazai agrárirányítás bizonyos esetekben – a lakossági ellátásban fontos szerepet betöltő élelmiszereknél, illetve a mezőgazdasági termelők létérdekeit érintő termékeknél – hathatósabb, esetenként nem piacform eszközöket is használjon az elosztás zavartalanságának elősegítése érdekében.

– Szorgalmazni kell a közösségi marketing eszközeinek területi alkalmazását mind a termelők és a feldolgozók, mind pedig az értékesítők számára. Az ehhez kapcsolódó intézményi keretek jórészt kiépültek, a finanszírozásba a költségvetési forrásokon kívül a vertikum szereplőit is be kell vonni. Ennek eredményeként – a hazai értékesítési kultúra fejlődése mellett – exportlehetőségeink is bővíthetnének.

IRODALOM

- Agriculture in Hokkaido 1991. Hokkaido Kyodokumiai Tsushinsha. Sapporo. 1991. 32 old.
- Asami, A.*: Mechanism and functions of contract farming for producing materials to be processed. Obihiro University. Obihiro. 1993. 11 old.
- Benet Iván*: Szentől szemben Japán és Magyarország mezőgazdasága. *Statisztikai Szemle*. 1994. évi 2. sz. 114–123. old.
- Benet Iván*: A japán mezőgazdaság és a piacgazdaság. Georgikon Kiskönyvtár. Keszthely. 1993. 93 old.
- Ishikawa, Y.*: Status quo of the distribution of food in Japan. Ministry of Agriculture. Forestry and Fishery. Tokyo. 1993. 8 old.
- Japanese Agriculture. Japan International Cooperation Agency. Tokyo. 1993. 23 old.
- Japanese Foods, Agriculture and Rural Areas. Japan International Cooperation Agency. Tokyo. 1992. 31 old.
- Kubo, J.*: Process of development of the market oriented economy. Obihiro University. Obihiro. 1993. 17 old.
- Mishima, T.*: Changes of the rice distribution and the functions of the food control system in Japan. *Agricultural Economics*. 1992. évi 7. sz. 39–54. old.
- Mizuta, A.*: Characteristics of the Japan's postwar economy. Obihiro University. Obihiro. 1993. 3 old.
- Muto, K.*: Marketing systems of agricultural products in Japan. Japan FAO Association. Tokyo. 1987. 240 old.
- Profile agriculture in Hokkaido. Hokkaido Overseas Relationship Fund. 1993. 12 old.
- Sántha Tamás*: A nagybani piacok szerepe a mezőgazdasági áruértékesítésben Japánban. V. Agrárökonómiai Tudományos Napok. Megjelent: Előadások a Gyöngyösi Tudományos Napokon. Szerk.: *dr. Magda Sándor – Szabó Lajos*. Gyöngyös. 1996.
- Tenk Antal – Sántha Tamás – Goda Mátyás*: A közösségi marketing szerepe a mezőgazdasági áruértékesítésben. Megjelent: Előadások a Gyöngyösi Tudományos Napokon. Szerk.: *dr. Magda Sándor – Szabó Lajos*. Gyöngyös. 1996.
- The Japan of today. The International Society for Educational Information Inc. Tokyo. 1989. 151 old.
- Tokachi Meat Distribution Center helps create a new era in daily foods. Tokachi Meat Packer Incorporated. Obihiro. 1993. 9 old.

TÁRGYSZÓ: Élelmiszer-gazdaság. Japán.

SUMMARY

In the transition period of the change-over to market economy the role of marketing is especially increasing in the sales of the products of food processing industry.

The author presents the main marketing channels of the food-stuff economy of Japan and gives a summary of the methods which can be applied also for the situation in Hungary. According to his opinion the experience of several decades of the countries with highly developed market economy can show the way to the Hungarian marketing experts in the establishment and operation of the marketing channels.

EGY KÍSÉRLETI JÖVEDELMI FELVÉTEL FŐBB TAPASZTALATAI*

AY JÁNOS – VITA LÁSZLÓ

A Központi Statisztikai Hivatal hagyományosan ötvenként végrehajtott lakossági jövedelmi felvételeinek feltételei a nyolcvanas évek végétől kezdve gyökeresen megváltoztak. Ennek oka döntően a személyi jövedelemadó bevezetése, a vállalkozói és a tulajdoni jövedelmek megjelenése, majd súlyuknak megnövekedése, valamint a lakossági jövedelmek fokozódó differenciálódása. Ennek következtében egyfelől igen alacsony lett a lakosság jövedelmi és vagyoni tárgyú kérdésekkel kapcsolatos válaszadási készsége, másfelől lényegében megszűnt a munkavállalói jövedelmek kontrollálásának jól bevált lehetősége. Ezt bizonyítják a kilencvenes években megkísérelt jövedelmi felvételek is.

Ezek az okok motiválták azt a kísérleti jövedelmi felvételt, amelyet a Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem Statisztikai tanszéke hajtott végre 1995-ben. A kísérleti felvétellel alkalmazkodni próbáltunk a megváltozott körülményekhez. A jövedelmi felvételek hagyományos technikája – az adott évi jövedelmek közvetlen és tételes tudakolása – helyett új, közvetett technika kikísérletezését tűztük célul. Úgy gondoltuk, csak így remélhető a megkérdezettek jobb közreműködése és az őszintébb válaszadás.

Eredetileg különböző megközelítéseket megvalósító több kérdőívvel végrehajtott felvételre gondoltunk. Tervünket azonban keresztülhúzta a pénzügyi szabályozás kutatások szempontjából kedvezőtlen változása és az infláció. Ezért végül kísérletünk két fázisra szűkült. Az első fázisban a lakosság viszonylag nagy mintájának leveleket küldtünk, amelyekben egyrészt tájékoztattuk az érintetteket a kutatás céljáról, másrészt előzetesen fel kívántuk mérni a lakosság közreműködési készségét. Ezután, a második fázisban az adatfelvételtől előzetesen írásban el nem zárkozó háztartások közül választottuk ki a kísérleti felvételben szereplő közel 600 háztartást.

Mindkét fázis végrehajtására Budapesten, két Fejér megyei városban (Székesfehérvár és Dunaújváros) és négy Pest megyei községben (Albertirsa, Budakeszi, Kóka és Tura) került sor. A kikérdezések nagy részét – mintegy kétharmadát – tudatosan a fővárosra koncentráltuk azért, hogy a fővárosra vonatkozóan elfogadható standard hibájú elemzési eredményekhez jussunk. A vidék bevonásával kizárólag arról kívántunk informálódni, hogy kísérleti módszerünk a fővároson kívül is működőképes-e.

* Ez a tanulmány a T013505 nyilvántartási számú OTKA kutatás zárótanulmányának kissé rövidített és átdolgozott változata. A tanulmány számos részlete megegyezik a szerzőknek a *Statisztikai Szemle* 1997. évi 10. számával egyidőben megjelent angol nyelvű kiadványban On a Pilot Survey of Household Incomes címen megjelent tanulmányban foglaltakkal.

A felkérő levél és annak fogadtatása

A közel 2400 címre eljuttatott felkérő levél célja kettős volt: egyrészt a lehetséges megkérdezettek tájékoztatása a felvétel céljáról és módjáról, másrészt a kérdőíves adatfelvételben való részvételtől kategorikusan elzárkózó háztartások kiszűrése, illetve elzárkózásuk okainak tudakolása. A felkérő levélre adandó válaszhoz igen rövid és egyszerűen kitölthető válaszlevelet és bérmentesített, címünkre szóló borítékot mellékelünk. A válaszlevél kérdéseinek megválaszolásával részben azt lehetett jelezni, hogy az adott háztartás kész-e, illetve rábeszélhető-e az együttműködésre vagy elzárkózik attól, részben pedig azt, hogy mi a kérdőíves adatfelvételtől való elzárkózás oka, mekkora az adott háztartás nagysága és milyen annak gazdasági aktivitás szerinti összetétele. A felkérő levélben azt is megírtuk, hogy a válaszlevelet adott határidőig vissza nem küldő háztartásokról feltételezzük, hogy rábeszélhetők a felvételben való közreműködésre.

1. tábla

A kiküldött felkérő levelek száma és a levél fogadtatása településtípusonként

Településtípus	A felkérő levelek száma (darab)	A válaszolók	A „NEM” választ adók
		aránya (százalék)	
Budapest	1591	11,4	5,3
A két város	398	13,6	4,3
A négy község	368	9,2	4,6

Az 1. tábla adatai szerint a felkérésre reagálók arányában nincs érdemleges különbség a fővárosi és vidéki népesség között. Azt is figyelemre méltónak tartjuk, hogy a közreműködést írásban eleve elutasító háztartások aránya igen alacsony. Ezt az arányt növelhetnék azok, akik a felkérő levélre egyáltalán nem válaszoltak, de nem tudatosult bennük az, hogy válaszuk hiányát hogyan értékeljük. A közreműködést határozottan elutasító háztartások 37 százaléka ugyanakkor az elzárkózás okaként azt jelölte meg, hogy egyedülálló lévén nem tekinti magát háztartásnak.¹

Sajnos az adatfelvételben való közreműködést írásban megtagadók közül oly kevesen adták meg háztartásuknak a válaszlevélben kért jellemzőit, hogy e háztartásoknak csak a háztartásnagyság szerinti összetételéről jutottunk statisztikailag értékelhető információhoz. Így eredeti elgondolásunkat – a megkérdezett háztartásoknak a jövedelmi színvonalat befolyásoló bizonyos ismérvek szerinti utólagos átsúlyozását – nem lehetett megvalósítani.

A második fázis kivitelezése

A kísérleti felvétel kérdőíve két fő részből állt. Az egyik fő rész – az „A” blokk – a háztartás egészére vonatkozó kérdéseket tartalmazta, a másik – a „B” blokk – pedig a háztartás 14 éves és idősebb tagjainak személyhez kötődő jövedelmeit tudakolta meglehetősen nagy részletességgel.

¹ Ebben feltehetően szerepet játszott a felkérő levél kissé félreérthető megfogalmazása is.

Az „A” blokk többek között

- a háztartás nagyságát,
- a háztartás 14 éves és idősebb tagjainak születési évét, nemét, iskolai végzettségét, valamint e személyek 1994-ben szerzett jövedelmének forrásait,
- a háztartás lakáskörülményeit és lakásrezsijét,
- a háztartás 1994. évi havi átlagos pénzbevételét, saját célra történő termelés–szolgáltatás révén elért éves megtakarítását és saját megítélés szerinti megélhetési színvonalát,
- a háztartás telekkel, nyaralóval, gépkocsival és más tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottságát,
- a háztartás fogyasztási kiadásait,
- és a háztartási költségvetés egyensúlyi helyzetét

tudakolta mindenkor az adott jellemzők természetéhez igazodó részletezettséggel. A jövedelmi–kiadási adatokat általában ezer forint pontossággal kérdeztük, de minden ilyen tételnél egy ún. pontossági kódot is szerepeltettünk, mellyel a válaszadó az általa megadott jövedelmi–kiadási adat pontosságát jellemezhetette az iskolai osztályozáshoz hasonló módon. A pontossági kód elhelyezésére szolgáló kódokockákat fel lehetett használni annak rögzítésére is, hogy a választ a megkérdezett nem tudja, illetve nem akarja megadni.

A felsorolt kérdéseken kívül az „A” blokkban szerepelt még néhány olyan kérdés is, amelyek elsősorban a megkérdezettek odaadóbb együttműködését kívánta elősegíteni. Tipikusan ezt a célt szolgálták például egyes 1995. évi kiadásokra vagy az életkörülmények 1995-ben várható alakulására vonatkozó kérdések, melyek valójában nem is képezték a vizsgálat tárgyát.

A „B” blokkot képező személyi kérdőív legelőször azt tudakolta, hogy 1994. évi jövedelmeiből ki mennyit adott be havonta a közös családi kasszába, és ki mennyit tartott meg saját célra. E kérdések után az egyes személyek főbb adómentes és adóköteles jövedelmeire, valamint adófizetési kötelezettségére kérdeztünk rá az adóbevalláshoz hasonló módon és részletezettséggel. A kitöltési utasítás szerint a „B” blokkban valamely adat 0 voltát a megfelelő rovatba tett vonással (-), azt pedig, hogy a megkérdezett nem tud vagy nem akar válaszolni valamely kérdésre, az adott rovat üresen hagyásával kellett jelezni. Ez a megoldás nem bizonyult szerencsésnek, mert a kérdőívek kitöltése során az utasítást nem mindig tartották be maradéktalanul. Az adókötelezettség, illetve az adóköteles tételek kérdezése és kérdőíven történő rögzítése után azt is fel kellett jegyezni, hogy a kérdésre „fejből” vagy az adóbevallásra támaszkodva válaszoltak-e.

A kérdőív még e vázlatos bemutatás alapján is túl bonyolultnak és ugyanakkor eklektikusnak tűnhet. Ez két dolognak tulajdonítható. Alapvetően annak, hogy a már említett anyagi korlátok miatt egy kérdőívbe voltunk kénytelenek összevonni a lakossági jövedelmek tudakolásának többféle, eltérő megközelítésen alapuló módját. Az alapul vett megközelítések a következők voltak:

- a) közvetlen rákérdezés a háztartás 1994. évi havi átlagos nettó pénzbevételére és a saját fogyasztásra termelt termékek, illetve saját célra végzett szolgáltatások révén elért megtakarítások 1994. évi összegére,
- b) közvetlen rákérdezés a 14 éves és idősebb háztartástagok háztartási költségvetéshez való hozzájárulásainak és saját célra megtartott nettó pénzbevételeinek havi átlagára,
- c) az 1994. évi fogyasztási kiadások összegének aránylag részletes tudakolása, illetve a havi bevételek és kiadások 1994-re jellemző nagyságrendjének feltérképezése,
- d) a 14 éves és idősebb személyek adómentes és adóköteles jövedelmeinek, valamint az általuk fizetett adónak adóbevallásszerű tudakolása.

Ebből következően a kérdőívben nemcsak a háztartás jövedelmeit többféle mélységben – vagy nagyon összevontan, vagy kissé részletesebben, vagy viszonylag részletesen – tudakoló kérdések találhatók, hanem a fogyasztási kiadások aránylag részletes számbavételét célzó kérdések is. A feltett kérdésekre kapott válaszokból hat különböző, később részletesen ismertetésre kerülő jövedelmi, illetve kiadási-mutatószámot képeztünk.

A hat mutató képzéséhez szükséges kérdések mellett a kérdőívben szerepelnek még a lakáskörülmények és a vagyon egyes elemeit feltérképezni kívánó kérdések is. Ez utóbbi kérdések szerepeltetésének célja olyan háttér-információk nyerése volt, melyeket fel lehetett használni az alapkérdésekre adott válaszok realitásának bizonyos fokú kontrolljaként is.

Nagyon fontosnak tartjuk már itt megemlíteni, hogy a számlálóbiztosokat, egy kérdéstől eltekintve, kifejezetten utasítottuk az „elszámoltatásszerű” kérdezésmód kerülésére. Ezzel egyrészt a válaszadók bizalmatlanságát törekedtünk eloszlatni, másrészt a válaszokban esetlegesen megjelenő „spontán inkonzisztenciákat” kívántuk megőrizni. Az említett kivétel annak elvárása volt, hogy ha valaki a kérdőív elején azt állította, az év folyamán volt jövedelme egy meghatározott forrásból, akkor e személy a kérdőív személyi részében összegszerűen is adjon számot az adott forrásból származó jövedelemről.

Ugyancsak a bizalom elnyerését, illetve megtartását szolgálta a kérdőív kifejezett – és ténylegesen betartott – névtelensége, továbbá bizonyos figyelemelterelőnek szánt kérdések szerepeltetése. A mindkét blokk számos kérdése esetében megengedett „Ezt nem tudom”, illetve „Ezt nem akarom megmondani” válasz funkciója végül az volt, hogy egy-egy kényesnek érzett kérdés megválaszolásától való idegenkedés miatt a megkérdezett ne kényszerüljön teljes mértékben elzárkózni a felvételben való közreműködéstől.

A háztartások mintája mind Budapesten, mind vidéken a postások ún. járatjegyzékét alkotó teljes utcákat vagy utcarészleteket jelentő szegmensek kiválasztásával keletkezett. Vidéken a szegmenseket véletlenszerűen, a budapesti 36 szegmenst viszont kerületek szerint rétegezve választottuk ki. A kiválasztott budapesti szegmenseket utólag még a lakókerület jellege szerint (zöldövezeti, családi ház, hagyományos bérház, lakótelepi panel) is rétegeztük. Ezután a megkérdezendő háztartások kiválasztása már a kérdőbiztosok feladata volt. A felkérő levelekre kedvező választ adó háztartásokat mind felkeresték, míg az arra egyáltalán nem válaszoló háztartások közül szabadon választottak.² Így végül Budapesten 366, a két városban 132, a négy községben pedig 80 háztartást kérdeztek ki. A fővárosban és a két városban egyetemi hallgatók, a négy községben pedig a KSH „profí” kérdőbiztosai keresték fel a háztartásokat, és töltötték ki a kérdőíveket.

A 366 budapesti háztartásból álló minta reprezentativitásának vizsgálata arra az eredményre vezetett, hogy a mintát át kell súlyozni a háztartás taglétszáma és a lakóépület jellege szerint. Ez oly módon történt, hogy a háztartások számát egyúttal felszoroztuk a megfelelő 1994. évi teljes körű adatra is.³ A feldolgozás közlésre kerülő eredményei – hacsak ennek ellenkezője nincs külön jelezve – az átsúlyozott és felszorozott mintából származnak.

² A minta kialakulásának részletes leírását lásd: *Ay János – Vita László: A háztartásokból álló minta keletkezése. Megjelent: Egy kísérleti jövedelmi felvétel legfőbb tapasztalatai. Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem. Budapest. 1997. 80. old.*

³ A minta reprezentativitásának vizsgálatáról, illetve átsúlyozásáról lásd: *Sugár András: Egy jövedelmi felvétel mintájának reprezentativitásáról és átsúlyozásáról. Megjelent: 2. jegyzetben i. m.*

Az alapadatok kezelése és minősége

A kérdésekre kapott válaszokból – alapadatokból – a kutatás céljának megfelelően, többféle eltérő megközelítésen alapuló jövedelmi-mutatószámot képeztünk. Ismertetésük előtt azonban az alapadatok minőségével foglalkozunk röviden, elsősorban a korábban már említett pontossági kódra támaszkodva.

A válaszolástól elzárkózást leginkább a valutavásárlással kapcsolatos kérdés váltott ki (7%). A „Nem tudom” válaszok aránya ugyanakkor 10 és 20 százalék között ingadozott a gépkocsival kapcsolatos kiadásokra, a kiadásjavító szolgáltatásokra, illetve a saját célra történő termelésből–szolgáltatásból eredő megtakarításokra vonatkozó kérdések esetén. A kérdőíveknek e két fenti szempontból vett együttes kitöltöttsége a legjobban talán azal jellemezhető, hogyan oszlanak meg a háztartások a folyó fogyasztási kiadásokat (FKIAD) tudakoló 50 kérdésre adott „Nem tudom” és „Tudom, csak nem akarom megmondani” válaszaik száma szerint.

2. tábla

*A megkérdezett háztartások megoszlása
az FKIAD 50 tételével kapcsolatos válaszhányok száma szerint
(százalék)*

A „Nem tudom” és a „Nem akarom megmondani” válaszok összesített száma	Budapest (n = 366)	A két város (n = 132)	A négy község (n = 80)
0	52,5	64,4	81,3
1	19,1	23,5	6,3
2	10,7	5,3	3,7
3	5,7	3,8	5
4 és több	12,0	3,0	3,7
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A tábla adatai szerint a kétféle ok miatti válaszhány halmozódása a vizsgált 50 kiadási tétel esetében még a fővárosban sem túl jelentős. (A válaszhányok elemzésbeli kezelésmódjára és következményeire később még visszatérünk.)

Az összecszerően tudakolt bevételi és kiadási tételek tipikus pontossági osztályzata 4. Az egyes tételek átlagos pontossági osztályzatai azonban természetesen nem egyformák, hanem két dologtól látszanak függeni. Egyrészt attól, hogy a kért tétel mely időszakra vonatkozik, másrészt attól, hogy az adott tétel milyen rendszerességgel esedékes. A pontossági osztályzatok összehasonlító elemzése ugyanis egyértelműen arra mutat, hogy a korábbi adatok általában kevésbé pontosak, illetve hogy a rendszeresen esedékes tételek – például lakbér, villanyszámla – átlagosan pontosabbak, mint a rendszertelenül előfordulók. Így például az 1994. év egy átlagos hónapjára tudakolt gyógyszerkiadás 3,92 átlagos pontossági osztályzatot kapott, míg az 1995. év márciusi gyógyszerkiadás pontosságát átlagosan 4,22-ra osztályozták a válaszadók. Ugyanakkor a lakbérkiadások átlagos pontossági osztályzata 1994 egy átlagos hónapjára vonatkozóan 4,21, 1995 márciusára vonatkozóan pedig 4,40. A 3. táblában néhány további alapadat átlagos pontossági osztályzata található.

3. tábla

Néhány tétel átlagos pontossági osztályzata

Megnevezés	Budapest	A két város	A négy község
A háztartás havi átlagos nettó pénzbevétele 1994-ben	4,14	3,97	4,04
Éves megtakarítás a saját fogyasztásra szánt termelésből, szolgáltatásból	3,82	3,37	3,67
A gondok nélküli megélhetéshez szükséges havi pénzösszeg 1994-ben	4,02	3,64	4,19
A gondok nélküli megélhetéshez szükséges havi pénzösszeg 1995-ben	3,98	3,60	4,27

Az adatfelvétel előtt azt reméltük, hogy a megkérdezettek nagy része nem fog elzárkózni attól, hogy a kérdőív egyes pontjaira adandó válaszait adóbevallására alapozza. Az adatok azonban azt jelzik, hogy e számításunk nem vált be. A fővárosi és a városi válaszadók az adó nagyságát inkább hajlamosak az adóbevallásokra alapozni (48,7, illetve 48,1 százalék), mint az adóköteles tételek összegét (26,5, illetve 32,2 százalék). A községi háztartásoknál ezek az arányok csak 15,7, illetve 14,1 százalékot tesznek ki. Ez valószínűleg azzal magyarázható, hogy a fizetett adó nagyságát inkább elpanaszolni, az adóalap nagyságát pedig inkább eltitkolni való dolognak tartják.

Az összegyűjtött alapadatok kutatás céljainak megfelelő elemzése érdekében hatféle jövedelmi, illetve kiadási-mutatószámot képeztünk. Első megközelítésként minden mutatót a háztartás egészére és a teljes évre vonatkoztattunk. Minden mutatót csak bizonyos feltételek fennállása esetén határoztunk meg. Az egyes mutatók tartalmának, számítás módjának itt következő részletezése mellett e feltételeket is mindig megadjuk:

– *deklarált jövedelem* (DJOV): a háztartás 1994. évi havi átlagos nettó pénzbevételenek 12-szerese növelve a saját fogyasztásra szánt termelés vagy saját részre végzett szolgáltatás révén elért éves megtakarítás összegével (ezt a mutatót csak akkor határoztuk meg, ha a háztartás 1994. évi havi átlagos nettó pénzbevétele ismert volt);

– *háztartási jövedelem* (HJOV): a háztartás tagjai által a közös családi kasszába beadott és a saját célra megtartott havi pénzösszegek összegének 12-szerese (ezt a mutatót csak akkor határoztuk meg, ha a háztartás tagjai által a közös kasszába együttesen beadott összeg pozitív volt);

– *folyó kiadás* (FKIAD): a tételesen kért kiadások éves összege az ingatlanvásárlásra, új otthon építésére vagy vételére és gépkocsi vásárlására fordított tételek kivételével (a folyó kiadások összegét csak azon háztartások esetében határoztuk meg, melyeknél mind a lakásrezsi, mind a havi részletezésben kért kiadások, mind az étkezésre és élvezeti cikkekre fordított kiadások összege pozitív volt);

– *összes kiadás* (OKIAD): a tételesen kért kiadások éves összege, beleértve az FKIAD-ban nem szereplő három kiadási tételt is (e mutató meghatározásának ugyanaz volt a feltétele, mint az FKIAD mutató meghatározásának);

– *bruttó jövedelem* (BJOV): a kérdőív személyi részében tudakolt adómentes és adóköteles jövedelmi tételeknek a háztartás tagjaira vonatkoztatott összege növelve a háztartások bérbeadásból, mezőgazdasági kistermelésből és állami vagy más pénzbéli segélyekből származó jövedelmével (ezt a mutatót csak akkor határoztuk meg, ha az adóköteles tételeknek a háztartás egészére vonatkozó összege pozitív volt, illetve ha a háztartásnak 1994-ben kizárólag csak adómentes bevételei voltak);

– *nettó jövedelem* (NJOV): a bruttó jövedelem és a háztartás tagjai által fizetett személyi jövedelemadó 1994. évi összegének különbsége (ezt a mutatót csak azon háztartások esetében határoztuk meg, melyeknél vagy mind a BJOV, mind az 1994-ben fizetett adó összege ismert volt, vagy a BJOV kizárólag csak adómentes tételekből tevődött össze).

Mint látható, az egyes mutatók meghatározhatóságának előfeltételei nem a lehető leg-szigorúbbak. Szigorúan véve egy mutató ugyanis csak akkor lenne igazán meghatározható, ha az adott háztartásra nézve annak minden összetevője ismert (azt is megengedve természetesen, hogy valamely alkotóelem értéke nulla). Az e feltételhez való maradéktalan ragaszkodás azonban az egyes mutatók szempontjából igen sok adathiányos háztartást eredményezne. Ezért a felsorolt mutatók esetében mindig csak a leglényegesebb alkotóelemek ismertségéhez ragaszkodtunk.⁴

Valójában mind a hat mutató a háztartások életszínvonalát jellemzi valamilyen módon. A hat mutató közül négy – DJOV, HJOV, BJOV, NJOV – a jövedelem, két mutató – FKID, OKIAD – pedig a fogyasztás mérésére szolgál. A DJOV az *a*) megközelítésnek, a HJOV a *b*) megközelítésnek, míg a BJOV és az NJOV a *d*) megközelítésnek felel meg. A négy jövedelmi mutató közül három nettó jellegű, a BJOV pedig bruttó jellegű mutatószám. A kétféle kiadási mutató közül az FKID a háztartások azon kiadásait közelíti, melyeket feltehetően a folyó bevételekből fedeznek, míg az OKIAD arra a három tételre is kiterjed, melyek finanszírozásában már döntő szerepe lehet a korábbi megtakarításoknak és hiteleknek is. Mindkét fogyasztási mutató meghatározása a fogyasztási kiadások meglehetősen részletezett kérdésére támaszkodik.

Mivel bármely kérdés esetében adva volt a válaszmegtagadás vagy a „Nem tudom” válasz adásának lehetősége, a hat mutatószám nem egyforma számú háztartásra volt meghatározható.

Ez kitűnik a 4. tábla adataiból.

4. tábla

A háztartások száma, amelyekre meghatározhatók az egyes mutatószámok

Mutatószám	Budapest az átsúlyozás		A két város	A négy község
	előtt	után		
DJOV	358	757 472	132	78
HJOV	317	674 585	130	56
OKIAD	366	772 409	132	80
FKIAD	366	772 409	132	80
BJOV	291	628 810	127	77
NJOV	193	447 113	102	71
Esetszám (<i>n</i>)	366	772 409	132	80

A tábla adatait még azzal egészítjük ki, hogy ha az OKIAD és a KIAD meghatározhatóságát ahhoz a szigorú feltételhez kötöttük volna, hogy e két mutató minden eleme ismert legyen, akkor ezeket Budapesten csak 192 (az átsúlyozás után 406 ezer), a két városban csak 85, a négy községben pedig csak 65 háztartásra vonatkozóan lehetett volna meghatározni.

Ezt a részt azzal zárjuk, hogy az 5. táblában megadjuk a fővárosi háztartások hat mutatószám nagysága szerinti legfőbb jellemzőit. Az adatok a taglétszám és az épület-jelleg szerint átsúlyozott háztartásokra vonatkoznak.

⁴ Ez az eljárás némi analógiát mutat a reprezentánsok ármegfigyelésére épülő árindexszámításnak azzal a gyakorlatával, amikor a reprezentánsokat viszonylag lazán specifikáljuk. Az általunk követett gyakorlat jogosságára később még visszatérünk.

5. tábla

A budapesti háztartások hat mutatószám szerinti jellemzői

Mutatószám	Átlag	Szórás	Alsó kvartilis	Medián	Felső kvartilis
	ezer forint				
DJOV	486	434	204	384	620
HJOV	475	375	216	372	600
OKIAD	678	768	277	464	746
FKIAD	585	532	276	452	702
BJOV	644	731	192	400	780
NJOV	503	595	180	333	539

A táblában látható átlagok mintavételi hibájának érzékeltetésére megemlítjük, hogy az egyes átlagok relatív standard hibája 5 százalék körüli.⁵

A mutatók konzisztenciája

Az összegyűjtött adatokat kétféle elemzésnek vetettük alá. Egyrészt azt tettük vizsgálat tárgyává, hogy a háztartások életszínvonalát jellemző – eltérő megközelítésen és eltérő részletezettségű alapadatszerzésen alapuló – mutatószámok mennyire egyeznek egymással, illetve hogy a képzett mutatók közül melyiket célszerű a háztartások anyagi-jövedelmi helyzetének jellemzésére használni. Másrészt a rendelkezésünkre álló igen gazdag anyagot bizonyos tematikus elemzések végzésére is fel kívántuk használni. E tematikus elemzésekben természetesen központi szerepet szántunk a háztartások életkörülményei és anyagi-jövedelmi helyzete közötti kapcsolat elemzésének. Mindkét fajta elemzés csak az átsúlyozott budapesti háztartásokra terjedt ki. A továbbiakban az első fajta elemzést konzisztencia-vizsgálatnak, a második fajtat pedig tematikus vizsgálatnak nevezzük. E dolgozatban alapvetően a konzisztencia-vizsgálat eredményeit foglaljuk össze és értékeljük, mert ez volt a kutatás elsődleges célja. A konzisztencia-vizsgálat eredményeinek bemutatása után azonban a tematikus vizsgálat néhány fontosnak tartott eredményére is kitérünk.⁶ Az 5. táblában szereplő mutatószámok közvetlenül nem hasonlíthatók össze, hiszen az egyes mutatószámok a háztartásoknak nem ugyanazon körét jellemzik. Emiatt a konzisztencia-vizsgálatot csak a budapesti háztartások azon, a továbbiakban röviden összehasonlíthatónak nevezett körére terjesztettük ki, melyekre vonatkozóan mind a DJOV, mind a HJOV, mind az FKIAD-mutatószám rendelkezésre állt. A budapesti háztartások ilyen értelemben összehasonlíthatónak tekintett köre az átsúlyozás előtt 314, az átsúlyozás után pedig 671 ezer háztartásból állt.

E döntést részben elméleti, részben gyakorlati szempontok indokolták. Az OKIAD mutatót azért hagytuk figyelmen kívül, mert az összes fogyasztási kiadások finanszírozásában minden bizonytalansággal nemcsak a folyó évben, hanem a korábban szerzett jövedelmeknek és hiteleknek is nagy szerep jut, s erre egy jövedelmi felvételnek nem kell kiterjed-

⁵ A standard hibák meghatározásánál feltételeztük, hogy a taglétszám és a lakóépület jellege alapján együttesen kialakítható „cellákba” tartozó ténylegesen megfigyelt háztartások egyszerű véletlen módon kerültek kiválasztásra.

⁶ A tematikus elemzések részletes eredményei A budapesti háztartások életkörülményei 1994-ben c. kézirat anyagában találhatóak.

nie. A BJOV és az NJOV mutatók használatáról inkább gyakorlati okokból – a Személyi kérdőív rovatainak igen hiányos kitöltöttsége miatt – mondtunk le. Emellett szolt továbbá az is, hogy előzetes várakozásainkkal ellentétben meglehetősen ritka volt az adóbevallások válaszadáskori igénybevétele is, és hogy igen nagy volt az egyes személyek által a kérdőív „A” blokkjának elején megjelölt jövedelmi források és az azokból származó, a „B” blokk megfelelő rovataiban közölt jövedelmek közötti inkonzisztencia is.

6. tábla

*A jövedelmek forrását és összegét is megadó személyek aránya
(százalék)*

Forrás	Budapest	A két város	A négy község
Munkaviszony	67,5	91,3	97,6
Vállalkozás	37,3	.	.
Munkanélküli ellátmány	51,6	.	.
Tulajdon	.	.	.
Nyugdíj	93,9	100,0	92,2
Társadalmi ellátmány	64,7	89,6	.
Egyéb	37,7	.	.

Az összehasonlítható budapesti háztartásoknak a konzisztencia-vizsgálat céljaira kiválasztott három mutató és az OKIAD nagysága szerinti legfontosabb jellemzőit a 7. tábla mutatja be.

7. tábla

A budapesti háztartások egyes mutatók szerinti eloszlásának jellemzői

Mutató	Átlag	Szórás	Relatív szórás (százalék)	Alsó kvartilis	Medián	Felső kvartilis
	ezer forint			ezer forint		
Valamennyi háztartás						
DJOV	470	314	67	228	384	610
HJOV	477	375	79	216	372	600
FKIAD	557	419	75	277	452	694
OKIAD	631	569	90	281	462	746
Ebből azok a háztartások, ahol az FKIAD minden eleme ismert						
DJOV	468	326	70	192	408	600
HJOV	474	409	86	216	372	564
FKIAD	578	460	80	277	473	700
OKIAD	639	560	88	277	480	760

A tábla adatai szerint a háztartások DJOV és HJOV szerinti jellemzői egymáshoz elég hasonlóak. A HJOV szerinti nagyobb szóródás minden bizonnyal annak tulajdonítható, hogy a HJOV esetében a kérdés valamivel részletezettebben történt, mint a DJOV esetében. Az adatokból az is kitűnik, hogy az FKIAD átlagos értéke 17-18, az OKIAD átlagos értéke pedig 32-34 százalékkal magasabb, mint a másik két mutatószámé.

Vizsgáltuk azt is, hogyan festene az összehasonlítható budapesti háztartások DJOV, HJOV, FKID és OKID szerinti megoszlása akkor, ha a számításokat csak azokra a háztartásokra korlátoznánk, melyekre vonatkozóan az FKID minden összetevője ismert volt. E megoszlások legfőbb jellemzőit a 7. tábla második része mutatja be.

A tábla alapján látható, hogy a háztartások négy mutatószám szerinti eloszlása a két esetben feltűnően jól egyezik. Az átlagok relatív standard hibájának korábban említett nagyságát tekintetbe véve a két esetben kapott átlagok közötti különbségek elhanyagolhatónak mondhatók. Ennek alapján megengedhető a háztartások szélesebb körére vonatkozó, az alapadathiány szempontjából „lazán specifikált” mutatószámok használata.

A három kiválasztott mutató egymással való konzisztenciáját több szempontból is megvizsgáltuk. Legelőször a mutatószámok páronkénti korrelációs együtthatóit tettük vizsgálat tárgyává. A korrelációs együtthatókat a 8. tábla mutatja be.

8. tábla

A DJOV, a HJOV és az FKID mutatószámok közötti korrelációk

Mutatószám	DJOV	HJOV	FKID
DJOV	1,0000	0,7447	0,6672
HJOV	0,7447	1,0000	0,5070
FKID	0,6672	0,5070	1,0000

A tábla szerinti korrelációs együtthatók nem túl nagyok, de nem is elhanyagolhatók.⁷

9. tábla

A háztartások megoszlása az egyes mutatópárok első és második tagja közötti nagyságrend szerint

Mutatópár és nagyságrend	A háztartások megoszlása (százalék)	A különbség	
		átlaga	szórása
ezer forint			
DJOV<HJOV	17,3	-210	492,1
DJOV≈HJOV	68,8	0	7,3
DJOV>HJOV	13,9	212	244,0
<i>Együtt</i>	<i>100,0</i>	<i>-7</i>	<i>252,9</i>
DJOV<FKID	57,8	-245	303,4
DJOV≈FKID	5,9	2	16,3
DJOV>FKID	36,3	151	165,4
<i>Együtt</i>	<i>100,0</i>	<i>-87</i>	<i>313,9</i>
HJOV<FKID	59,3	-251	325,1
HJOV≈FKID	6,2	0	17,4
HJOV>FKID	34,5	200	378,1
<i>Együtt</i>	<i>100,0</i>	<i>-80</i>	<i>396,0</i>

⁷ Említésre méltó még az is, hogy szinte pontosan ekkora korrelációs együtthatókat kapunk akkor is, ha nem az összes összehasonlítható budapesti háztartást vizsgáljuk, hanem csak azokat, melyeknél az FKID minden eleme ismert.

Mind a három mutató szerinti eloszlások összefoglaló jellemzői, mind azok páronkénti korrelációi alapján az állapítható meg, hogy a háztartások DJOV és HJOV szerinti megoszlása közelebb van egymáshoz, mint akár azok DJOV és FKIAD, akár azok HJOV és FKIAD szerinti eloszlása. Ezt még szemléletesebben mutatja a 9. tábla, mely aszerint csoportosítja a háztartásokat, hogy az egyes háztartásokban milyen a három mutatópár két-két tagjának nagysága egymáshoz képest.

Az első csoportba azok a háztartások tartoznak, amelyek esetében a vizsgált mutatópár első tagja kisebb, mint a másik, a harmadik csoport esetében pedig pontosan ellenkező a helyzet. A középső csoport háztartásainál végül a két vizsgált mutatószám értéke közel egyforma, amit úgy értünk, hogy az első mutatószám másodikhhoz viszonyított értéke 0,95 és 1,05 között mozog.⁸

A tábla két utolsó oszlopában az egyes mutatópárok első és második tagja közötti különbségek átlagát és szórását adjuk meg az egyes mutatópárok első és második tagja közötti nagyságrend alapján képzett három csoportban.

Az adtok elég jellegzetes különbségeket mutatnak. Míg a DJOV és a HJOV-mutatószám értéke a háztartások több mint kétharmadánál közel egyenlő, addig a DJOV és az FKIAD, illetve a HJOV és az FKIAD mutatószámok értéke mindössze a háztartások 6 százalékánál egyezik. Abban a tekintetben is lényeges különbség áll fenn, hogy míg az DJOV és a HJOV mutatópár esetén a HJOV-nál kisebb, illetve az annál nagyobb DJOV-val rendelkező háztartások aránya szinte azonos, továbbá a DJOV és a HJOV közötti különbség átlaga a HJOV-nál kisebb, illetve az annál nagyobb DJOV-val rendelkezők körében ugyancsak lényegében egyforma, addig a másik két mutatópár esetében a folyó kiadások nagyságához viszonyított átlagos jövedelemhiány számottevően nagyobb, mint a folyó kiadások nagyságához viszonyított átlagos jövedelemtöbblet. Ezzel együtt a DJOV-hoz, illetve a HJOV-hoz képest jövedelemhiánnyal rendelkező háztartások aránya 20-25 százalékponttal nagyobb, mint a DJOV-hoz és a HJOV-hoz képest jövedelemtöbbletet felmutató háztartásoké. Ez feltehetően azzal magyarázható, hogy a jövedelmek esetében a háztartások a valóságosnál kisebb, a kiadások esetében pedig a valóságosnál nagyobb összeg bemondására hajlamosak. Ilyen hatása lehetett annak is, hogy a fogyasztási kiadásokat a jövedelmeknél (DJOV és HJOV) jóval részletesebben kérdeztük.

Végül azt is vizsgálat tárgyává tettük, milyen képet mutat az összehasonlítható budapesti háztartásoknak a lehetséges mutatópárok szerinti kombinatív osztályozása. Annak ellenére, hogy ez nem mindig szerencsés, az eredmények jobb összehasonlíthatósága érdekében erre a célra mindhárom mutatószám esetén ugyanazokat a nagyságkategóriákat használtuk. A kombinatív osztályozások tanulmányozása alapján arra kaphatunk választ, hogy az egyes mutatószámok milyen mértékben helyettesíthetők egymással, azaz hogy a háztartásoknak mekkora hányada tartozik valamely mutatópár mindkét tagja szerint ugyanabba a nagyságkategóriába. A lehetséges kombinatív osztályozások közül illusztrációképpen a háztartások DJOV és FKIAD szerinti kombinatív osztályozásának eredményét mutatjuk be a 10. táblában.

A DJOV–HJOV mutatópár alapján ugyanazon nagyságkategóriába jutott a háztartások 80,7 százaléka, a DJOV–FKIAD mutatópár alapján 30,4 százaléka, a HJOV–FKIAD mutatópár alapján pedig 31,3 százaléka. Ezek az eddig mondottakat erősítik meg: míg a

⁸ Természetesen ennek megfelelően értendő az is, hogy az első mutatószám értéke kisebb vagy nagyobb, mint a másodiké.

két jövedelmi mutató között meglehetősen nagy fokú a konzisztencia, addig a jövedelmi és a fogyasztási mutatók között erős inkonzisztencia tapasztalható.

10. tábla

A háztartások száma a DJOV és a FKIAD mutatószám értéke szerint

DJOV (ezer forint)	FKIAD							Együtt
	-150	151-250	251-350	351-500	501-650	651-800	801-	
	ezer forint							
-150	13 859	17 369	17 987	–	–	–	–	49 215
151-250	31 009	30 366	33 785	32 121	9 321	–	–	136 602
251-350	8 869	15 588	19 606	44 232	979	2 679	3 264	95 217
351-500	979	4 637	36 498	33 522	38 591	14 290	15 288	143 805
501-650	–	–	10 509	20 113	28 642	13 265	19 627	92 156
651-800	–	3 040	–	–	14 521	22 936	28 533	69 030
801-	–	1 040	–	4 926	8 559	15 347	55 436	85 308
<i>Együtt</i>	<i>54 716</i>	<i>72 040</i>	<i>118 385</i>	<i>134 914</i>	<i>100 613</i>	<i>68 517</i>	<i>122 148</i>	<i>671 333</i>

Végül meg kell jegyezni azt is, hogy a konzisztencia-vizsgálat abban az esetben is igen hasonló eredményeket ad, ha a vizsgálatokat csak azokra a háztartásokra végezzük el, melyek azt állították, hogy bevételeik és kiadásaik rendszerint egyensúlyban vannak.

A tematikus elemzések néhány eredménye

A tematikus elemzések célja döntően annak vizsgálata, hogy milyenek a budapesti lakosság életkörülményei, illetve hogy az életkörülmények és a kiadások bizonyos elemei függnek-e a háztartások jövedelmi helyzetétől. Ezt a legtöbb esetben úgy vizsgáltuk, hogy a háztartásokat az FKIAD mutatószám egy főre jutó értékének nagysága szerint nem csökkenő sorrendbe rendeztük, majd a háztartásoknak a sor elején elhelyezkedő negyedét alacsony jövedelműnek, a sor közepére kerültek felét közepes jövedelműnek, a sor végén található negyedét magas jövedelműnek tekintettük, és meghatároztuk, illetve egymással összehasonlítottuk számos tényezőnek e három csoportra vonatkozó átlagos értékét. Egyes esetekben természetesen ennél finomabb módszerrel – korrelációs számítás segítségével – is sor került az FKIAD egy főre jutó értékével közelített jövedelmi szint és az életkörülmények egyes jellemzői közötti kapcsolat vizsgálatára. E vizsgálatok alapján elég megbízhatóan ki lehetett emelni azokat a tényezőket, melyek érdemlegesen függenek a jövedelmi szinttől.

A 11. tábla a jövedelem nagyságától leginkább függeni látszó tényezők és a jövedelem négy lehetséges mutatója közötti korrelációs együtthatókat tartalmazza. A korrelációs számítás az egyes jellemzők egy háztartásra vonatkozó értékei között hajtottuk végre, páros esetmegtartás mellett. E megkötés azt jelenti, hogy egy-egy korrelációs együttható számítása mindazon háztartásra kiterjed, melyekre mindkét vizsgált jellemző ismert.

A tábla egyes soraiban a legnagyobb korrelációs együttható mindig árnyékolva van szedve. Jól látható, hogy a négyféle jövedelmi mutatószám közül az FKIAD áll a 23 felsorolt tétel közül legtöbbször a legszorosabb kapcsolatban. Bár a 23 tétel közül csak kettő

nem kifejezetten kiadási tétel, és így ez nem is meglepő, ennek alapján talán megkockázható az a kijelentés, hogy a négyféle mutatószám közül az FKID adja a legtöbb információt a háztartások életszínvonaláról, s ennél fogva ez joggal tekinthető a leginformatívabb életszínvonal-mutatónak.

11. tábla

Az egyes jellemzők és a négy mutatószám közötti korrelációs együtthatók

Jellemző	DJOV	HJOV	FKIAD	OKIAD
Telefonszámla	0,350	0,231	0,501	0,389
Lakásbiztosítás	0,229	0,295	0,220	0,109
Évi összes lakásrezezi (REZSI)	0,459	0,313	0,511	0,422
Gondtalan megélhetéshez szükséges összeg	0,750	0,562	0,667	0,533
Kiadás bútorra	0,531	0,166	0,486	0,497
Kiadás külföldi nyaralásra*	0,679	0,246	0,573	0,568
Kiadás belföldi nyaralásra*	0,666	0,312	0,656	0,609
Kiadás rövidebb utakra	0,242	0,266	0,440	0,371
Kiadás magánorvosra*	0,253	0,278	0,213	0,197
Kiadás magánfogorvosra*	0,170	0,179	0,191	0,157
Kiadás vendéglői étkezésre (VEND)	0,456	0,251	0,637	0,554
Kiadás sportolásra, fitnessre* (SPORT)	0,677	0,199	0,666	0,674
Kiadás oktatási célra (OKT)	0,203	0,215	0,422	0,326
Kiadás újságra	0,472	0,413	0,567	0,506
Kiadás színházra, koncertre, múzeumra*	0,308	0,219	0,344	0,320
Kiadás taxira*	0,132	0,025	0,190	0,131
Kiadás bejárónőre, mosatásra*	0,423	0,196	0,433	0,426
Kiadás rokon, barát megajándékozására	0,318	0,316	0,496	0,379
Kiadás valuta vásárlására	0,655	0,343	0,677	0,606
Személygépkocsik száma	0,557	0,443	0,546	0,530
Kiadás benzinre (BENZIN)	0,581	0,388	0,678	0,654
Tartós fogyasztási cikkek száma (TFCSZAM)	0,593	0,479	0,627	0,572
Hányféle kurrens (*-gal megjelölt) tételre költött? (KURRSZAM)	0,512	0,421	0,583	0,543

A tematikus vizsgálatok eredménye azonban legszemléletesebben talán azokkal a regressziós egyenletekkel foglalható össze, melyek arra szolgálnak, hogy az FKID értékét a háztartások néhány viszonylag könnyen megállapítható jellemzője alapján becsüljük. A stepwise regressziószámítás legfontosabb eredményeit a 12. tábla foglalja össze. A tábla a három legjobbnak talált lineáris regressziófüggvény együtthatóit (1–9. sor), determinációs együtthatóját, valamint abszolút és relatív standard hibáját (10–12. sor) tartalmazza.

A regressziós elemzések az átsúlyozott, de felszorzatlan minta adatai alapján készültek. Erre azért volt szükség, hogy a regresszióelemzés szerves részét képező hipotézisvizsgálatok eredményeire is támaszkodni lehessen.⁹

Megjegyezzük, hogy mind a globális, mind a parciális F-próbák minden szokásos szignifikancia-szinten szignifikáns eredményt adnak. Jól látható, hogy a determinációs

⁹ A felszorozott minta adatait használva ugyanis a próbák a nagy mintaelemszám miatt mindig - a valóságos helyzettől függetlenül - a megfelelő nullhipotézisben szereplő állítástól való szignifikáns eltérést jeleznének.

együtthatók mindhárom esetben magasak, ami azt jelenti, hogy az egyes egyenletekben szereplő magyarázó változók együttesen az FKIAD változó ingadozásának 83-88 százalékát magyarázzák. Az abszolút, illetve relatív standard hibák ezzel együtt viszonylag nagyok. Ez azzal magyarázható, hogy az FKIAD változó relatív szórása mind az I. egyenlettel vizsgált 327 háztartás, mind a II. és III. egyenlettel vizsgált 305 háztartás esetében szokatlanul nagy: 93, illetve 94 százalék. Ez azonban a vizsgált jelenség természetes velejárója.

12. tábla

A regressziószámítás néhány eredménye

Megnevezés	I. egyenlet (n = 327)	II. egyenlet (n = 305)	III. egyenlet (n = 305)
1. DJOV	0,366	0,315	0,294
2. VEND	58,275	59,222	57,115
3. SPORT	43,646	36,107	36,129
4. OKT	40,432	31,758	30,901
5. TFCSZAM	50,212	34,111	29,347
6. BENZIN	–	1,190	1,096
7. REZSI	–	1,316	1,294
8. KURRSZAM	–	–	28,419
9. Konstans	109,252	61,645	60,276
10. Determinációs együttható	0,834	0,873	0,877
11. Standard hiba	217,8	191,5	188,1
12. Relatív standard hiba	38	34	33

Az egyenletek arra utalnak, hogy az FKIAD-mutatószám háztartásonkénti nagysága aránylag jól becsülhető az igen könnyen megállapítható DJOV-mutatószám és néhány szintén aránylag könnyen megismerhető, nem „kényes” adat alapján. Ennek gyakorlati jelentősége akkor lenne igazán nagy, ha bebizonyosodna, hogy a vizsgált – vagy ahhoz hasonló – regressziós egyenletek időben stabilak, illetve a bennük szereplő együtthatók csak az infláció következtében változnak. Ebben az esetben ugyanis viszonylag kevés információ alapján gyakorlati célra kielégítő pontossággal lehetne becsülni a háztartások életszínvonalát, jövedelmi helyzetét. Az, hogy ez valóban így van-e, természetesen további vizsgálatokat igényel.

Következtetések és ajánlások

A kísérleti felvétellel szerzett – előzőkben viszonylag bőven ismertetett – tapasztalataink alapján néhány többé-kevésbé általános következtetést, illetve ajánlást fogalmazunk meg.

Bár az adatfelvétel előtt szétküldött *felkérő levelek* a végső minta kialakulásában is szerepet játszottak, mégsem ezt tartjuk a felkérő levelek igazi funkciójának. A leveleknek a felvétel megkezdése előtti szétküldése elsődlegesen a következő célokat szolgálta:

- a címzettek előzetes tájékoztatása a felvétel céljáról és módjáról;
- a számlálóbiztosok minél kedvezőbb fogadtatásának elősegítése;

- a felvételtől kategorikusan elzárkózó háztartások előzetes kiszűrése és ezáltal a számlálóbiztosok megkímélése az esetleges kellemetlenségektől;
- felkészülési idő adása a háztartásoknak a megalapozottabb válaszadásra és a számlálóbiztosok egyébként elég időigényes bevezető tájékoztatójához szükséges idő lényeges lerövidítése.

A kérdőbiztosok aránylag kedvező tapasztalatai valószínűleg döntően a felkérő levelek hatásának tulajdonítható. Ezért legelső ajánlásunk az, hogy a kísérleti felvételhez, hasonló tárgyú adatfelvételek esetében, a felvétel előtt célszerű és kifizetődő a leendő megkérdezetteket a felvétel céljáról, tárgyáról, technikájáról és a válaszadás hozzávetőleges időigényéről őszintén tájékoztatni. Az is hasznos lehet, ha a felkérőlevélben a válaszadókkal azt is közlik, hogyan készülhetnek fel a gyors és megalapozott válaszadásra.

A *névtelenség* kapcsolatban vegyes tapasztalatokról számolhatunk be. Egyfelől minden bizonnyal csökkenthette mind a válaszmegtagadást, mind a szándékosan hamis válaszok arányát. Ugyanakkor az általunk komolyan vett – valódi – névtelenség lehetlenné tette a számlálóbiztosok munkájának ellenőrzését, valamint a kérdőívek ellenőrzésekor tapasztalt hibák és hiányosságok utólagos megszüntetését. Ezért úgy gondoljuk, hogy a valódi névtelenség biztosítása csak akkor célravezető, ha jól képzett, a kitöltési utasításokat maradéktalanul betartó és „hibamentesen” dolgozó kérdőbiztosok állnak rendelkezésre. Úgy gondoljuk, hogy e feltétel teljesülésének adatfelvételek végrehajtására szakosodott szervezetek esetében meglehetősen jók az esélyei.

A *jövedelemadó-bevallások használatával* kapcsolatban kísérleti felvételünk abszolút negatív eredménnyel járt. Ugyanis mind az adóköteles jövedelemre, mind a fizetett adóra vonatkozó kérdések megválaszolásához csak igen kevés háztartás használta fel adóbevallását. Ezért még a kifejezetten a jövedelmek tudakolására irányuló felvételek végrehajtásának idejét sem szükséges az adóbevallások határidejéhez igazítani. Ehelyett tanácsosabb a felvételt a beszámolási időszak után minél hamarabb végrehajtani. E mellett szólnak még az alapadatok pontosságával kapcsolatban tapasztaltak is.

13. tábla

A budapesti háztartások néhány 1994. évi adata

Megnevezés	Az egy főre jutó havi átlagos személyes célú		
	jövedelem	kiadás	kiadás a jövedelem százalékában
	ezer forint		
Háztartás-statisztika szerint*	15,8	15,6	99
Kísérleti felvétel** szerint			
akiknél rendszeres az egyensúly	16,9	18,2–20,1	108–119
összes háztartás	17,1	20,3–23,0	119–135

* Lásd: Családi költségvetés I. 1994. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1996. 43 old.

** Összehasonlítható háztartások adata, a jövedelmet a DJOV, a kiadást pedig az FKID (az első adat), illetve az OKIAD- (a második adat) mutatószámmal mérve.

Végül a *legfontosabb következtetés*, amelyet a kísérleti felvételből nyertünk, véleményünk szerint az, hogy a jelenlegi hazai körülmények között a lakosság valódi jövedelmi helyzetét hűbben tükrözhetnék, a kiadási tételek tudakolására, feldolgozására és bizonyos korrigálására alapozott felvételek, mint a jövedelmek közvetlen kérdezése. Ezt a

következtetést arra alapozzuk, hogy a kísérleti felvételben, ahol a korábban már említett kivételtől eltekintve szándékosan kerültük a bevételek és a kiadások közötti mérlegszerű egyeztetést, s a névtelenség és a kérdés viszonylag rövid időtartama miatt feltehetően a válaszadók sem törekedtek a bevételek és a kiadások egyeztetésére, a kiadási mutatók átlagai szignifikánsan – az alapul vett mutatóktól és a háztartások figyelembe vett körétől függően mintegy 10-35 százalékkal – meghaladták a jövedelmi mutatókét. Ezzel szemben a KSH 1994. évi, 13. táblabeli háztartás-statisztikai adatai szerint a jövedelmek és a kiadások átlaga lényegében azonos volt.

A 13. tábla adatainak értékeléséhez még az is hozzátartozik, hogy az OKIAD-mutatószám tartalma gyakorlatilag a Központi Statisztikai Hivatal által használt személyes célú kiadás elnevezésű mutatószámával egyezik meg, az FKIAD-mutatószámé pedig szűkebb annál.

A mondottak alapján úgy látszik, hogy Magyarországon jelenleg a lakosság jövedelmeinek közvetlen tudakolása helyett célravezetőbb lehet a tárgyévi bevételekből finanszírozott kiadások nagyjából olyan részletezettségű kérézése, mint ahogyan az a kísérleti felvétel kérdőívében történt. E kiadások tudakolása során azonban érdemes külön súlyt helyezni arra, hogy

– az egyes kiadási tételek létét vagy nem létét – hacsak lehet – megfelelő ellenőrző kérdésekkel kontrolláljuk;

– a kiadási tételek esetében minél következetesebben szétválasszuk a tárgyévi bevételekből, a korábbi évek megtakarításaiból vagy a vagyon bármilyen más fajta „feléléséből”, valamint a jövőbeli bevételek terhére felvett hitelekkel finanszírozott kiadásokat.

A kiadások viszonylag részletes kérésén túl természetesen az esetleges tárgyévi megtakarításokról is elengedhetetlen az informálódás.

A kiadások tudakolásával kapcsolatos e két követelmény a kísérleti felvétel kérdőívében csak részben érvényesült. Így például a lakás felszereltségét nem hoztuk közvetlen kapcsolatba a lakásrezsi egyes tételeivel, vagy a megtakarítások, illetve hitelek igénybevételét megkérdeztük ugyan, de nem összecsúszva és nem minden vonatkozásban. Ezt a hiányosságot a kétféle kiadási-mutatószám (FKIAD és OKIAD) képzésével és használatával kíséreltük meg némileg ellensúlyozni. Ez azonban természetesen nem helyettesítheti egy, a javaslatunknak megfelelő kérdőív kidolgozását és kipróbálását.

A javasolt módon szerzett információk alapján olyan mutatószámot lehetne képezni, amelyik a fogyasztási kiadásoknak a tárgyévben szerzett jövedelmekből finanszírozott részét számszerűsítene. Ehhez úgy lehetne eljutni, hogy a viszonylag részletesen, de nem túl részletesen tudakolt fogyasztási kiadások összegét az esetleges megtakarításokkal növeljük és a korábbi év(ek)ben megtakarított összegből vagy felhalmozott vagyonból „felélt” résszel csökkentjük. E számításban a tárgyév folyamán hitelből vásárolt termékeket, szolgáltatásokat csak a tárgyévi hiteltörlesztés és az esetleges előleg összegével kellene figyelembe venni, a tárgyévvel korábban felvett hitelek tárgyévben esedékes törlesztését pedig önálló fogyasztási kiadásként kellene kezelni. Az így kapott összeg – legalábbis a jelen gazdasági helyzetben – tartalmilag közel esne a háztartás-statisztika által újabban használt folyó fogyasztási kiadáshoz, bár természetesen teljesen nem egyezne meg vele.

A kiadási tételek tudakolása mellett célszerű lenne még bizonyos kiegészítő információkat is beszerezni.

Kiegészítő információként mindenképp

- a háztartás tagjainak neme, kora, az év folyamán szerzett jövedelmeinek eredete és a háztartási kiadásokra jelentős hatást gyakorló esetleges betegségek, fogyatékoságának rögzítése,
- a lakáshasználat jogcíme, a lakóépület jellege, a lakás komfortfokozata és felszereltsége,
- a háztartási költségvetés egyensúlyi helyzetének jellemzése,
- a háztartás havi átlagos nettó pénzbevétele és önfogyasztásból eredő éves megtakarítása,
- a háztartás néhány vagyontárggyal, illetve tartós fogyasztási cikkel való ellátottsága

jöhet szóba. E kiegészítő információk első három csoportja egyes kiadási tételek „laza” kontrolljára lenne felhasználható. Az utolsó két kiegészítő információ ezzel szemben, szükség esetén, a háztartási jövedelem regressziószámításon alapuló becslésszerű megállapítására lenne felhasználható.

A tárgyévi nettó jövedelem ilyen közelítése olyan adatgyűjtést igényelne, amely tartalmilag igen hasonlít a háztartás-statisztikai adatfelvételekhez. Ugyanakkor lényeges pontokon el is térne azoktól, amennyiben az általunk javasolt felvétel

- egyszeri, viszonylag rövid időigényű adatfelvétel;
- kevésbé részletező, mint a háztartás-statisztika;
- nem készlet a kiadások és a bevételek mérlegszerű egyeztetésére, mert csak a különféle kiadási tételek „laza” kontrollját tűzi ki célul;
- a kiadási tételeket ezer forint pontossággal, az adott tétel természetéhez igazodó időtartamra vonatkozóan tudakolja.

Az alapadatok pontosságáról szerzett tapasztalatok miatt erősen megfontolandónak tartjuk azonban a háztartásoknak a tárgyéven belüli többszöri – 2-4-szeri – félév vagy negyedév végi kikérdezését. Ezzel alkalmasint tovább javítható a tárgyévi bevételekből finanszírozott kiadásokról szerzett információk pontossága és megbízhatósága, hiszen így feleslegessé válna a túl hosszú időre vonatkozó visszaemlékezés, illetve egyes tételek esetében nem kellene az év egészére való „átlagolás” képességére számítani. A háztartások tárgyéven belüli 2-4-szeri kikérdezése természetesen már a névtelenség feladását igényelné. Az anonimitás biztosítása azonban, fogyasztási kiadások tudakolása esetén, véleményünk szerint kevésbé fontos követelmény, mint a jövedelmek közvetlen kérdezése esetén.

Tapasztalataink szerint egy jövedelmi felvétel esetében nagyon sok múlik a kérdőbiztosokon. Ezért a kérdőbiztosokat igen alaposan fel kell készíteni és – többek között – utasítani kell arra, hogy

- a kérdőív egyes kérdéseit lehetőség szerint a háztartás adott témában legtájékozottabb tagjainak tegyék fel;
- megfelelő rávezető kérdések, magyarázatok stb. útján igyekezzenek a lehető legkisebbre szorítani, minimalizálni a válasziányokat.

Úgy gondoljuk, hogy a vázolt módon eljárva elfogadható pontosságú információ szerezhető a lakosság jövedelmi viszonyairól, sőt még talán az is elérhető, hogy a jövedelmi skála két szélén elhelyezkedő háztartások se maradjanak ki teljesen az adatszolgáltatásból. Ez azonban természetesen nem jelenti azt, hogy nem érdemes a lakossági jövedelmek célszerű tudakolásának más módjaival is kísérletezni.

SUMMARY

The authors summarize the main results of their 1995 pilot survey on 1994 household incomes. The pilot survey aimed at developing methods of collecting income data alternative to the traditional way.

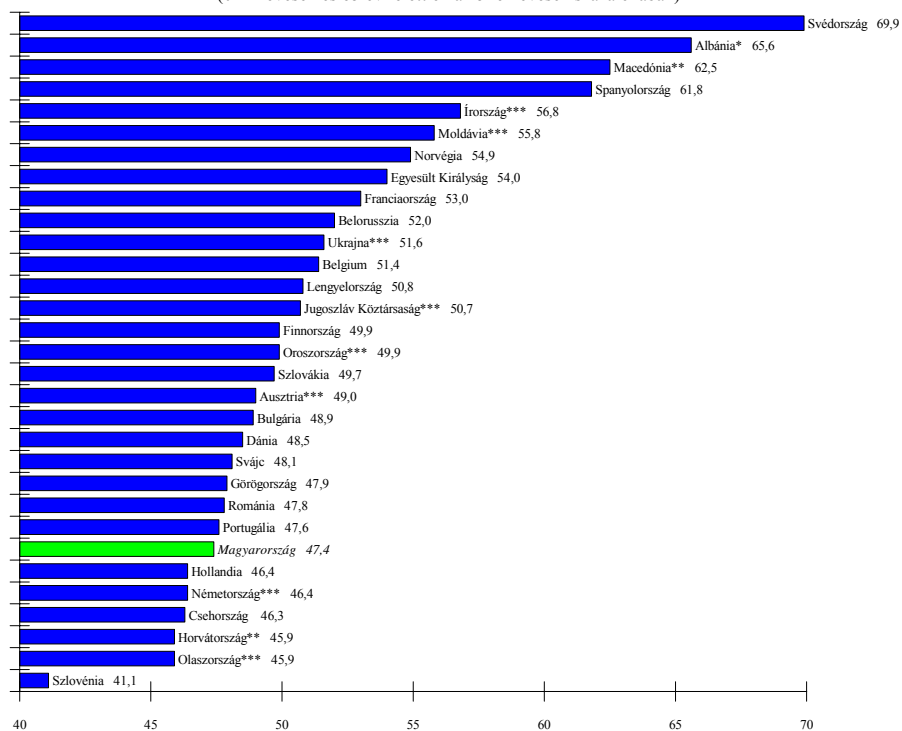
Their most important conclusion is that under the prevailing conditions in Hungary it is not expedient to inquire about the income conditions of the population in a direct way or by relying on income tax returns, since both ways of inquiring result in aversion or nonresponse on the part of households. The many-sided analysis of the raw data of the pilot survey seems to show that collecting data about expenditures covered by current receipts, savings and repayments of debts or mortgages may provide a better view about the population's „true” income conditions than a direct questioning of income items. This way of income inquiry is very similar to the technique of traditional household expenditure surveys, however, it should not be so detailed, strict and long-lasting in time.

STATISZTIKAI „EGYPERCESEK”

MAGYARORSZÁG HELYE EURÓPÁBAN*

A népesség öregedése, az eltartottak arányának alakulása az érdeklődés előterében álló kérdés. A gyermekek és az időskorúak népességen belüli arányáról korábban már közöltünk adatokat (*Statistikai Szemle*, 1996. évi 3. sz. 264–265. old.). Az itt következő összeállítás a munkaképes korúakhoz viszonyítja az említett korcsoportokat. E megnevezés a gazdaságilag aktív népesség lehetséges felső határát jelenti, amitől a foglalkoztatottak száma elmarad (lásd munkanélküliek, háztartásbeliek, 65 évnél alacsonyabb nyugdíjkorhatár).

Eltartottsági ráta, 1996. január 1.
(0–14 évesek és 65 év felettek a 15–64 évesek százalékában)

Itt és a további ábráknál:

* 1993. év

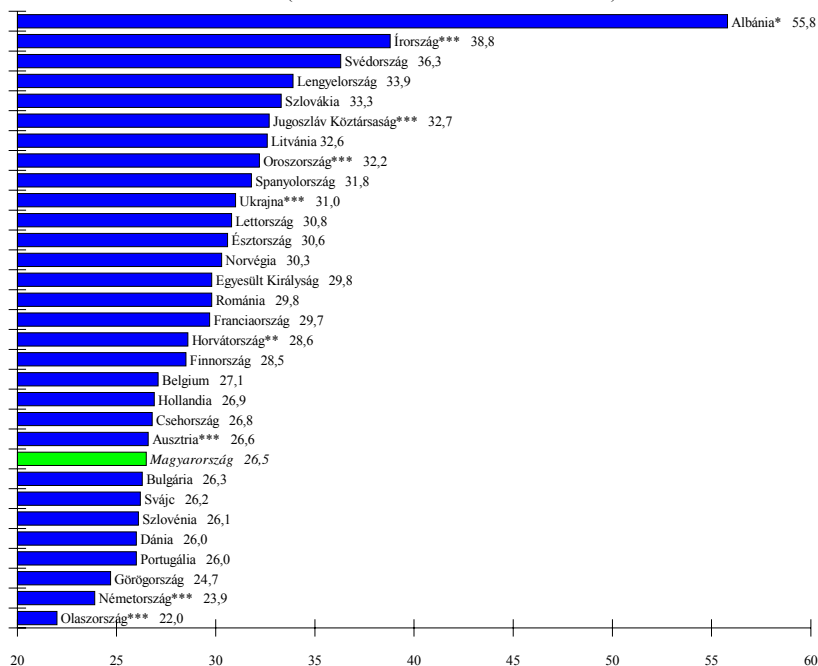
** 1994. év

*** 1995. év

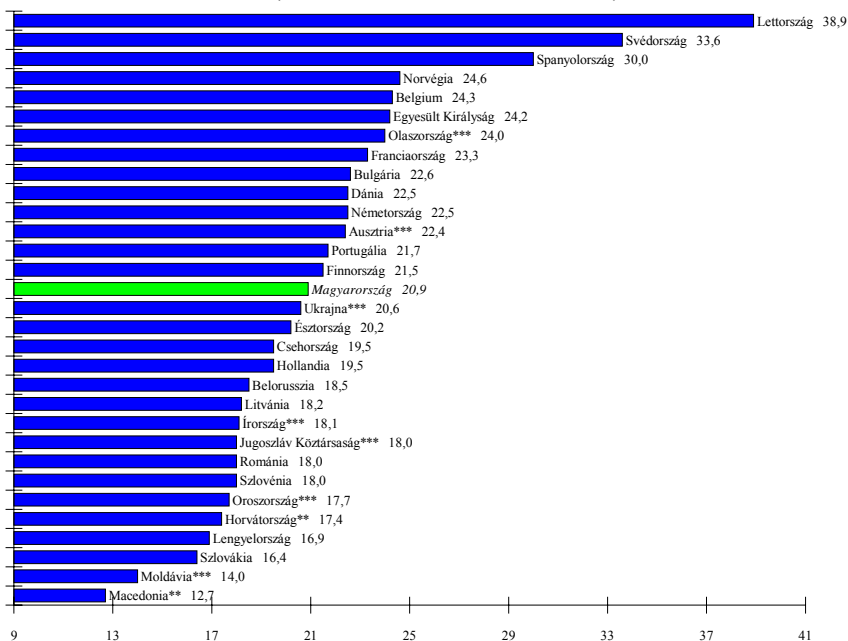
Forrás: Recent demographic developments in Europe 1996. Council of Europe Publishing, Strassbourg, 1996. 30. old.

* Összeállította dr. Szász Kálmán.

Eltartottsági ráta, 1996. január 1.
(0–14 évesek a 15–64 évesek százalékában)

Ehertartottsági ráta, 1996. január 1.
(65 év felettiek a 15–64 évesek százalékában)

AZ MTA STATISZTIKAI BIZOTTSÁGA NEMZETKÖZI
ALBIZOTTSÁGÁNAK 1998. MÁRCIUS 25-I ÜLÉSE

A Magyar Tudományos Akadémia Statisztikai Bizottságának Nemzetközi Albizottsága 1998. március 25-én ülést tartott *Nyitrai Ferencné* dr.-nak, az Albizottság elnökének vezetésével. Az ülés napirendjén Az 1999. évi általános mezőgazdasági adatfelvétel – EU- és FAO-konform módon című téma tárgyalása szerepelt. A téma előadója *Németh Ferenc*, a KSH Mezőgazdaság-statisztikai főosztály vezetője volt, felkért hozzászólói pedig *Oros Iván* tanácsadó, a KSH ny. osztályvezetője és *dr. Soós Lőrinc* a KSH főosztályvezetője voltak.

Az Albizottság ülésén meghívottként több független agrárgazdasági szakértő, a Földművelésügyi Minisztérium szakértői, az FM Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézetének szakértői, a Pénzügyminisztérium, a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, valamint a Gödöllői Agrártudományi Egyetem néhány szakembere, továbbá a Központi Statisztikai Hivatal több érdekelt főosztályvezetője és Mezőgazdasági főosztályának néhány dolgozója is részt vett. Összesen 39 fő jelent meg az értekezleten, amelyen a felkért hozzászólókon kívül további hozzászólások hangzottak el.

Németh Ferenc előadásában ismertette az Európai Unió kiemelkedő mértékű agrárinformációs igényét, amelyet az EU szervezete két csatornán keresztül gyűjt be. Követelményei – gyorsaság, pontosság, összehasonlíthatóság – meglehetősen szigorúak. Ismertette az EU tízévenkénti mezőgazdasági alapösszeírásának, e teljes körű mezőgazdasági összeírás előnyeit, nemzetközi és hazai fontosságát. Az összeírásnak jelentős eredménye lesz a mezőgazdaság-statisztikai regiszter, amely a tízéves időközön belül általában mintegy kétvévenkénti (egyes országokban gyakoribb) reprezentatív mintavétel alapjául is szolgál. Az EU az összeírást az árutermelő gazdaságokra korlátozza azzal a feltétellel, hogy azok a mezőgazdaság teljesítményértékének 99 százalékát fedjék. E két követelmény azonban egyes országokban egy-

másnak ellentmond (hazánkban például az önfogyasztók aránya lényegesen nagyobb 1 százaléknál).

Az előadó ismertette azokat a témákat, amelyeket az adatfelvétel tartalmaz, továbbá az osztályozásokat, és vázolta, hogy a magyar mezőgazdasági statisztika jelenlegi rendszere ezeknek milyen mértékben felel meg, vagy milyen mértékben tér el tőle. A teljes körű magyar összeírást előzetesen 1999 januárjára tervezik, amely azonban nemcsak az árutermelő gazdaságokra fog kiterjedni, hanem teljes körű állatszámllást is fog tartalmazni.

A felkért hozzászólók felhívták a figyelmet a mezőgazdasági összeírások hazai hátterére. Hazánk már 1935-ben csatlakozott a mezőgazdasági cenzushoz, majd 1972 óta a FAO rendszeres cenzusaiban is részt vett. Hangsúlyozták azt, hogy a KSH-nak *koordináló feladatai* is vannak az összeírás tekintetében, hiszen mezőgazdasági alapadatokat nemcsak a KSH gyűjt, hanem más intézmények is. Az országon kívülre kerülő adatszolgáltatásban azonban minden forrásból származó mezőgazdasági adatnak összehangoltnak kell lennie, és ez alapvetően a KSH felelőssége. Hangsúlyozták a regiszter jelentőségét, amely alapja lehet a kismintás adatfelvételeknek, és a naprakész regiszter feltétlenül szükséges más célokra is.

Ismertették a népszámlálás és a mezőgazdasági összeírások közötti kapcsolatot, és hangsúlyozták ezek összehangolásának szükségességét. Ugyanakkor felmerült az *adatvédelem* problémája. Az előadó ugyanis ismertette azt az EU-gyakorlatot (ez alól a német adatszolgáltatás a kivétel), amely egyedi adatokat kér az egyes országok mezőgazdasági statisztikájától. A hozzászólók felhívták a figyelmet ennek veszélyeire.

Felmerült a *gazdaság* fogalmi meghatározása és annak igénye, hogy ez hosszú távon változatlan legyen és egyúttal a nemzetközi összehasonlítások alapjául is szolgálhasson.

Már a két felkért hozzászóló is felvetette a *megfigyelés évének* és főként hónapjának problémáit. Az

ajánlás ugyanis úgy szól, hogy a megfigyelés éve lehet 1999 vagy 2000, s az EU megfogalmazásában ez azt jelenti, hogy az adott év betakarítási eredményeit is tartalmazza az összeírás. Ehhez az 1999. januári adatfelvétel korainak látszik. Ugyanakkor azt is hangsúlyozták, hogy az EU igényei mellett ennek a nagy volumenű és költséges adatfelvételnek egyéb hazai információs igényeket is feltétlenül ki kell elégítenie.

A témához hozzászólt: *Pukli Péter, Nyújtó Ferenc, Ay János, Kapronczai István, Némethi László, Friss Péter, Marton Adám, Kovács Tibor, Pitlik László*. A hozzászólásokban elhangzottak fő elemei a következők:

- rendkívül fontos a KSH és a szakminisztérium együttműködése a mezőgazdaság-statisztikai teljes körű adatfelvételben; a munkamegosztás az alapfeladatok ellátásában;

- összehangoltan kell érvényesíteni az EUROSTAT igényeit, valamint a hazai felhasználók elvárásait;

- a naprakész regiszter olyan alapkövetelmény, amelytől nem lehet eltekinteni, amelynek érdekében már most több forrás kiépítése folyamatban van (jó példája ennek a várhatóan nem sokára naprakész földnyilvántartás);

- célszerű lenne az összeírás módszertanát az Európai Unió mezőgazdaság-statisztikai szakértőivel ismertetni, velük megvitatni és folyamatos vitaforumot biztosítani a megfigyelés során;

- a mezőgazdaság adatairól többfajta korszerű adatbázis készült és készül napjainkban is, az integrátori funkciót kétségtelenül a KSH-nak kell ellátnia;

- a FAO ajánlásokat dolgoz ki, ezek tehát nem követelmények, a térbeli és az időbeli összehasonlíthatóság közül a FAO a múlttal való összehasonlíthatóság biztosítását tartja elsődlegesnek;

- a hozzászólók több oldalról vitatták a megfigyelés évét: a többség véleménye szerint előnyös az 1999, de olyan hozzászólások is elhangzottak, hogy ez korai, mert az agrárszférában napjainkban is vannak változások, és elképzelhető, hogy az 1999. eleji teljes körű összeírás a 2002-ben vagy 2003-ban végrehajtandó reprezentatív mintavételhez már elavult lesz;

- abban általános volt a vélemény, hogy nem szerencsés a januári időszak (vagy a január 1-jei eszmei időpont), mert az összeírást télen nehezebb végrehajtani, költségesebb, ember- és időigényesebb;

- a 99 százalékos lefedettségű igény nem a GDP-re, hanem az árutermelésre vonatkozik;

- a hozzászólók többsége hangsúlyozta, hogy szakmailag és pénzügyileg egyaránt jól előkészített cenzusra van szükség (rossz példaként említették az 1994. évit);

- többen kiemelték az értéki mutatók szerepét a mezőgazdaság-statisztikai összeírásban és annak a jelentőségét, hogy az árdiszparitás problémáját is vizsgálják e témakör kapcsán;

- többen felhívták a figyelmet arra, hogy Magyarországon a háztartások egy része olyan kis gazdasággal foglalkozik, amely esetenként árutermelő, esetenként nem, ezért igen világosan meg kell határozni a megfigyelés körébe tartozó gazdaságokat, figyelembe véve az összeírás költségeit is;

- az árak kérdése abból a szempontból is felmerült, hogy vajon az EU-ban a mezőgazdasági árstatisztika milyen mértékű prioritást élvez;

- felvetették azt is, hogy egy ilyen nagy volumenű költséges országos mezőgazdasági összeírásnak többcélúnak kell lennie, ennek nemcsak az agrárstatisztika igényeit, hanem a vidék, a településstatisztika, sőt a falusi turizmus igényeit is ki kell elégítenie anélkül, hogy ezzel túlzott mértékű többletterhet róna az adatszolgáltatókra;

- végül az is felmerült, hogy a mezőgazdasági számlarendszer alapján több inkonzisztenciára derült fény az elmúlt években, az összehangolt megoldásnak – amelyet az FM-nek a KSH-nak és az FM érdekelt szerveinek, intézményeinek együttesen kell kialakítania – a konzisztenciát kell szolgálnia.

Az elhangzott felszólalásokra Németh Ferenc válaszolt. Leszögezte, hogy az 1999-es évhez mint az adatszolgáltatás időszakához, feltétlenül ragaszkodni kell, mert nemcsak a külföldi, hanem a hazai igények is mielőbbi teljes körű adatokat igényelnek. Ami a januárt illeti, ezt célszerű újra vitatni. Az elhangzott hozzászólások fő kérdéseit illetően Németh Ferenc úgy vélte, hogy vannak, amelyeket hazai és külföldi szakértők bevonásával is tovább kell vizsgálni.

Az Albizottság elnöke összefoglalójában köszönetet mondott a téma előadójának, a két hivatalosan felkért, valamint a további hozzászólóknak és a jelenlévőknek pedig az aktív részvételért. Az elhangzott észrevételek és javaslatok az agrárstatisztika továbbfejlesztését nagymértékben segíthetik. Az összeírás többcélú jellege pedig más statisztikai területek számára is fontos, hasznos információkat adhat.

Az Albizottság elnöke végül bejelentette, hogy a következő ülés témája a nemzetközi összehasonlítások szerepe a KSH tájékoztatási munkájában lesz.

Ny. F.-né dr.

SZEMÉLYI HÍREK

Kitüntetések. *Göncz Árpád*, a Magyar Köztársaság elnöke – a miniszterelnök előterjesztésére –

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁGI ÉRDEMREND
KISKERESZTJE
(polgári tagozat)

kitüntetést adományozta nemzeti ünnepünk, március 15-e alkalmából kiemelkedő munkássága elismeréseként *dr. Hunyadi Lászlónénak*, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezető-helyettesének, statisztikai főtanácsadónak és *Nadabán Péternének*, a KSH Hajdú-Bihar Megyei Igazgatósága igazgatójának.

Göncz Árpád, a Magyar Köztársaság elnöke Professor Emeritus *Leslie Kish-nek* (University of Michigan, Institute for Social Research), a matematikai statisztika nemzetközi hírnevű, magyar származású művelőjének a

MAGYAR KÖZTÁRSASÁGI ÉRDEMREND
TISZTI KERESZTJE
(polgári tagozat)

kitüntetést adományozta. (A professzort itt-tartózkodása során a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagjává választotta.)

SZERVEZETI HÍREK – KÖZLEMÉNYEK

A XXXV. Statisztikatörténeti Vándorülés. A Magyar Statisztikai Társaság Statisztikatörténeti Szakosztálya 1998. május 7. és 8. között Szekszárdon tartotta XXXV. Vándorülését. A megnyitó ülésen *dr. Herman Sándor* egyetemi docens, a Janus Pannonius Tudományegyetem tanszékvezető egyetemi tanára, a Magyar Statisztikai Társaság alelnöke üdvözölte a megjelenteket. Ezt követően *Kocsis Imre Antal*, Szekszárd város polgármestere mutatta be előadásában a várost, majd *Grábics Ágnes*, a KSH Tolna Megyei Igazgatóságának igazgatója, *Fritz János*, az Igazgatóság munkatársával közösen írt dolgozatában a szekszárdi borvidékkel foglalkozott.

Az első munkaülés elnöke *dr. Balogh Miklós*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese, az MST alelnöke volt. A résztvevők három előadást hallgattak meg. A délután tartott második munkaülésen, melyen *dr. Faragó Tamás*, a KSH Népeségügyi Kutató Intézetének igazgatója, a Szakosztály elnöke elnökölt, négy előadást vitattak meg.

A második napon tartott harmadik munkaülés elnöki tisztét *dr. Novák Zoltán*, a KSH Baranya Megyei Igazgatóságának igazgatója, az MST Területi Statisztikai Szakosztályának alelnöke látta el. Ezen ülésen

három előadás hangzott el. A negyedik munkaülésen *dr. Marton Ádám* kandidátusnak, a KSH osztályvezetőjének elnökletével három előadást vitattak meg.

Végül, az MST alapszabályainak megfelelően, tisztújításra került sor, melynek értelmében a három évre választott új vezetőség a következő:

elnök: *dr. Faragó Tamás*, a KSH Népeségügyi Kutató Intézet igazgatója,

titkár: *dr. Lakatos Miklós*, a KSH főosztályvezető-helyettese,

tagok: *Joubert Kálmán*, a KSH Népeségügyi Kutató Intézet főmunkatársa, *Lakatos Mária*, a KSH főosztályvezető-helyettese, *dr. Vukovich Gabriella*, a KSH főosztályvezetője.

A Vándorülés előadásainak részletesebb ismertetésére visszatérünk.

Jubileumi konferencia Pozsonyban. A Szlovák Statisztikai és Demográfiai Társaság 1998. március 26-án tartotta 30., jubileumi konferenciáját Pozsonyban. Az ülésre meghívást kapott *dr. Soós Lőrinc*, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetője, aki a magyar statisztikai szolgálat, a hivatal szerepe, területi statisztikai kutatások címmel tartott

előadást. Ezt követően a Nyitrai Egyetemen, valamint a nyitrai Területi Statisztikai Igazgatóságon ismertette a magyar hivatalos statisztikai tevékenységet.

TES-tanfolyam a statisztika szerepéről. 1998. március 5. és 6. között TES-tanfolyamot rendeztek Luxembourgban The Role of Statistics in a Democracy címmel. A tanfolyam résztvevői nagyjából csatlakozásra váró, kisebb részt a tagországok statisztikai hivatalainak vezető munkatársai voltak.

A tanfolyam előadásai a következő négy nagy témakört ölelték fel:

1. A statisztika az integrációs folyamatban.
2. Szakmai integritás.
3. Politikaválasztás fiatal demokráciában.
4. Az egykori Német Demokratikus Köztársaság hivatalos statisztikája.

A tanfolyamon a Központi Statisztikai Hivatal részéről *Garai Péterné* és *dr. Ligeti Csák* főosztályvezetők vettek részt.

Nemzetközi munkaértekezlet. 1998. április 20-án, a Központi Statisztikai Hivatalban vitatták meg az EUROSTAT Távérzékelés és Urbánus statisztika programjának keretében készült projektet, melyet a Hivatal az EUROSTAT megbízásából és támogatásával hazai partnerek közreműködésével valósított meg. A projekt tartalmazza Budapest urbánus agglomerációjának meghatározását és Zugló várostervezési és népszámlálási körzeteinek tesztelését úrfelvételek alapján. Az értekezleten a hazai partnereken kívül részt vettek az EUROSTAT és a CESD (Centre Européen des Statistiques du Développement) Communautaire képviselői is.

A projekt eredményeit Luxembourg-ban is bemutatták az EUROSTAT E-4-es egységének (Regionális indikátorok és számlák népesedés- és földrajzi információk rendszere – GIS) 1998. április 23. és 24. között tartott munkaiülésén. Az ülésen magyar részről *Faluvégi Albert*, a Központi Statisztikai Hivatal statisztikai tanácsadója és *Winkler Péter*, a Földmérési és Távérzékelési Intézet igazgatóhelyettese vett részt.

EUROSTAT-munkacsoport-értekezlet. 1998. március 30. és április 1. között Luxembourg-ban tartották az EUROSTAT Statistics, Telematic, Network and EDI Working Group (STNE WG) 8. ülését. A munkacsoport tavaly októberi ülésén döntöttek arról, hogy az EUROSTAT adatgyűjtéseinek alapvető technikai eszközeül a STADIUM/STATEL rendszert alkalmazzák. Az EUROSTAT 1999 végéig valamennyi adatátadást a STADIUM révén kívánja lebonyolítani, ami azonban megállapodás-kötési kötelezettséggel jár. A tervek szerint a Központi Statisztikai

Hivatal kezdetben a nemzeti számlák adatait juttatná el ezúton az EUROSTAT részére. Felmerült továbbá a havonta szolgáltatott fogyasztói árindex ily módon történő továbbításának lehetősége is.

Az értekezleten a Központi Statisztikai Hivatal részéről *Lenotti Sándorné* osztályvezető és *Takács Mária* főtanácsos vett részt.

Az MTA Demográfiai Bizottságának 1998. április 22-én tartott ülésén *dr. Valkovics Emil*, a demográfiai tudomány doktora, a KSH Népeségtudományi Kutató Intézet tudományos tanácsadója előadása hangzott el halandóságunk második világháború utáni alakulásának két fő szakaszáról.

Az ülésen az elnöki tisztet *dr. Klinger András*, az MTA Demográfiai Bizottságának elnöke töltötte be. Az előadást élénk vita követte.

Munkaértekezlet a nemek statisztikai megfigyeléséről. 1998. április 20. és 22. között munkaértekezletet tartottak Genfben az UN ECE/INSTRAW/UNSD (UN Economic Commission for Europe/International Research and Training Institute for the Advancement of Women/United Nations Statistical Division) szervezésében. Az értekezlet célja a nemek statisztikai megfigyelése során tapasztalt nemzeti és nemzetközi tendenciák összehasonlítása és megvitatása, valamint a nők helyzetében bekövetkezett változások nyomon követése volt. A résztvevők megállapodtak abban, hogy javaslatot terjesztenek az Európai Statisztikusok Értekezletének 46. plenáris ülésére, melyben az e téren, az elkövetkezendő két évben végzendő nemzetközi statisztikai munka programját foglalták össze.

Az értekezleten *Lindnerné dr. Eperjesi Erzsébet*, a KSH osztályvezetője előadásában a magyar nők munkaerő-piaci helyzetét, *Bukodi Erzsébet*, a KSH fogalmazója pedig a nőknek az életút során bekövetkezett pályamobilitását vizsgálta.

Koszorúzások. A Magyar Honvédelem Napja alkalmából *dr. Katona Tamás*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke és a Hivatal vezető munkatársai 1998. május 22-én, a központi épület előcsarnokában megkoszorúzták a Hivatal első és második világháborús hősi halottainak és áldozatainak emléktábláját.

*

A Farkasréti temetőben *Keleti Károly*, a Statisztikai Hivatal első igazgatója halálának 106. évfordulója alkalmából 1998. május 29-én Keleti Károly sír-emlékénél rövid megemlékezés után a Központi Statisztikai Hivatal, az MTA Statisztikai Bizottsága, az MTA Demográfiai Bizottsága, valamint a Magyar Statisztikai Társaság helyezte el koszorút.

STATISZTIKAI IRODALMI FIGYELŐ

KÜLFÖLDI STATISZTIKAI IRODALOM

A STATISZTIKA ÁLTALÁNOS ELMÉLETE ÉS MÓDSZERTANA

PULLINGER, J.:

AZ EGYESÜLT KIRÁLYSÁG NEMZETI
STATISZTIKAI HIVATALÁNAK LÉTREHOZÁSA

(The creation of the Office for National Statistics.) –
International Statistical Review. 1997. 3. sz. 291–308. p.

Az Egyesült Királyság Nemzeti Statisztikai Hivatalát (Office for National Statistics – ONS) 1996-ban alapították, összevonva a brit hivatalos statisztika korábban különálló szervezeteit, azaz a Központi Statisztikai Hivatalt (Central Statistical Office – CSO) valamint a Népszámlálás és Népmozgalmi Megfigyelés Hivatalát (Office of Population Censuses and Surveys – OPCS). A szerző részletes történeti áttekintést ad az utóbbi hat évtized lényeges szervezeti változásairól: a CSO alapításáról (1941), a Kormányzati Statisztikai Szolgálat (Government Statistical Service – GSS) a hatvanas évek végétől kezdődő, a CSO fokozatos fejlesztéséről, tevékenységének és szervezetének (1989. évi) bővítéséről, majd az új, centralizált szervezet, az ONS 1996. áprilisi megalapításáról.

A népszámlálási, valamint az elsődlegesen kormányzati célokot szolgáló hivatalos statisztikai szolgálatot a Központi Statisztikai Hivatal hatvanas évek végétől megvalósult átalakítása választotta el egymástól, valamint azoktól a gazdaságstatisztikáktól, amelyek alapvetően nem a kormányzati, hanem a gazdasági szféra céljait szolgálják. Ez utóbbiakat a korabeli jogszabály az újonnan létrehozott Gazdaságstatisztikai Hivatal (Business Statistics Office – BSO) hatáskörébe utalta, a „karcsúbb” CSO tevékenységét pedig a kormányzati statisztikákra összpontosította. Ez az átszervezés a hivatalos statisztikával foglalkozók létszámát és igazgatási költségeit 25 százalékkal csökkentette. A nyolcvanas években igen gyors volt a hivatalos statisztikai szolgálat lét-

számcsökkenése, ennek kedvezőtlen hatása megmutatkozott a minőségi kifogások számának növekedésében is. A cikk a brit Központi Statisztikai Hivatal eróziójának súlyos következményeként említi, hogy romlott egyes lényeges statisztikák (például a brit nemzeti számlák) megbízhatósága.

A brit kormány részletes elemzések (az ún. Pickford-vizsgálat) alapján 1989. júliusban úgy döntött, hogy megerősíti a Központi Statisztikai Hivatalt, egyesíti az addig egyes tárcák hatáskörébe utalt gazdaságstatisztikai munkákat. A szerző ismerteti az 1989-ben végrehajtott centralizálás részleteit. Eszerint ismét a CSO-ba olvasztották a korábban önállósított Gazdaságstatisztikai Hivatalt, itt folytatták a kereskedelmi és a pénzügyi statisztikák készítését, a kiskereskedelmi árindexek és a háztartási kiadások megfigyeléseit. A brit kincstár helyzetét vizsgálva, a kilencvenes évek elején, kiemelten foglalkoztak a költségvetés és a CSO által készített gazdaságstatisztikák megbízhatóságának összefüggéseivel. Erre alapozva részletes fejlesztési program készült a statisztikai szolgálat megváltozott tevékenységi körének megfelelően, és többleterőforrásokat hagytak jóvá a minőség fejlesztése érdekében.

Egy 1992. májusban készült vizsgálati jelentést idézve a szerző bemutatja, hogy a vállalati szféra gazdaságstatisztikai megfigyeléseitől elválaszthatatlanok a közszolgáltatások mint a kormányzati szféra teljesítményei. A CSO 1989-es átszervezésének hatásait értékelve kitűnt, hogy megnőtt a gazdasági szervezetek igénye a megbízható, pontos országos statisztikák, ezen belül a lényeges gazdasági folyamatok aktuális adatainak felhasználása iránt. Ez is indokolta, hogy a CSO adatgyűjtései és publikációi ne korlátozódjanak a kormányzati munka igényeinek kielégítésére.

Megjegyzés. A *Statisztikai Irodalmi Figyelő* rovatot a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat állítja össze. A rovat minden hónapban *Külföldi Statisztikai Irodalom* fejezetet (külföldi statisztikai és demográfiai könyvek és cikkek ismertetését), páratlan hónapban *Bibliográfiát* (a könyveket az MSZ 3423/2–84, az időszaki kiadványokat az MSZ 3424/2–82 szabvány szerinti feldolgozásban), páros hónapokban *Külföldi folyóiratszemlét* tartalmaz.

Az 1993. júliusban hozott változtatások szerint a hivatalos statisztikai adatok gyűjtése kormányzati feladat, amelynek révén kellő tájékoztatáshoz, információkhoz lehet és kell juttatni mind a kormányt, mind a széles társadalmi közvéleményt: az ütköző érdekeltségű feleket, a döntéshozókat, valamint a kutatókat. Az a cél, hogy a hivatalos statisztika adatai lehetőséget adjanak az ország életét jellemző változások objektív megítélésére, összehasonlíthatóvá tegyék az időszakokat, földrajzi területeket. A cikk lényegesnek minősíti azt, hogy a hivatalos statisztikához jutó polgárok teljesebb képet alkothassanak a társadalomról, az adatsorok ablakot nyitnak a kormányzat tevékenységére, és elért eredményeire.

A brit Kormányzati Statisztikai Szolgálat működésének prioritásait ismertelve a szerző kifejti azokat a célokat, melyet az újabb szervezeti változások végrehajtásánál figyelembe kívánnak venni:

- összpontosítson a Szolgálat az Európai Unió harmonizált statisztikai munkáira,
- meg kell vizsgálni a GSS tevékenységeinek hatékonyságát és társadalmi hatását, ezen belül fel kell tenni a statisztikai munka elmaradásait, „fehér foltjait”,
- közzé kell tenni a statisztikai adatforrásokat,
- fejleszteni kell a statisztikai módszertant.

A GSS vezetője elnyerte a brit kormányfő támogatását ezekhez a kiemelt fejlesztési célokhoz. A szerző példaként is igazolja, hogy az EU követelményei egyre nagyobb hatással vannak a tagországok statisztikai munkáira. A fenti célok meghatározásakor azt is figyelembe vették, hogy elmaradások mutatkoztak a brit gazdasági, társadalmi és területi statisztika fejlődésében. Konzisztens, lényegre tapintó adatsorokra van igény, különösen a területi jellegű információk terén.

A cikk a továbbiakban összegzi a Nemzeti Statisztikai Hivatal létrehozásával elérni kívánt főbb változtatásokat, melyek a következők.

– Az új Hivatalban összpontosították a fontosabb adatgyűjtési folyamatokat, ugyanakkor decentralizált maradt a szakmai háttér, valamint az érdemi döntések előkészítése. A szervezeti változások révén kombinálhatók a központosított és a decentralizált megoldások előnyei.

– A szélesebb körű statisztikai tevékenység révén erőteljesebben érvényesülhetnek a statisztikai prioritások. Ezek megkönnyítik a Kormányzati Statisztikai Szolgálat irányító, összehangoló tevékenységét, felismerhetővé teszik a fogyatékoságokat és elmaradásokat.

– Az új Hivatal kellő számú és felkészültségű munkatárssal oldhatja meg kibővült feladatait, és megteremti mind a kormány, mind a többi felhasználó adatigényeinek szilárdabb gyakorlati megvalósítá-

sát. Hosszabb távon fontossá válnak a marketingstatisztika szempontjai is.

Az egyesítéssel olyan kormányzati hivatalt hoztak létre, amely valamennyi minisztériumtól függetlenül működik, közös fővárosi épületben helyezték el a Központi Statisztikai Hivatal és a brit Népszámlálás egykori szervezeti egységeit. Az összehangolt munka egyrészt az adatgyűjtések jobb minőségében, nagyobb hatékonyságában, másrészt az összehangoltabb módszertani fejlesztésekben mutatkozik meg. A teljes brit hivatalos statisztika számára közös szabványokat, osztályozásokat, fogalmi és tartalmi meghatározásokat fejlesztettek ki. A brit kormány az új Hivatal alapításával nem csökkentette az elődszervezetek felelősségét a meglévő statisztikák iránt, hanem a működés hatékonyságát és érzékenységét kívánta növelni.

Az átszervezésre vonatkozó kormány-előterjesztés tervezetéről széles körben folytattak konzultációkat az érintettekkel. Folyóiratok és más hírközlési csatornák útján nyilvánosságra hozták a tervezett változtatások részleteit. A statisztikai hivatalok egyesítéséről több mint száz szervezet és egyén nyilvánított véleményt. A vélemények túlnyomó része támogatta az átszervezést.

Az átszervezés egyértelműen támogatott céljai között a szerző a következőket említi:

- növekedjék a társadalmi és gazdasági statisztika integráltsága,
- javuljon a hivatalos statisztika elérhetősége, különösen az alapstatisztikák adatbázisai révén,
- a közös működtetés kombinálja a decentralizált rendszer előnyeit a kormányhivatal erős és független koordinációjával,
- a Hivatal tevékenysége legyen hasznos minden felhasználó számára, a kormányzati és a nem kormányzati felhasználók körében egyaránt.

Élénk vitát váltottak ki a közreadott javaslatban kevésbé kifejtett részek, és sok pontosítási javaslat is érkezett.

A statisztikai munka átszervezésének tervét nem bocsátották a brit parlament jóváhagyására, de időben tájékoztatást adtak a szervezeti változás céljairól, előkészítésének helyzetéről. Az egyesítés jelentős átalakulással járt a kormányzati tevékenységben is. Például az új Hivatal átvette a szaktárcától a munkaügyi statisztikákat.

A szerző időrendben felsorolja az új statisztikai szervezet alapítását célzó fontosabb intézkedéseket, és ezek eredményeit. A véglegesített átszervezési javaslat bemutatja az egyes kormányzati szervek sajátos statisztikai adatigényei és az adatvédelem, a szakmai döntések függetlensége közötti, valamint az igényelt információk kiváló minősége és az adatszolgáltatók terhének elvárt csökkentése között támadt feszültségeket.

A brit hivatalos statisztika új szervezeti felépítését egy 1996-ban megjelent kiadvány (Official statistics: governance and consultation címmel) mutatja be. A cikk erre alapozva ismerteti a kormány, a parlament, a gazdasági szervezetek, a kutatók, valamint a széles társadalmi közvélemény szempontjainak érvényesülését, a statisztikai testületek országos hálózatát és sajátos tevékenységeiket.

A szerző utal a Hivatal szemléletváltozását tükröző publikációkra is. Ebbe a sorba tartozik többek között a brit hivatalos társadalomstatistika szabványait, egységes osztályozásait és meghatározásait tartalmazó, 1995. szeptemberben kiadott (Harmonised questions for government social surveys című) módszertani füzet.

A személyes adatok védelmét és lehető legteljesebb statisztikai felhasználását illető alapkérdéseket az 1996. márciusban megjelent kiadvány ismerteti, részletezve az adatok továbbításának és költségtérítésének feltételeit is.

A cikk áttekinti a statisztikai hivatalok egyesítésének feltételeit rögzítő szervezeti és működési szabályzat alapkérdéseiben kialakult álláspontokat arról, hogy

- milyen szervezeti felépítést hagyjanak jóvá,
- milyen statisztikai meta-adatbázisra és adatbázisra alapozzák a statisztikai szolgálat működését,
- milyen alapokra helyezték a statisztikai módszertani munkát és tájékoztatást (ide értve például az adatok elektronikus továbbítását),
- milyen legyen a kapcsolat az ONS és más szervezetek, testületek között. Ezeket a határozatokat tartalmazza az ONS „üzleti terve” (ONS Business Plan).

Az új szervezetet érintő jövőkép úgy foglalható össze, hogy az ONS váljon meghatározóvá a hivatalos, jó minőségű és időben megjelenő információk és szolgáltatások kínálatában, továbbá olyan független szervezetté, amely iránt bizalmat tanúsítanak. Az ONS ezt úgy éri el, hogy koherens, hivatalos, megbízható statisztikai információs rendszert, valamint regisztrált fejleszt ki, és sokoldalúan elemzi a rendelkezésre álló adatokat.

A cikk részletezi, hogy az ONS milyen szolgáltatásai állnak a fontosabb partnerek, vagyis a kormányzat, a parlament és a közvélemény, az egyének, a gazdasági szervezetek, a kutatók, valamint az Európai Unió rendelkezésére.

Az alapító okmány előkészítése során meghatározták az ONS központi céljait:

- javuljon a felhasználók által igénybe vett szolgáltatás minősége és alkalmazhatósága,
- az információ-ellátást minimális költséggel végezzék,
- növekedjen a kibocsátott információk integritása, érvényessége iránti bizalom,
- legyenek kellően motiváltak a munkatársak.

A szerző hivatkozik az átfogó, valamint az éves konkrét feladatokhoz kapcsolódó célok, valamint ellenőrizhető mutatók kapcsolatára. Fontos szerepet kapott az alapítást előkészítő dokumentumokban a munkaszervezés és a munkamódszer. Ezek között említi a szerző:

- az egyének érdemi hozzájárulásainak elismerését és bátorítását,
- a csoportos munkavégzés és az ötletek megosztásának ösztönzését,
- a kommunikációs feltételek javítását,
- a jelentőségének megfelelően kezelt szakmai képzést, egyéni fejlődést,
- az egyenlő lehetőségek biztosítását stb.

Az ONS alapító okmánya részletezi az új Statisztikai Tanácsadó Bizottság (Statistics Advisory Committee) összetételét, jogait, és alapfeladatait. A testület úgy látja el a brit Kormányzati Statisztikai Szolgálat egészére és ezen belül az ONS éves tevékenységére kiterjedő véleményező szerepét, hogy munkájába bevonja a felhasználók, valamint az adatszolgáltatók képviselőit. A testületben képviseltek kapnak a kormányzati szervek (az országos és a helyi hatóságok, valamint az Európai Unióval kapcsolatot tartók), a gazdasági élet szereplői, a brit Akadémia tagjai és a kutatást végzők, a tömegtájékoztatással foglalkozók, valamint a statisztika szakértői. A testület támogatja a Hivatal igazgatóját az alapfeladatok megoldásában.

Az ONS legfelső irányító testülete (ONS Policy Board) határozata alapján az új Hivatal létrehozta integrált tervezési rendszerét és átalakította irányítási programjait. Mindkét változás elősegíti a Hivatal jövőképeinek megvalósulását. Az 1996–1997 és az 1998–1999 közötti időszakra elkészült az integrált terv és költségvetés. A szerző bemutatja a Hivatal integrált éves tervének fejezeteit, mint például a gazdaságstatisztika, a nemzetgazdasági statisztika és elemzés, a társadalmi szolgáltatások statisztikája és elemzése, az összeírások, a népesedési és egészségügyi statisztika, a közhiteles jegyzékek stb. A kiemelt programok előbbi tervfejezeteihez járulnak a hatékonyság, valamint a tájékoztatás éves tervei.

A szerző kifejti a tervezési időtávok összefüggéseit: az 5 évre szóló politikai, stratégiai terv, a 3 éves erőforrástervek, valamint az előbb bemutatott éves tervezés és beszámoltatás kapcsolatait. A tervezett éves feladatokat összevetik az elérhető erőforrásokkal, továbbá ellenőrzik a szükséges feltételeket. Kialakították a tervezés, a költségvetés-készítés, a rendszeres ellenőrzés (monitoring), valamint a jelentéskészítés előírásait is.

(Ism.: *Nádudvari Zoltán*)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

A KÖZÖS AGRÁRPOLITIKA

(The Common Agricultural Policy. 2nd Edition.) Szerk.: Prof. C. Ritson and Prof. D. R. Harvey. 1997. 440 p.

Értékes művel gazdagodott a nemzetközi (agrár)közgazdasági irodalom. Megjelent A Közös Agrárpolitika c. könyv második kiadása. Az előző kiadás, amely 1991-ben jelent meg (Ritson, C. – Harvey, D. R.: The Common Agricultural Policy and the World Economy. Essays in Honour of John Ashton. CAB International Wallingford) azon előadássorozat anyagát tartalmazta, amelyet a barátok és kollégák Ashton John professzor emlékének tiszteletére tartottak. Ashton professzor 24 évig vezette a Newcastle Egyetem Agrárgazdaságtan Tanszékét. A könyv két szerkesztője, a Newcastle Egyetem Agrárgazdaságtan és Élelmiszer-marketing Tanszékének két professzora, Ritson, C. és Harvey, D.. A 16 tagú szerzői gárdából 10 szakértő brit nemzetiségű, 2-2 amerikai és ír, valamint 1-1 holland és német.

Ez a könyv, lényegesen gazdagabb mint egy egyszerű második kiadás. Csupán 7 fejezet (1, 2, 4, 11, 12, 15, 16) tekinthető az első kiadás átdolgozott és kiegészített változatának, az első kiadásban is meglévő 3 fejezetet (3, 9, 13) ezúttal új szerzők írták, végül pedig a legfontosabb: 8 fejezet (5, 6, 7, 8, 10, 14, 17 és 18) a jelen kiadásban teljesen új. Maguk a szerkesztők is említik az Előszóban, hogy megkíséreltek közreadni a közös agrárpolitikáról egy olyan kézikönyvet, amely rangos szakemberek sorának tapasztalatait foglalja magába.

Az I. rész „A közös agrárpolitika megértése” címet viseli, és 4 fejezetből áll. Ebben a részben a szerzők bemutatják a Közös Mezőgazdasági Politika (Common Agricultural Policy – CAP) történetét és fejlődését 1945 és 1990 között. Külön fejezet foglalkozik a CAP-reformokkal a Marshall-tervtől a Mac Sharry-reformig, az új CAP-ról is egy érdekes fejezetet kap az olvasó.

A II. rész a CAP elemzésével és mechanizmusaival foglalkozik. Szintén 4 fejezetet foglal magába. Az egyes fejezetekben Európa „zöld valutájával”; A CAP mikroökonómiai és politikai elemzésével; valamint a CAP és a technológiai változások kérdéseivel foglalkoznak.

A III. rész „A CAP és az Európai Unió” címet viseli és négy fejezetre tagolódva adja közre mondanivalóját. Az egyes fejezetek külön-külön is felkeltik az olvasó érdeklődését, hiszen olyan témákkal foglalkoznak mint a CAP és a farmer, a CAP és a fogyasztó; a CAP és az élelmiszeripar; valamint a CAP és az európai környezet.

A IV. rész „A CAP és a világ” címszó alatt, szintén 4 önálló fejezetben elemzi a CAP és Közép-Kelet Európa kapcsolatát, a CAP-nek a fejlődő világgal és Észak-Amerikával való kapcsolatát, valamint a CAP és a Általános Vámtarifa- és Kereskedelmi Egyezmény (General Agreement on Tariffs and Trade – GATT), a Világ Kereskedelmi Szervezet (World Trade Organisation – WTO) viszonyát.

Az V. rész „A CAP és a jövő” témakörnek csupán egy fejezetet szentel „A CAP a XXI. században” címmel. A könyvnek ez az utolsó fejezete mondanivalójának aktualitását és fontosságát illetően azonban számunkra a „legelső” fejezetek közé számít.

Nehéz dolga van a recenzióíróknak, ha e gazdag tartalomból kiemelésre vagy értékelésre akar vállalkozni. Csupán a CAP-kérdését emelem ki, hiszen a könyv annak megszületésétől a máig, sőt a XXI. század első évtizedeiben várható alakulásáig kalauzolja az olvasót. Az Európai Unióba belépni szándékozó országok számára, különösen érdekes és tanulságos ez a téma. Hogyan értékeli a CAP eddigi gyakorlatát „belülről”, szakavatott tudósok? Mire számíthatunk a rövidesen beköszöntő XXI. században?

A 4. fejezet a CAP-reformmal foglalkozik, a kezdettől a Mac Sharry-féle reformkoncepcióig. Megszületése óta a CAP többször volt reformjavaslatok tárgya. Így például 1973-ban (Wageningen-Memorandum), 1984-ben (Sienna-Memorandum) és 1991/1992-ben (Mac Sharry reformcsomag). Mégis, visszatekintve az elmúlt évtizedekre, a CAP igazi reformjáról mindeztideig nem beszélhetünk. Az 1992. évi Mac Sharry reformkoncepció párosulva az Uruguay Round eddigi és jövőbeni tárgyalássorozatának eredményeivel reális lehetőséget ad, illetve követelményt támaszt a CAP első, igazi reformjára.

A szerzők a CAP fő problémáját már megszűntetése pillanatában látják, vagy látni vélik. Úgy fogalmaznak, hogy: „Amikor az eredeti hat közös piaci ország földművelésügyi miniszterei bevezették a CAP-ot, fatális hibát követtek el” (81.old.) Részben azért, mert nem tudták felmérni a potenciális növekedés esélyeit a termelésben, részben pedig azért, mert annak érdekében, hogy politikai egyetértésre jussanak a mezőgazdaságot illetően, és ezzel megszilárdítsák az Európai Gazdasági Közösséget, a gabonafélék belső árait az akkori világpiaci áraknál több mint 50 százalékkal magasabb szinten állapították meg. Mindez gyakorlatilag azt jelentette, hogy a legtöbb mezőgazdasági termék belső árait hasonlóan magas szinten határozták meg. A támogatásokkal magasan tartott belső árszint, a hazai piac védelmével és az exportösztönző eszközökkel együtt, végül

is bátorította a magas költségekkel való, gazdaságtalan termelés fennmaradását, a strukturális alkalmazkodás elodázását a nagy farmok, kisebbrészt pedig a kisgazdaságok javára. Az 1968-ban napvilágot látott Mansholt-terv hiába tartalmazott jelentős árcsökkenési javaslatot strukturális reformmal összekötve, nem juthatott el a gyakorlati megvalósulás stádiumába, mivel a Miniszterek Tanácsa elvetette a Mansholt-tervet. Így a CAP belső árai a mindenkori nemzetközi, (világpiaci) árszint felett maradtak.

A termékek többségénél az EK árai inkább távolodtak a világpiaci árártól, mintsem azokhoz közeledtek volna. (Ugyancsak az OECD-adatok alapján az EK mezőgazdasági árszínvonal 1994-ben közel 100 százalékkal múlta felül a világpiaci árszínvonalat.)

A CAP eredményeképpen az Európai Közösség nettó élelmiszerimportörből nettó élelmiszer-exportőrré vált. Emögött ott van a magas költségszint, a nem hatékony output is. Amennyiben az önellátási szintet meghaladó termelés fokozódik, növekszik a többlet kezeléséhez szükséges költségvetési teher is, sőt létrejönnek egyes termékekből a kínálati hegyek. Az 1995 előtti másfél évtizedben a CAP-pel kapcsolatos reformtörekvéseket egy elv vezérelte, nevezetesen: a változások csökkentik-e a CAP költségvetésre gyakorolt terhelését. A csökkentést a reformintézkedések két fő úton eredményezhetik.

A kiadáscsökkentő tényezők: árcsökkenések, stabilizálók, intervenciók kritérium.

Termelési limit: piaci kvóták, termelési kvóták, termelés szüneteltetése.

Bevételfokozó változások: termelési adók, input adatok, a CAP nemzeti finanszírozása, új bevételi források: a) a mezőgazdasági termeléshez kapcsolódó; b) a GNP-hez kapcsolódó.

A könyv pontról pontra tárgyalja a fenti elemeket a CAP megreformálását szolgáló intézkedéssorozatban, melyből két megállapítást emelnék ki. Az egyik az, hogy a CAP részbeni nemzeti finanszírozása, különösen akkor, ha ez a rész növekvő, tulajdonképpen eltávolodást jelent az egységes piac elvétől, s ezzel szemben talán járhatóbb út, ha azon tagállamok terheit növelik meg a CAP finanszírozásában, amelyek a leginkább felelősek az önellátási szint feletti többletek létrehozásában. A másik az 1992. évi CAP-reformra vonatkozik. Bár ezt az idő rövidege miatt a szerzők nem elemezhetik kellő mélységben, de megemlítik: ez a reformcsomag lehetséges, hogy végső egyenlegében a CAP EU-költségvetésre gyakorolt terheit növeli, mivel a kompenzációs kifizetések és a prémiumok együttes összege felülmúlhatja az ártámogatások csökkentéséből fakadó megtakarításokat.

A CAP további jövőbeni reformja, reformjai elkerülhetetlenek. Nem lehet más célunk itt Európá-

ban, mint egy piacorientált mezőgazdaság kifejlesztése. A CAP költségvetésre gyakorolt terhelését csökkenteni kell. Ez elől aligha lehet kitérni. Másfelől viszont az Uruguay Round Egyezményrel a világ az agrártermelés és kereskedelem liberalizációja felé indult el.

A könyv utolsó fejezete *Harvey David* tollából a XXI. század CAP-jával foglalkozik. Maga a szerző mondja, hogy eszmefuttatása szükségszerűen nem lehet más, mint – nem is kicsit – spekulatív. Két lépésben közelíti meg a választást. Egyrészt a feltételrendszer figyelembevételével megkísérli felvázolni a CAP jövőbeni arculatát. G. B. Shaw egy szellemes mondását idézi: „Az ésszerűen gondolkodó ember maga alkalmazkodik a világhoz; az ésszerűtlenül gondolkodó kitaróan kísérli meg a világot adaptálni önmagához. Ebből következően minden haladás az ésszerűtlenül gondolkodótól függ.” (410. old.)

A fejezet szerzője világosan kimondja, hogy az Uruguay Round tárgyalások korai szakaszára sokkal inkább az volt a jellemző, hogy a környezetet akarták saját magukhoz formálni, nem pedig fordítva, saját magukat a változó környezethez.

Harvey professzor is röviden visszatekint a CAP múltjára és a változások szembetűnőek. 1973 és 1992 között a mezőgazdaság helye sokat változott az EU-ban. A mezőgazdasági hozzáadott érték a GDP százalékában 3,8-ről 2,0-re csökkent. A támogatás összege 3,2 milliárd ECU-ról 64,0 ECU-re nőtt. A támogatás aránya a mezőgazdasági hozzáadott érték százalékában 8,8-ről 66,1-re, az agrártámogatások aránya a GDP százalékában 0,33-ról 1,33-ra nőtt. (414. old.)

Amikor 1992-ben a Mac Sharry reform napvilágot látott, az Európai Közösség mezőgazdaságában a hozzáadott érték kétharmada támogatásokból származott. A Mac Sharry reformcsomag azonban, amely a termelés növelésével szemben a jövedelemkompenzációt állította középpontba, több gyenge ponttal rendelkezik, olyan értelemben, hogy megfeleljen a jövő politikai környezetének. A fejezet 7 ilyen gyengéséget említ. Ezek közül csupán egyet emelek ki, azt, amely talán a legközvetlenebbül érint bennünket. Nevezetesen: az összhang hiánya a CAP reformja és a csatlakozásra váró kelet- és közép-európai országok felvételére vonatkozó elképzelések között.

Jelenleg két vonatkozásban is lényegesen más az a feltételrendszer, amelyhez a CAP-nek fokozatosan alkalmazkodnia kell, mint volt 1992 évet megelőzően. Egyrészt 1999-ben megindulnak a kereskedelem liberalizálását továbbvivő WTO-tárgyalások; másrészt az EU kibővítése elkerülhetetlen. A jelenlegi CAP-be belevinni a közép- és kelet-európai országokat, teljes képtelenség. E két változást környezeti sokknak nevezi a fejezet szerzője. Ő úgy véli, hogy: „A reform (vagy, inkább evolúció) elkerülhetet-

len.” (430 oldal.) Az egész fejezet azt sugallja számunkra, hogy az alapvető változás a jövő CAP-jében elkerülhetetlen. Ez – többek között – azt jelenti, hogy a CAP belső árait az EU-ban csökkenteni, és közelíteni kell a versenyképességet jelző világgpiaci szinthez.

A könyv mondanivalója több más üzenet mellett üzenet a csatlakozni szándékozó közép- és kelet-európai országok agrárpolitikusi számára.

(Ism.: *Benet Iván*)

BARTUNEK, E.:

MELLÉKFOGLALKOZÁS AUSZTRIÁBAN

(Zweitberufliche Tätigkeiten von Erwerbstätigen.) – *Statistische Nachrichten*. 1998. 1. sz. 40–46 p.

Az 1996 márciusában Ausztriában végrehajtott, az EU-tagországokkal harmonizált munkaerő-felmérés jó lehetőséget nyújtott, többek között, a foglalkoztatottak második munkájának vizsgálatára is. Amennyiben valakinek több mellékfoglalkozása volt, ezek közül arról kérdeztek, amelyik a heti munkaidőt tekintve a legjelentősebbnek bizonyult. A felmérés során hat kérdés szólt a mellékfoglalkozásról. Van-e második munkája? Mi ebben a munkában foglalkoztatásának jellege? Mi itt a foglalkozása? Milyen ágazathoz tartozik a második munkájának munkahelye? Hány órát dolgozott ebben a munkában a referenciáhéten? Ezt a munkáját rendszeresen, alkalmanként vagy szezonálisan végzi-e?

A 3627,4 ezer foglalkoztatott közül 136,2 ezren (3,8%) nyilatkoztak úgy, hogy rendelkeznek a fő munkájukon kívül másik munkával is. Ez a szám lényegesen alacsonyabb az 1995. évi 191 ezres (5,2%) számmal. Ez a csökkenés csak látszólagos. A folyamatot nem támasztják alá a társadalombiztosítási adatok. A munkaerő-felmérésből kapott adatok alacsonyabb értékének okait csak feltételezni lehet. Egyik ok talán az, hogy a nehezebbé váló munkaerő-piaci helyzetben az adatszolgáltatók nem szívesen beszélnek a második munkáról, feltehetően – ha alyaptalanul is – attól tartva, hogy ez a tény a pénzügyi hatóságok tudomására jut. Előfordulhat az is, hogy egyes összeírók a hosszú kikérdezést azzal próbálják rövidíteni, hogy a második munkára vonatkozó utolsó kérdésblokkot elhagyják. De szerepet játszhat az is, hogy a vállalkozói szerződések alapján a kérdőbiztosok, de a megkérdezettek is egyre bizonytalanabban a megfelelő besorolások tekintetében. Mindenestre a munkára vonatkozó adatok megbízhatósága igen kétséges.

A nem és kor szerinti vizsgálat azt mutatja, hogy inkább a férfiaknak van mellékfoglalkozásuk: a férfi foglalkoztatottak 5 százalékának volt második munkája

1996-ban, míg a nőknél ez az arány alig volt több mint a fele (2,7%). Elsősorban a férfiaknál, de a nőknél is, a másodállás gyakorisága a kor előrehaladtával növekedett. A 20 év alatti férfiak 1,8 százalékának volt második munkája, ez az arány a 60–64 éveseknél már 9,2 százalék volt, csak a 65 éves kor után csökkent le 3,2 százalékra. A mellékfoglalkozással rendelkező nők aránya a 40–49 éves korcsoportban volt a legmagasabb (3,8%). Abszolút számban azonban a legtöbben mindkét nem esetén a 30–39 éves korcsoportban voltak: a másodállással rendelkező férfiak 63, a nők 67 százaléka ebbe a korcsoportba tartozott.

A legtöbb másodállású a főmunka jellegét tekintve a szabad foglalkozásúak és ezek segítő családtagjai, valamint a mezőgazdasági és a nem mezőgazdasági önállók között volt.

Foglalkozás szerint az alacsonyabb beosztású irodai dolgozók, a pedagógusok, a mezőgazdasági foglalkozásúak, a távolsági közlekedésben dolgozók, az eladók és az árubeszerzők, valamint az építőipari főfoglalkozásúak rendelkeztek második munkával. E hatféle foglalkozási főcsoportba tartozók adták az összes mellékfoglalkozásúak 39 százalékát. Másodállásban a férfiak legnagyobb arányban mezőgazdasági munkára vállalkoztak, de sokan vállaltak tanítást és kereskedelmi jellegű tevékenységet is. A nők a mezőgazdasági tevékenység mellett nagyságrendileg hasonló mértékben vállalkoztak takarításra, tanításra, házvezetőnői és egészségügyi munkára, valamint irodai tevékenység végzésére.

A főmunkában és a mellékmunkában végzett tevékenység kombinációjaként három típus emelhető ki: főtevékenység távolsági közlekedés mezőgazdasági mellékfoglalkozásokkal, építőipari tevékenység mezőgazdasági mellékfoglalkozásokkal és alacsonyabb beosztású irodai tevékenység ugyancsak mezőgazdasági mellékfoglalkozásokkal kapcsolva. További gyakran előforduló kombinációk még a kettős egészségügyi tevékenység (például egy orvos kórházi foglalkoztatása mellett magánrendelőben is dolgozik), valamint a kettős pedagógusi (iskolai, magántanári) tevékenység.

A mellékmunka gyakoriságát illetően legtöbben (76%) rendszeresen végeztek második munkát, 15 százalék alkalmilag, 9 százalék pedig szezonálisan vállalt második munkát.

A mellékmunka vállalásának okaként legtöbben a következőket jelölték meg:

- az anyagi helyzet javítása;
- a főtevékenység speciális munkaideje (például takarítás a főmunkában reggel, este hasonló munka mellékfoglalkozásként);
- mellékkereset magasabban kvalifikált foglalkozásúknál (például oktatás–korrepetálás);

– tradicionális mellékfoglalkozások, például a mezőgazdaságban, a vendéglátásban vagy az élelmiszerkereskedelemben.

(Ism.: *Nádas Magdolna*)

PAUL, S. – KEARNEY, C. – CHOWDHURY, K.:

INFLÁCIÓ ÉS GAZDASÁGI NÖVEKEDÉS:
NEMZETKÖZI ELEMZÉS

(Inflation and economic growth: a multi-country empirical analysis.) – *Applied Economics*, 1997. 10. sz. 1387–1401. p.

A világgazdaságban napjainkban az alacsony infláció elérése és megtartása az egyik fő célkitűzés, összefüggésben a növekedési lehetőségek országok közötti elosztásának vizsgálatával. A jelen tanulmány a Granger-módszer segítségével vizsgálja az infláció és a gazdasági növekedés között meglévő összefüggést és annak irányát 70 ország 1960. és 1989. közötti éves adatai alapján.

A makroökonómiában hosszú ideje központi helyen szerepel az inflációs ráta és a gazdasági aktivitás között fennálló kapcsolat. A cikk újdonsága, hogy míg a megelőző munkák csak egyirányú kapcsolatot tételeztek fel az infláció és a növekedés között, addig most szisztematikusan megvizsgálták az összes lehetséges változatot. Ezenkívül a Granger-teszt figyelembe veszi az adatok integráltsági fokát, és a lemaradások hosszúságának önkényes megválasztása helyett rendszerzetten foglalkozik ezzel a témakörrel is.

Az elméleti irodalomban többféle irányzat lelhető fel. Az első szerint az infláció elősegíti a gazdasági növekedést (*Felix, Seers, Baer, Georgescu-Roegen, Taylor*). Az egyik érv emellett, hogy a keynesi gazdaságok lassú reálbér-szabályozásával az infláció segíti a növekedést a jövedelmek újraelosztása által, a dolgozók alacsony megtakarítási hajlandósága és a vállalkozások magasabb megtakarítási és befektetési hajlandósága mellett, valamint a tőkeköltség relatív megtérülése nominál arányának növekedésével.

Egy másik irányzat követői (*Campos, Mundell, Lougue, Bhagwati, Feldstein*) szerint az infláció gátolja a gazdasági növekedést. Az ezt alátámasztó érvek a következők:

– a magas és változó inflációs ráta megnöveli a termelő beruházások költségét és kockázatát,

– a befektetésre szánt tőkét a kevésbé hatékony felhasználási, illetve befektetési területek felé tereli el.

– a magas infláció a nyílt gazdaságokban (változó árfolyampolitikával) a kereskedelmi egyensúly megbomlásához és spekulatív tőkekiáramláshoz vezethet, tekintettel a várható árfolyam leértékelésre.

Ebben az esetben a kormánynak az árfolyampolitika ellenőrzésének bevezetésére vagy megszilárdí-

tására tett törekvéseinek eredménytelen volta a kibocsátás és a növekedés csökkenéséhez vezethetnek.

Más kutatók mellett érvelnek, hogy a gazdaság egyes területeinek terjeszkedésével elért gazdasági növekedés emelkedést okozhat az általános árszínvonalban. Véleményük szerint a gazdasági növekedés elkerülhetetlen velejárója az árak növekedése, vagyis az infláció valamilyen méretű felgyorsulása.

Mindezekből egyértelműen kitűnik, hogy az infláció és a gazdasági növekedés között fennálló kapcsolat többirányú lehet. Érdekes, hogy a témával foglalkozó eddigi tapasztalati munkák ezt a lehetőséget nem vették számításba, csakis az egyirányú okozati összefüggéssel dolgoztak. Pedig felmerül egy harmadik lehetőség is, miszerint semmiféle okozati összefüggés nem áll fenn a két vizsgált mutató között. Az ezt vállaló tanulmány (*Friedman és Schwartz, Campos*) szerint az Egyesült Államokban kisebb-nagyobb mértékű növekedés volt megfigyelhető mind a deflációs, mind az inflációs periódusban. Ezzel egyidőben néhány ország (Argentína, Chile, Bolívia) gazdasága magas inflációval stagnált, míg más országokban (Mexico, Venezuela, Salvador) alacsony inflációs ráta mellett gyors növekedés volt megfigyelhető.

Az elméleti irodalom szerint a monetáris politika is nagyban hozzájárul az infláció és növekedés alakulásához. Keynes és követői azt állítják, hogy a nominálbérek nagyobb merevséget mutatnak, mint az árak és így a pénzkínálat növekedése magasabb árakhoz, profithoz és kibocsátáshoz vezet. Taylor viszont rámutat, hogy amint a bérek az árakhoz igazodnak, a gazdasági aktivitás visszatér az egyensúlyi szintre. Ennélfogva a pénzkínálat hosszú távon semleges hatással van a gazdasági növekedésre.

Egy másik feltevés szerint a pénzkínálat növekedése az infláción keresztül késlelteti a gazdasági növekedést. A rugalmas Granger-modell alkalmas arra, hogy felfedje az összefüggések irányát, valamint ötvözze a különböző irányzatok által használt feltevéseket.

A modell által használt adatok, a kiválasztott 70 ország éves GDP növekedési rátája, az infláció mérőszáma és a pénzkínálat növekedési aránya, a Nemzetközi Pénzügyi Alap (International Monetary Fund – IMF) „International Financial Statistics Yearbook 1990” kiadványából származnak. A minta 22 ipari országot tartalmaz, valamint 13 afrikai, 13 ázsiai, 3 európai és 19 dél-amerikai ország szerepel a megfigyelésben. Összességében és az egyes földrajzi csoportokon belül is nagy szóródás figyelhető meg mind az infláció mértékében, mind a gazdasági növekedés ütemének alakulásában az egyes országok között. Az infláció mértékét tekintve 26 magas, 21 közepes és 23 alacsony inflációjú, abban az esetben, ha alacsonynak a 7

alattit, közepesnek a 7 és 10 közötti, magasnak pedig a 10 fölötti inflációs rátát tekintjük.

A Granger-teszt harmadik táblában bemutatott eredménye e szerint 28 ország esetén nem fedezhetünk fel semmiféle kapcsolatot az infláció és a növekedés között. Az infláció mértékét tekintve, mindhárom csoport tagjai megtalálhatók, 9 ország alacsony, 9 közepes, 10 pedig magas inflációs rátával rendelkezik. 13 ország esetében a pénzkínálat változása nincs befolyással az infláció alakulására és mivel az infláció és a gazdasági növekedés független egymástól, így az utóbbira sem.

Egyirányú kapcsolat áll fenn 26 ország esetében. Az inflációs rátát tekintve 7 alacsony, 8 közepes, a maradék 11 ország pedig magas mutatószámmal rendelkezik. Ezen belül azonban két nagyobb csoportot lehet megkülönböztetni, az egyik, ahol az infláció alakulása befolyásolja a gazdasági növekedést, a másik pedig éppen a fordítottja, tehát a gazdasági növekedés van hatással az infláció alakulására.

Az első csoportba 7 ország tartozik: Belgium, Franciaország, Indonézia, Ciprus, Madagaszkár, Ruanda és Venezuela. Az első négy esetében az infláció emelkedése negatív hatással van a gazdasági növekedésre, míg a fennmaradó három ország esetében pozitív hatással.

A második nagy csoport 19 országa közül 9-ben (Egyesült Államok, Új-Zéland, Izland, Írország, Portugália, Egyesült Királyság, Korea, Kolumbia és Honduras) a gazdasági növekedés velejárója az infláció. Érdekes, hogy ezen országok közül csak három (Portugália, Korea és Kolumbia) esetében van a pénzkínálat növelésének pozitív hatása az infláció alakulására. Így ezen országokban az infláció, mind a gazdasági növekedés visszafogásával, mind a pénzkínálat szabályozásával csökkenthető. A fennmaradó 6 ország esetében elkerülhetetlennek látszik, hogy gazdasági növekedés mellett az infláció is emelkedjen.

Ezzel szemben 4 dél-amerikai (Bolívia, Brazília, Dominikai Köztársaság, Panama), 3 ázsiai (Nepál, Pakisztán, Fülöp-szigetek), 2 afrikai (Tanzánia, Zaire) és egy ipari (Norvégia) országban csökkenthető az infláció a gazdasági növekedés emelésével.

Kétirányú kapcsolat figyelhető meg 16 ország esetében itt tehát az infláció és a gazdasági növekedés kölcsönösen egymástól függ. 7 országot alacsony, 4 közepes, 5 pedig magas inflációs rátával rendelkezik. Ennél a csoportnál a pénzkínálat változása mind az inflációra, mind a növekedésre hatást gyakorol közvetett vagy közvetlen módon.

Érdekes megjegyezni, hogy ebbe a csoportba többségében az ipari országok tartoznak, valamint, hogy az összes OECD-tagország három kivétellel (Ausztria, Hollandia és Spanyolország) vagy egyirá-

nyú, vagy kétirányú kapcsolatot mutat a két vizsgált gazdasági mutatószám között. Ezzel szemben az afrikai és a fejlődő ázsiai országok 60 százaléknál, valamint a vizsgált dél-amerikai országok majdnem felénél semmiféle okviszony nem figyelhető meg.

A cikkhez csatolt grafikonok 3 ország adatainak segítségével azt is bemutatják, hogy a pénzkínálat 1 százalékos csökkentése milyen hatást gyakorol az inflációs ráta és a gazdasági növekedés alakulására. Mindhárom országban kétirányú kapcsolatot mutat ki és ebből a pótlólagos vizsgálatból az figyelhető meg, hogy eltérő mértékben bár, de az 1 százalékos szimulált mérséklés a pénzkínálatban csökkenti az infláció mértékét és egyben serkentően hat a gazdasági növekedésre.

A korábbi véleményekkel ellentétben a cikk szerzői úgy vélik, hogy az alacsony infláció elérésére kitűzött cél nem minden ország számára kedvező cél. Az igazi vesztesek abból a csoportból kerülnek ki, ahol a modell egyirányú kapcsolatot fedett fel, azok az országok pedig, ahol nincs okozati összefüggés az infláció és a gazdasági növekedés között, se nem nyernek, se nem veszítenek, ha az infláció letörésén munkálkodnak. A legtöbb hasznot remélhetők viszont nagyjából az ipari országok csoportjában találhatók.

(Ism.: *Mináry Borbála*)

SABIR'JANOVA, K.:

AZ OROSZ MUNKAERŐPIAC DINAMIKUS VÁLTOZÁSÁNAK MIKROGAZDASÁGI ELEMZÉSE

(Mikroekonomicheskij analiz dinamicheskikh izmenenij na rossijskom rynke truda.) – *Voproszi Ekonomiki*. 1998. 1. sz. 42–58. p.

Az elemzések során használt adatokat az oroszországi lakosság gazdasági helyzetére vonatkozó korábban elvégzett vizsgálatok szolgáltatják. A felméréseket éves rendszerességgel, a 16 éves és idősebb állampolgárok körében végezték. A megkérdezetteket – a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (International Labour Office – ILO) módszerei alapján – a cenzust megelőző 30 napra vonatkozó adatok szerint három foglalkoztatottsági kategóriába sorolták: dolgozó, munkanélküli (de új munkalehetőséget kereső) és gazdaságilag nem aktív (az előző két kategóriába nem sorolt, például diákok, nyugdíjasok, háztartást vezető nők) személyek.

A munkaerőpiac a legfontosabb mutatója a munkanélküliség aránya, mely érték megállapítása alapvető fontosságú a társadalmi-gazdasági politika eredményeinek előrejelzésében. A felmérések eredményei szerint megállapítható, hogy 1992 és 1996

között mintegy 4-7 százalékkal (5 százalékról 9,2-11,9 százalékra) nőtt a munkanélküliek száma. A bizonytalanságot a két felmérés közötti különbség okozza: az alacsonyabb értékek az oroszországi Szövetségi Foglalkoztatási Szolgálat vizsgálata, a magasabbakat az említett orosz lakossági gazdasági és egészségügyi felmérés adta. A nemzetközi szervezet útmutatását követő értékelés (tehát az alacsonyabb érték) nem tartalmazza azon személyek számát, akiknek a felmérést megelőző 30 nap során állandó munkahelyük nem volt, csak alkalmi munkát végeztek (1-2%), valamint az ún. rejtett munkanélküliek számát, akik nem teljes munkaidőben dolgoztak, illetve kényszerszabadságukat töltötték (7,1%). A megkérdezett vállalatok esetében 1995 során a teljes dolgozói létszám 11 százaléka volt kényszerszabadságon.

A rejtett munkanélküliek aránya egyszerűen számítható a havi munkanélkülivé válás arányának „1-re normált aránya” (0,54%), és a kényszermunkaszünet átlagos időtartamának (49,5 nap) szorzataként. 1996 során ezen személyek száma a teljes dolgozói létszám 0,9 százalékával nőtt. A rejtett munkanélküliekhez számítják még a heti 36 óránál kevesebbet dolgozókat is (19,8 %), kiknek aránya a munkanélküliek 9,9 százalékát teszi ki.

A modern munkaerőpiac sajátja a lakosság foglalkoztatottsági csoportok közötti állandó intenzív mozgása, éppen ezért nemcsak a munkanélküliek száma lényeges, hanem az ezen értéknövekedéséhez vezető folyamatok jellemzése is.

Szerző számításai alapján az 1992–1993. és az 1995–1996. évekre az alábbi főbb következtetéseket vonja le.

1. A munkaerőpiac egyre dinamikusabb lesz (csökken annak valószínűsége, hogy egy adott személy megmaradjon korábbi foglalkoztatottsági állapotában: az 1992-ben összeirt 32,8 százalék helyett a munkanélküliek 27,8 százaléka maradt állástalan, illetve a dolgozók 84,1 százaléka helyett azok 77,2 százaléka maradt meg állásában).

2. Nő a dolgozók mobilitása (egyre többen változtatnak munkahelyet: a dolgozók 1992. évi 6,7 százalékáról arányuk 1996-ra 12,1 százalékra nő).

3. Mind a hat valószínűség változása a munkanélküliség arányának növekedéséhez vezetett (1992-ben a munkanélküliek 51,2 százaléka talált új munkahelyet, míg 1996-ban csak 39,6 százalékuk, és megnőtt a gazdaságilag nem aktívkból munkanélkülivé válók száma (1,7-ről 5,1 százalékra).

4. Nő azok száma, akik munkanélküliekből gazdaságilag nem aktívvá lesznek (9,2-ről 10,9 százalékra nőtt volna a munkanélküliség aránya, ha a 1992-ben munkát keresők száma 1996-ra ugyanaz maradt volna).

5. A munkanélküliek csoportja a legdinamikusabbban változó csoport (1996-ban csak mintegy egyharmad részük az, aki már 1992-ben is az volt).

Az eredmények – bár beszámolnak az oroszországi munkanélküliség arányáról – nem adnak számot a dolgozó lakosság munkahelyek közötti mozgásáról, valamint az egyének demográfiai jellemzőinek és iskolai végzettségének e mozgásra gyakorolt hatásáról. Az orosz munkaerőpiac ebből a szempontból rendkívül dinamikusnak mondható: azon 16 éves és idősebb állampolgárok aránya, akik munkahelyet vagy foglalkoztatottsági kategóriát változtatnak, rendkívül magas: évi 29 százalék. A felmérések során a szervezetek igyekeztek adatokat nyerni a három foglalkoztatottsági kategóriába tartozók másik kategóriába jutásának valószínűségéről is. Az állandó munkával rendelkezőket három csoportra osztva (állami vállalatok alkalmazottai, nem állami vállalatok alkalmazottai és állandó munkahely nélküli, önmagukat munkával ellátók csoportja) kitűnik, hogy a legstabilabb munkaerő-állománya az állami szektorban van (1995-ben az ott dolgozók 78,9 százaléka 1996-ban is még korábbi állásában maradt, míg a magánszektor esetében ez az érték 48,2 százalék volt). Az állandó munkahellyel nem rendelkező keresők köre a legdinamikusabbban változó csoport, csupán egyharmaduk tarthatta meg állását 1995-ben. Ami a fordított irányú mozgást illeti, a privatizáció hatására a munkanélküliek nagyobb eséllyel pályázhatnak munkahelyekre a magánszektorban: míg 1992–1993-ban 34 százalékuk jutott álláshoz az állami, és 5,2 százalékuk a magánszektorban, addig 1995–1996-ban 16 és 14 százalék voltak.

A gazdaságilag aktív személyek nemek szerinti megoszlását figyelve látható, hogy az oroszországi nők 57,4, a férfiak 71,8 százaléka tartozik ebbe a kategóriába. Ezek alapján, valamint a kapcsolódó adatok figyelembevételével megállapítható, hogy:

- az oroszországi női munka kevésbé mobilis,
- az oroszországi férfiak munkahelyük elvesztését követően nagyobb hajlandóságot mutatnak új állás megszerzéséhez (a munkahelyet kereső munkanélküliek aránya a férfiak esetében 5,5 százalék, míg a nőknél csak 5,0 százalék),
- a férfiaknál 45, a nőknél 36 százalék annak valószínűsége, hogy új munkahelyre felvegyék,
- a nők sokkal hosszabb ideig vannak munka nélkül (annak esélye, hogy egy nő 1 éven át munkanélküli maradjon ma Oroszországban 5 százalékkal magasabb, mint a férfiak esetében).

További vizsgálat tárgya az életkor és a munkanélkülivé válás valószínűségének összefüggése. A munkanélkülivé válás valószínűsége az életkorral fordítottan arányos, azonban a munka nélkül eltöltött idő az idősebb korosztályok esetében magasabb. Az adatok tanúsága szerint a vizsgált életkori tartomány szélén lévő személyek esetében a legvalószínűbb,

hogy kikerüljenek a gazdaságilag aktívak köréből (ez a megállapítás összefügg a nyugdíjba menéssel az idősebbek, illetve a tanulmányok folytatásával a fiatalabbak esetén). Meg kell említeni azt a tény is, hogy az életkor emelkedésével csökken annak valószínűsége, hogy a dolgozó átkerüljön a magánszektorba.

A képzettség hatását vizsgálva a kategóriák közötti mozgásra, nem állapítható meg egyértelmű összefüggés, mert bár igaz, hogy a magasabb végzettség csökkenti a munkahely elvesztésének esélyét, illetve növeli az új állás megszerzésének valószínűségét (42%), de a magasabb végzettségű személyek magasabb követelményeket is támasztanak jövőendő munkahelyeikkel kapcsolatban (munkabér, munkahelyi körülmények), így ez meghosszabbítja a munkahely keresésével töltött idejüket (1 év elteltével még mindig 29 százalék a munka nélkül maradás esélye).

A cikkben tárgyalt különböző jellemzők együttes hatása a multinominális kiválasztás logisztikai modelljének regressziós becslésével ismerhető meg.

(Ism.: *Németh Attila*)

WISNIEWSKI, Z:

AZ EU-CSATLAKOZÁS HATÁSAI
A LENGYEL MUNKAERŐPIACRA

(Effekte des EU-beitritts auf den Arbeitsmarkt in Polen.)
– *Oesteuropa-Wirtschaft*. 1997. évi 3. sz. 293–300. p.

A tanulmány fő célja annak a kérdésnek a vizsgálata, hogy az Európai Unióhoz való csatlakozás Lengyelországban hogyan hat a munkanélküliségre, és a kedvezőtlen hatások ellensúlyozására milyen intézkedések alkalmazása látszik indokoltnak.

A központilag irányított tervgazdaságból a piacgazdaságra való átmenet már önmagában olyan súlyos társadalmi-gazdasági problémákat idézett elő, amelyek rövid távon belül nyilvánvalóan nem oldhatók meg. A termelés nagymérvű visszaesése már az átalakulás első szakaszában munkanélküliséghez vezetett. A piacgazdaság felé tett lépések ugyanakkor elkerülhetetlenné tették a felesleges kapacitások leépítését, a gazdaságtalan termelés visszaszorítását. A gazdasági szerkezet érdemleges átalakítása ugyanis másként nem mehetett végbe, vagyis szükségszerű volt, hogy jelentős tömegek váljanak munkanélkülivé. Az átalakulás ugyanakkor új munkahelyek létesítésével is járt, de ezek rendszerint sajátos képzettségű munkaerő-állományt igényeltek. A munkanélküliek széles rétegei viszont egyelőre alkalmatlannak bizonyultak a megfelelő irányú átképzésre.

Míg 1989-ben hivatalosan nem létezett munkanélküliség, 1996 végén már 2,4 millió munkanélkülit

regisztráltak, ami 13,6 százalékos munkanélküliségi rátát jelentett. A munkanélküliség különösen a fiatalokat és az alacsony iskolázottságú (8 osztályt vagy annál kevesebbet végzett) személyeket fenyegette. Egyes hátrányos helyzetű térségekben krónikus jellegű, fokozódó elszegényedéshez vezető munkanélküliség alakult ki.

A kormányzat a munkanélküliség leküzdését az infláció megfékezésével és a gazdaság korszerűsítésével azonos fontosságú célként kezelte, de az aktív munkaerő-piaci politika terén csak mérsékelt eredményeket érhetett el. Ebben kétségkívül az anyagi eszközök szűkössége is szerepet játszott. A foglalkoztatáspolitikára fordítható források 86 százalékát ugyanis a munkanélküliek segélyezése emésztette fel, és csak a fennmaradó 14 százalékot használhatták fel a munkahelyteremtést támogató aktív intézkedésekre.

A munkanélküliség fokozatos enyhítése érdekében újabbán átfogó koncepciót alakítottak ki, amely a gazdasági növekedésre helyezi a hangsúlyt. A gazdasági növekedés ugyanis már önmagában is munkaerő-igényt támaszt. Ezt aktívabb és hatékonyabb munkaerő-piaci politikával kell támogatni, s így módon enyhíteni lehet a munkaerő-kereslet és -kínálat közötti strukturális eltérésekből eredő feszültségeket. Ezenkívül gondot kell fordítani a peremhelyzetben lévő csoportok reintegrációjára, továbbá speciális eszközrendszer kihasználásával el kell érni a munkanélküliség által különösen érintett térségek felzárkóztatását.

Az EU-hoz csatlakozás hosszabb távon nem növelheti a munkanélküliséget. Számításba kell venni, hogy a korlátlan áruforgalom a nettó export visszaeséséhez vezethet, aminek hatását a külföldi befektetések várható növekedése ellensúlyozhatja. A munkanélküliség átmeneti jellegű mérsékelt emelkedésének lehetőségét azonban nem lehet teljesen kizárni.

Hangsúlyozni kell, hogy a kereslet növekedése főként a természetes munkanélküliség mértékét meghaladó konjunkturális típusú munkanélküliséget befolyásolhatja. Amennyiben a természetes munkanélküliség is magas arányú, a fejlődéstől nem remélhető a ráta lényeges javulása. Lengyelországban a piacgazdaság meghonosodása óta még kevés idő telt el, ezért nehéz a természetes munkanélküliség arányára vonatkozóan érdemleges következtetéseket levonni. Egyes jelek arra utalnak, hogy a fejlett országokra jellemzőnek mondható 5-8 százalékot lényegesen meghaladó értéket indokolt feltételezni. Nem hanyagolhatók el olyan tényezők sem, mint például a munkaerő alacsony mobilitása, a munkaerő-közvetítéssel foglalkozó intézményrendszer viszonylagos fejletlensége, tevékenységének mérsékelt hatékonysága.

Az EU-ba való belépés után számolni kell a műszaki fejlődés, a termelékenység növelése miatt be-

következő munkanélküliséggel is. A gazdasági fejlődés tehát a lengyelországi viszonyok között nem jár egyértelműen a munkaerő-kereslet növekedésével, hanem ellenkező irányú elmozdulást is előidézhet. A modern, hatékony és a legújabb technológiát alkalmazó gazdaság kiépítése mindenképpen elengedhetetlen követelmény akkor is, ha munkaerőpiacra gyakorolt hatása nem egyértelműen kedvező.

A munkaerőtöbblet mérséklése szempontjából több előny származhat a munkaigényes szolgáltatási szektor bővítéséből. Erre utal az a körülmény, hogy míg az EU-államokban a foglalkoztatottak többsége a szolgáltatásokban dolgozik, Lengyelországban a szolgáltatásokkal kapcsolatos feladatokat ellátók aránya még 1994-ben is csak 44,1 százalékot tett ki.

A mobilitás fokozása szempontjából igen jelentős szerepe van az oktatási rendszernek, amelynek formáit és tartalmi követelményeit a munkaerőpiac feltételrendszeréhez kell igazítani. Fontosnak látszik, hogy a képzés rendszerében a szűkebb szakképzettséget adó iskolatípusok szerepét csökkentésük.

A legnehezebb probléma a mezőgazdasági régiókban jelentkezik, minthogy az EU követelményeikhez igazodó struktúra kialakítása a mezőgazdaságban foglalkoztatottak számának erőteljes csökkentése nélkül a gyakorlatban nem valósítható meg. Már a korábbi években is megfigyelhető volt, hogy a parasztság nagy hányada nehezen alkalmazkodott a megváltozott feltételekhez, és jelentékeny veszteségeket szenvedett el. Ezért a mezőgazdasági politiká-

nak fel kell készülnie e probléma kezelésére. A helyzetet ugyanakkor két körülmény nehezíti: egyrészt a következő évtizedben növekvő kínálatot eredményező demográfiai folyamatok, másrészt a városok korlátozott lehetőségei a vidéki munkaerő befogadására. A városok befogadóképességét szűkíti a lakásépítés vontatottsága, továbbá a vidéken élők jelentős tömegének alacsony képzettsége, amit a városokban kévéssé hasznosíthatnak. A vázolt okok miatt jobb megoldásnak látszik, ha a vidéki lakosság túlnyomó része helyben marad, és a helyi infrastruktúra, a szolgáltatások, a turizmus stb. fejlesztésében talál magának munkalehetőséget. Általában fontos, hogy a lengyel munkaerő-politika nagyobb lehetőségeket kapjon. Az e célra fordított eszközök aránya ugyanis alacsonyabb mint az EU-államokban.

Kiemelten kell foglalkozni az aktív eszközök alkalmazásával, a munkanélküliek bekapcsolódásával az aktív programokba. A munkanélküli segély kérdését pedig abból a szempontból kell felülvizsgálni, hogy az e juttatásban részesülők jelentős hányada a segély mellett illegális tevékenységet végez.

Összefoglalóan megállapítható, hogy az EU-hoz csatlakozás Lengyelország számára jelentős esélyt és egyben éles kihívást is jelent. Amennyiben a hosszú távú előnyöket mérlegeljük, kétségtelennek látszik, hogy a közeli jövőben érzékelhető gondokat, kihívásokat vállalni kell.

(Ism.: Fóti János)

TÁRSADALOMSTATISZTIKA

PAUL, S.:

AZ ÉLETMINŐSÉG INDEXEKEN ALAPULÓ NEMZETKÖZI ÖSSZEHOSONLÍTÁSA.

(The quality of life: an international comparison based on ordinal measures.) – *Applied Economics Letters*. 1997. 7. sz. 411–414. p.

Az életminőség nemzetközi összehasonlítására, mérésére két alternatíva kínálkozik. Az első a jólétre vonatkozó jelzőszámok összegyűjtését célozza, a második a hozzáférhető jelzőszámok teljességét egy összetett indexbe foglaltan elemzi.

Az egy főre jutó nemzeti jövedelemmel való elégedetlenség vizsgálata az ilyen jellegű elemzésekben az életminőség olyan aspektusaira helyezte a hangsúlyt, mint például a születéskor várható élettartam, a csecsemőhalandóság valamint az analfabéták aránya. Más vizsgálatok a jelzőszámok szélesebb spektrumával dolgoznak, amennyiben a polgárok politikai és szabadságjogainak érvényesülését is a jelzőszámok

körébe tartozóknak minősítik. Az életminőséget nemzetközi összehasonlításban vizsgáló index összeállításakor arra kell törekedni, hogy a rendelkezésre álló jelzőszámok lehető legszélesebb körét vonjuk be a felmérésbe, azaz az összetett indexszám forrásába.

Ez két módon történhet. Korábban az egyes jelzőszámok súlyozott összegének figyelembevételével került sor generálására, ahol is a súlyt vagy többékevésbé önkényesen állapították meg, vagy valamilyen statisztikai eljárást – például főkomponens-elemzést – alkalmaztak. Az ordinális megközelítés esetében az összehasonlításban szereplő országok egyéni elveken alapuló rangsora szükséges. E módszer több előnnyel is rendelkezik. Kimutatható ugyanis, hogy az életminőség-indexek alakulását meglehetősen érzékenyen befolyásolják az alkalmazott súlyok, amellet – különösen az életminőség fizikai vonatkozásai esetében – a fejlődő országok esetében a rendelkezésünkre álló adatok hiányosságai veszélyeztethetik az összehasonlítás korrektségét. A

jelen tanulmány – az 1990-es évre vonatkozóan – a Borda- és a Copeland-indexek alapján 112 jelzőszám adatait véve alapul, 109 ország életminőségének indexét számolta ki.

Mindkét index 11 kritérium felhasználásával 109 ország életminőségre vonatkozó adatait hasonlítja össze. E kritériumok a következők:

- az egy főre jutó nemzeti jövedelem,
- a születéskor várható élettartam,
- a (felnőtt) írástudók aránya,
- az ezer főre jutó csecsemőhalandóság,
- az egy orvosra jutó népesség száma,
- a száz főre jutó rádiókészülékek száma,
- a száz főre jutó televízió-készülékek száma,
- a száz főre jutó napilapok száma,
- a száz főre jutó telefonkészülékek száma,
- a politikai szabadságjogok,
- a civil szabadságjogok érvényesülése.

Míg az ezer főre jutó csecsemőhalandóság vagy az egy orvosra jutó népesség száma jelzőszám-típusok esetében a minél alacsonyabb érték a kívánatos, addig a többiek esetében a magasabb érték a minél kedvezőbb rangsorolást segíti elő. Az utolsó két jelzőszám azt mutatja, hogy az adott ország polgárai milyen mértékben képesek beleszólni az országuk, kormányuk politikájának alakulásába, illetőleg milyen mértékben képesek saját sorsuk irányítására. A polgári szabadságjogok, melyek érvényesülése mintegy ellentétes az állami jogok érvényesülésének mértékével, az emberek véleménynyilvánítási, azaz szólásszabadságát mérik. Mindkét esetben egy 7 fokú skálát alkalmaznak, melyen az 1-es a legkedvezőbb, a 7-es a legkedvezőtlenebb értéket jelenti.

Az országok Borda- és a Copeland-indexek szerinti rangsora igen hasonló. A Spearman-féle korrelációs együttható a két index értékei között 0,99-es értéket mutat. A fejlett ipari országokat, mint Svédország, Dánia, Svájc, Japán, az Egyesült Államok stb. mindkét lista élén megtalálhatjuk, míg a legtöbb afrikai ország mindkettő esetében a lista alján szerepel.

A kelet-európai országok a lista második negyedében találhatók, míg a legtöbb latin-amerikai és karibi ország a harmadik negyedben foglal helyet. Dél-Ázsia országai (Szingapúr kivételével) a negyedik negyedben találhatók. Ázsián belül eltérő fejlettségű övezetek vannak: Korea, Malaysia a második, Thaiföld a harmadik, Kína és a Fülöp-szigetek a negyedik negyedben helyezkednek el.

Az egyéni életminőség alakulására vonatkozó jelzőszámok erősen korrelálnak e kritériumokkal, valamint a Borda- és a Copeland-indexekkel. Az egy főre jutó GDP és a Borda-indexértékek között 0,91-es korrelációt tapasztalhatunk, míg a várható élettartamra vonatkozó adatok esetében ez az érték 0,95.

Ezen összefüggések nem értelmezhetők úgy, mintha a változók között közvetlen kapcsolat lenne. Amennyiben egyetlen jelzőszám alapján kívánunk képet alkotni egy ország fejlettségéről, a legmegfelelőbbnek erre a születéskor várható élettartam látszik, sokkal inkább, mint az egy főre jutó GDP adatai. A korrelációs mátrix adataiból ugyanakkor az is látható, hogy a polgári és az egyéni szabadságjogok alakulása kevéssé befolyásolja az életminőséget.

(Ism.: *Reisz László*)

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATSZEMLE

Allgemeines Statistisches Archiv

A NÉMET STATISZTIKAI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

1998. ÉVI 1. SZÁM

Süsser, H. G.: Cikluselemzés, mint alap a gazdaságpolitikához.

Hax, H.: Statisztikai kellékek, mint üzleti ciklust megfigyelő és előrejelző eszközök.

Kugler, P.: Az üzleti ciklus modellek jelenlegi fejleményei.

Strohm, W.: Hivatalos rövidtávú statisztikák európai összefüggésben.

Staglin, R.: Az európai kutatóintézetek hozzájárulása az üzleti előrejelzésekhez.

Suntum, U.: Az üzleti ciklus mutatói: fontosság és pontosság az előrejelzésben.

STATISTICA

edita sotto gli auspici della Università di Bologna Padova e Palermo

A BOLOGNAI, PÁDUAI ÉS PALERMÓI
EGYETEMEK FOLYÓIRATA

1997. ÉVI 2. SZÁM

Garibaldi, U.: A de Finetti-elmélet realiztikus értelmezése.

Sultan, S. A.: A hermitikus bilineáris formákról komplex normális változóknál.

Mathai, A. M. – Moschopoulos, P. G.: Egy többváltozós invertált béta-modell.

Ferrante, M. R. – Ferreri, C.: Bootstrap típusú eljárás egy alulszóródó elemzéshez.

Spelta, D.: Túlélési függvények és halálzási táblák a biztosítási matematika keletkezésekor.

Kotani, K. – Ishikawa, T. – Tamiya, T.: Szimultán pont-és intervallum előrejelzések a Weibull-eloszlásban.

A SZLOVÁK STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

1997. ÉVI 4. SZÁM

- Cár, M.:* Lehetőségek elemzése válogatott típus háztartások bizonyos igényeinek kielégítéséhez.
Pacáková, V.: Modellek biztosítási kockázatokra.
Knizatová, E.: Egyedi modellek biztosítási kockázatokra.
Pastor, K.: Jelenkori népesség alakulás Szlovákiában és demográfiai elméletek.

AZ EGYESÜLT NEMZETEK
EURÓPAI GAZDASÁGI BIZOTTSÁGÁNAK
FOLYÓIRATA

1997. ÉVI 3. SZÁM

- Skinner, T. J. – Hunter, D. – Vaughan, E. P.:* Megfelelő mutatók kifejlesztése többkultúrás társadalom számára.
Kamen, C. S.: A zsidó etnikum kategorizálása Izraelben.
Blom, S.: A menekültek integrálódása.
Lischer, R. – Röthlisberger, P. – Schmid, B.: Oktatás és integráció Svájcban.
Harrison, B.R.: Nyelvi integrálódás: generációk közötti elemzés eredményei.
Arvemo-Notstrand, K. – Olsson, A.K.: Átmenet a munkaerő piachoz.

Statistische
Nachrichten

AZ OSZTRÁK KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

1998. ÉVI 1. SZÁM

- Ausztriai települések, 1991.
 Körzetek és nagyobb települések népessége 1996. végén.
 Háztartás előrejelzés Ausztriára, 1991–2030.
 Másodlagos foglalkoztatottság, (1997. márciusi mikrocenzus).
 Zöld adók Ausztriában, 1990–1996.
 Egy ANEMA-rendszer az osztrák légszennyezésre, 1994.
 A települések energiafogyasztása, 1996.
 Idegenforgalom, az 1997-es nyári időszakban.

1998. ÉVI 2. SZÁM

- A 2001-es népszámlálás: az előkészületek helyzete.
 Foglalkoztatottság 1996-ban.

- Egyeztetett minimális kereseti index, 1997.
 Az alkalmazotti keresetek területi eloszlása (Mikrocenzus, 1995. szeptember).
 Az intézményes gyermekgondozás.
 Energiatermelés és -fogyasztás Ausztriában, 1995 - végső energia mérleg.
 A kormányzati szektor nempénzügyi elszámolásai Ausztriában, 1980-tól 1996-ig.
 Input-output mátrix az osztrák élelmiszeriparra.

1998. ÉVI 3. SZÁM

- Népmozgalmi statisztikák, 1997, előzetes adatok.
 Egyedülálló anyák (helyzetük a 90-es években).
 Nyugdíjasok személyi és háztartási jövedelmei.
 Az osztrák fogyasztói árindex, 1997.
 A telefon díjak változása.
 A 10 000 fő fölötti települések néhány környezeti bevétele és kiadása, 1993- 1996.
 Az 1991-es népszámlálás és az 1990-es mezőgazdasági összeírás: a mezőgazdasági foglalkoztatottság mérése.
 Termelési és külkereskedelmi adatok egy összehasonlítható osztályozás alapján, 1988-1995.

A CSEH STATISZTIKAI HIVATAL FOLYÓIRATA

1997. ÉVI 12. SZÁM

- Árstatistikai tervek 1998–2000-re.
Prokop, L.: 1993–1996-os trendek a Cseh Köztársaság beruházási importjában.
Blatná, D.: Két független minta szintjének egybeesése.
Vebrová, L.: Nonprofit intézmények és a háztartási szektort kiszolgáló nonprofit intézmény.

1998. ÉVI 1. SZÁM

- Outrata, E.:* jelenlegi prioritások a cseh KSH-nál.
Drápal, S.: A statisztikai felvételek 1998-as programja.
Sujan, I. – Sujanova, M.: A makroökonómiai fejlődés rövidtávú elemzése és előrejelzése.
Novák, J. és mások: Szolgáltatásstatisztika - jelenlegi állapot és kilátások.
Goldschmidt, L. – Pagnossin-Aligisakis, E.: Nem SNA gazdasági tevékenységek: az időmérlegadatok lehetőségei.

1998. ÉVI 2. SZÁM

- A KSH fejlesztési prioritásai, 1998–2001.
Vesely, Z.: A cseh statisztikai szolgálat nemzetközi együttműködése.
Korda, P.: Módszertani finomítás a rövidtávú ipari termelési trendek méréséhez.
Hurtiková, I.: A mezőgazdasági vállalkozások EU-osztályozási rendszere a cseh feltételek között.

1998. ÉVI 3. SZÁM

- Holy, D.:* Az alkalmazottak kereseti differenciálódása a gazdasági átmeneti periódusban.
Svandová, E.: A Cseh Köztársaság területén működő statisztikai szolgálat történetéből.

Cyhelsky, L.: Bizonyos idő aggregátumú árindex-formulák neveiről.

Kordos, J.: A háztartási költségvetési felvételek negyven éve Lengyelországban.

STATISTYKA STATISTICS

A BOLGÁR STATISZTIKAI HIVATAL FOLYÓIRATA

1997. ÉVI 4. SZÁM

Kovachev, A.: Ágazati jellemzők és input-output kapcsolatok az 1990-95-ös időszakban.

Radev, E.: Az információs technológia állása Bulgáriában.

Milusheva, R.: Sport újságok Bulgáriában, 1990–1996.

Vicheva, E.: A háztartások energia fogyasztásának próba felvétele.

1997. ÉVI 5. SZÁM

Todorov, T.: Társadalmi mátrixok.

Russev, B.: A gyermek születések valószínűségének mérési lehetőségei két census között.

Suikova, S.: Interferáló hatások a felvételi információ gyűjtése, elemzése és felhasználása során.

Petrov, V.: Egy módszer a vállalati kiadások elemzésére.

Radeva, E.: A bolgár gazdasági konjunktúra felvétel első eredményei.

WIADOMOŚCI STATYSTYCZNE

A LENGYEL STATISZTIKAI FŐHIVATAL
FOLYÓIRATA

1997. ÉVI 12. SZÁM

Bodi, J. L.: A statisztikák felhasználóinak igényei a statisztikai felvételi programokban.

Majewski, S.–Kubicki, R.: Szelektív mintavételi teszt a piaci hatékonyság fokának megfigyelésére.

Trzcinska, D.: A háztartások helyzete.

Glabcicka, K.–Sakson, B.: Bevándorlás Lengyelországba.

Jarosinski, W.: A katonai kiadások rangsorolása.

1998. ÉVI 1. SZÁM

Walczak, T.: Az 1998-as statisztikai felvételi program.

Rejn, B.: Szatelit tudomány elszámolás.

Dudek, H.: Elaszticitási együtthatók.

Botwin, M.: Objektumok hasonlóságának mennyiségi becslése többdimenziós mérhető jellemzőkkel.

Pociecha, J.: Információ hiány demográfiai és társadalmi vizsgálatoknál.

Latuch, M.: Új hazatelepülések.

Wirtschaft und Statistik

A NÉMET SZÖVETSÉGI STATISZTIKAI
HIVATAL FOLYÓIRATA

1997. ÉVI 10. SZÁM

Az állami statisztika hozzájárulása az általános gazdasági helyzet megfigyeléséhez.

Szövetségi struktúrák a német külkereskedelmi statisztikákban.

Természeti tőke a környezetgazdasági elszámolásban.

A mezőgazdaságilag használt ingatlanok vásárló értéke, 1996.

Megtakarítások építkezési célokra, 1996.

A közsegélyek.

1997. ÉVI 11. SZÁM

Az információs társadalomra vonatkozó statisztikák nemzetközi összehasonlíthatóságának jelentősége.

Lakótelkek vásárló értéke, 1996.

A bíróságok bünyügyi statisztikái, 1976–1996.

A költségvetések flexibilitásának és globalizációjának hatása az oktatási, tudományos és kulturális kiadások bemutatására a pénzügyi statisztikákban.

1998. ÉVI 1. SZÁM

Az új negyedéves beszámoló a kisiparról az 1995-ös kisipari census alapján.

Az eladott árú tartománya, kínálat és marketing csatornák a nagykereskedelemben, 1995.

Egészségügyi kiadások, 1995.

Lakásépítési segélyek az új tartományokban és Kelet-Berlinben, 1996.

Az 1996-os struktúra és kereseti felvétel eredményei az 1995-ös vonatkozási időszakra.

Bio-változatosság és a statisztikák.

Áralakulás 1997-ben.

1998. ÉVI 2. SZÁM

Állami statisztikák, valamint a „karcsú állam” és „információs társadalom” ellentmondó követelményei.

Adatbecslések a szakosodott egységekre a feldolgozóiparban és bányászatban 1995-től.

Index számok számítása a belkereskedelmi, szálloda- és vendéglátóipari havi statisztikák keretén belül.

A külkereskedelmi statisztikák megkönnyítésének lehetőségei és korlátai a „karcsú” termékosztályozás keretében.

Szakkunyas, 1996.

Módszertan az iskolai oktatásra fordított kormány kiadásokra vonatkozó adatok előállításához.

Módszertan a felsőoktatási intézmények kiadásaira és személyzetére vonatkozó adatok előállításához.